5920

دامیر کروړ سوري دولس سوه پنځو سم تلین
۱۵۴ ـ ۱۴۰۴ هـ ق

دژبښوونې مسألې

لیکوال

محمد صدیق روهي

۱۳۶۱

Download from: aghalibrary.com

5920

دژبښوونی مسالی

ليکوال

خېړندوی محمدصديق روهی

خپرونکی

دافغانستان دعلومو اکاډيمی

دژبو اوادبياتو علمی اوتحقيقی مرکز

پښتو ټولنه

د زيری جريده

۱۳۶۱

سریزه

په (۱۳٤۸) هل * کال کی مـی(دژب ښوونی مسالی) تر عنوا ن لاندی یوه رساله لیکلی وه او پـــههغه کې میډ هماغه وخت پرتعلیمی نصاب په تیره دلوست پرکتا بونو انتقاد کړی و . دا رساله چی تر اوسه پوری د افغانستا ن ددمو کراتیک جمهوریت د علومو داکاډــ یمی پهکتا بخانه کی خوندی وه دیوه علمی کمیسیون په سپار ښتنه ماته راوسپار له شوه چی د مطلبداساسی ټکو په پام کی نیولوسره نوموړی رساله داوسنیو علمـــــیاړتیاو سره عیاره کړم او لهسرهیی ولیکم.

د(ژب ښوونی مسالی) په سر یزهکی درسالی دلیکلو انګیزهداسی ښودل شوی وه : ((تر اوســـــهپوری د ژب ښوونی پهباب زموږ په هیواد کی ښایسته زیاتی مقالی اورسالی لیکل شوی یا ترجمه شوی دی مګر دغسی لیکنی غالبا دافغا نستان له عینی شرایطو سره اړخ نه لګوی ... د دیدپاره چی دژب ښوونی اصول زموږ دمحیط پـــه شرایطو کی تطبیق شی دلته یـــولومړنی کوشش شوی دیچی په هیواد کیدژب ښوونی پر اوسنیولارو رڼا واچوله شی ، نیمګړ تیاوی

* ــ هل د (هجری لمریز) لندهبڼه ده .

یی‌په گوته شی ،او له هغی‌ورووسته‌دحل لاری وپلټل شی . د دی لیکنی بنیادی هدف په افغانستان کی د ژب ښوونی مسالو ته یوه لنـــډه کتنه اود هغو مشکلا تواوپرابلمونوڅیړنه ده چی زمونږ ښوو نکی او زده کوونکی ورسره مخامخ دی .که‌څه‌هم دارساله دژب ښوونی دپر ـ نسیپونو په رڼا کی لیکل شوی ده‌لیکن اصلی مطلب د ژب‌ښوو نی د اصو لو څیړ نه او ګروین نه‌نه ده.سره له دی دژبی د څرنګوا لی پــه باره کی په لنډ ډول څینی عمـــده‌ټکی وړاندی شوی دی چی ښایی د ژب ښوونی د متخصصانو دپاره‌هم داستفادی وړ وی .))

په دی اثر کی‌هم‌پور تنی روحیه‌په‌نظر کی نیول شوی ده . سره له دی په دی‌رساله‌کی‌د مضمـــو ن اومحتوا په لحاظ څینی مهم تغییرا ت او تعدیلات مینځ ته راغلی دی :

لومړی دا چی د (د ی)کلمه په‌(وو) بدله شوی ده ـ یعنی پــــر تعلیمی نصاب چی کوم انتقادو نــه‌شوی دی هغه ټول اوس په ماضی پوری اړه لری .د (۱۳۵۷)کال‌دثور پرتمین انقلاب د ښوو نی او روزنی زوړ فیوډالی سیستم چی دیـــــوه‌مفتخور استثمار وونکی اقلیت ګټی ی ی‌ساتلی د تل دپاره دتاریخ‌کندی‌ته وغور ځاوه . نور نو ددی‌ا مکان نشته چی د ښوو نی او روز نــــی‌زوړ او تاریخ وهلی سیستم بیر ته په‌پښو ودریږی خو په عین زما ن‌کی باید دغه اصل هم له یاده ونه باسو چی د ټولنیز انقلاب په بریا لیتوب سره پخوانی ارزښتو نــه ، زړی روبنایی موسسی او مفکور ی‌په اتوماتیك ډول او بی له کـــو م ځنډ او خنډه صحنه نه خوشی کوی‌حتی دا هم باید وویل شی چی د فرهنګك دمو کرا تیك ، سپیڅلی اووده کوونکی ار زښتو نه نه‌یواز ی داچی له‌مینځه نه‌ځی بلکه د هغو دانکشاف او پایښت دپــــاره لاره آوار یږی . له دی امله ،په ښوونه اوروزنه‌کی دډیالکتیکی‌اړیکوپیژندنه داړولو او څرخولودپاره دمناسبی‌شیبی ټاکنه ، او له ټولنیزی سا ـ یکالوجی څخه سمه او منطقی ګټه‌اخیستنه د تعلیمی تګلا ری اوتر ـ بیتی سترا تیژی دپاره خاصـــــ‌ارزښت لری .

دوهمه دا چې د ښو هدفو نـــودرلودل هر و خت د ښو امکا ناتوله درلودلو سره متراد ف نه وي.لەدیامله داو لتيو نو دانتخاب مسالەراـ مینځ ته کیږي . په دې برخه کې چېهر څومره زیاته پاملرنه وشي پەپای کې به یې گټوري نتیجې تــرلاسه شي . په تعلیمينصا ب کې ډیر څله پیښیږي چې د اولیـــتۍاکنه زیات غور او سوچ غواړي.
دمثال پەتوگه فرضا دلوست پەیوەکتاب کې ځینې داسې مطا لب راغلي دي چې د فیوډا لیزم ارز ښتونەمنعکسوي اودفزیك په یوه درسي کتاب کې دنونسمې پیړ ی قوانین چېدنن ور ځې په تناسـب له موږه لو یدلي او په سا ینس او ټکنا لوجي کې په دردنه خـوري ، راغلي دي ، ښه ، نو اوس بایدلەځان سره پریکړه وکړو چې د کوم کتاب نوي کتنه او خپرونه دلومړ یتوب حق لري . البته که امکـــان ولري درسي کتابونه او تعلیمــــينصاب باید ډیر ژر نوي شي خوله بدەمرغه دهدفونو او هدفونو تەدرسیدو دامکاناتو ترمینځ همیشەیو واټن پروت وي .

انکشاف همیشه تگلا ره غوا ړياود تگلا ري د ټاکنې دپاره دمعیارـ ونو او او لیتو نو مساله رامینځتەکیږي.
ښایي یو څوك پوښتنه وکړ يچې دا یادونه دڅب ښوونيلەمسالو سره څومره اړه لري ؟ رښتیا خبرەداده چې لاتر اوسه زمونږ دلوست ځینې کتابونه په هماغه پخوانـــيحال پاتې دي او په دې رساله کـې ځینې تخنیکي انتقاد ونه د (ماضيبعید) بڼه نەلري. یاپه بله ژبه ،له همدې رسالې څخه لاتر اوسه پـــەځینو تطبیقي مواردو کې گټـــــه اخیستل کیدی شي .

دریمه دا چې په دې پامفلیټ کېراغلي مطالب، دلیکونکي په عقیده یوتر بله اوږ گانیك پیوستون لريدڅب ښوو نې دمسالو د څیړ لو په ترڅ کې باید د ژبې ماهیت ، دزدەکړې سایکالوجي ، اود درسمحتوا (دهغې د حیاتې ار ښښت له نظره) پەعلمي توگه تشریح شي . کلەچې

ژبه تدریس کیږی باید ژبه‌وپیژ ندل شی . لیکن مجرده ژبه وجود نه لری ـ یوازی مشخصی ژبـــی‌شته لکه پښتو، دری ، ازبیـــکی ، روسی ، انګریزی او داسی نوری .له‌دی امله هر وخت چی د ژبی پــر ښوونه باندی خبری کوو بایـــدمشخصه ژبه‌او دهغی مشخصا ت دپاملرنی په مرکز کی پرا ته وی .دزده کړی دسایکا لوجی‌پرنسیپونه عمومی دی لیکن تراوسه پـــوری‌هیڅیر ته دزده کـړ ی داسی سا ـ یکالوجی نشته چی د ټولو دپاره دمنلو وړ وی . سره له‌دی ،په دی برخه‌کی ډیر کار شوی دی‌اودعلمی‌تجربو په اساس ځینی ارزښتنا ك پرنسیپونه لاس ته را غلی دی چی‌په‌خپله موقع به تشریح شی .

د درسی محتوا باید سر بیره‌پر تخنیکی اړخونو د ټولنیزو ارز ـ ښتونو له‌نظره وڅیړل شی.دزده کړی سایکالو جی موږ ته داراښیی چی څنګه یو مطلب په آسانه طر یقه ، په ارزانه توګه ، په لږوخت ، او موثر ډول زده کیدی شی او په‌دی‌پروسه کی څه ډول میکانیزم په کار لویږی . لیکن دا یوازی تخنیکی‌اړخ دی .

د درسی کتاب لیکونکی باید په‌دی هم وپوهیږی چی څه ډول‌مطا ـ لب په زده کولو ار ځیږی. دلته‌د درسی موادو حیاتی ارزښت تـــر څیړنی لاندی نیول کیږی .

په دی اساس ، د رسالی‌ډیزاین‌داسی جوړ شوی دی چی لومړی د ژبی په‌باره کی ، بیا د زده کړی ،داروا پوهنی په‌برخه کی اوورپسی دتدریس د هدفونو او میتود په‌باب‌معلومات ورکړل کیږی .

لو مړی برخه

ژبه

دژبی پیژندنه :

د ژبی پر موضوع باندی د بیلا بیلو پوهنو له لاری او مختلفـــو جهاتو څخه بحث کیدی شی .

سمیو تیك ، بشر پیژندنه (انتروپالوژی) ، ټولنپو هنه (سوسیو ــ لوژی) ، فیزیو لوژی (د غړو ددندوپوهنه) ،او ژبپو هنه د ژبـــی د موضوع بیل بیل اړخونه مطا لعه‌کوی . په دی وروستیو وختو کی‌د سیما نتیك فلسفی (چی عمومـــی‌سیمانتیك یی هم بولی) د ژبی‌پــه باره کی ژوری څیړنی پیل کړی‌دی.اوس به‌په لنډه توگه ژبه‌د مختلفو پوهنو او فلسفی له‌نظره وڅیړو :

دبشر پیژندنی (انترو پالوژ ی)له‌نظره ژبه‌د ثقافت د انتقال عراده ده او له‌کلتور سره خورا نژ د ی‌اړیکی لری . د ځینو بشر پیژند ــ ونکو په پوهه ، ژبه او ثقافت‌دیوی‌سکی د وه مخونه دی .

هر ملیت خپلی کلتوری ځانگړ تیاوی د ژبی په‌وسیله څرگند وی‌او لههمدی امله له یوی‌ژبی څخه‌وبلی‌ژبی ته دادبی آثارو اړونه (ترجمه) یو سخت اوستونزه ور کار دی. په‌یو زیات شمیر مواردو کی د یوه ملیت متلونه ، ټوکی ټکالی ،طنزونه‌او کنایی ، ادبی ښکلا وی او نزا ـ کتونه په لفظی صنایعو کی انعکاس‌مومی چی په بله ژبه کی بیا هغه خوند او رنگ نه لری. سر بیره‌پردی ، په ژبه کی‌د یوه قوم ټولنیزه سایکا لوجی (احساسات، هیجانات‌خویونه ، مفکوری ، انگیز ی ، ار ـ مانونه ، ارزښتونه ، او نـــور ی‌ځانگړ تیاوی)هم په یوه یابله بڼه څان څرگند وی . دمثال په‌توگه ،کله چی د (هوپی) قبیلی یومشر خپل زوی له‌ناوړه کار څخه منع‌کوی نو ور ته وایی : (داد هوپی لارنه ده!) په‌داسی مواردو کـــی‌جرمنی مشر وایی : ((زویه ، پر لیکه سم څه!)) او پښتون سپین ږیری داسی وایی : ((گوره زویه، چی شمله می ټیټه نه‌کـــړی)) اوداسی نور .

دټولنپو هنی له نظره ، ژبه یوه‌ټولنیزه پدیده ده چی د گډ کار او تولید په‌ترڅ کی د ټولنیزواړ تیاوودپوره کولو په منظور مینځ ته راغلی ده . دټولنپوه په عقیده ،ژبه‌دټولنی‌محصول ده او د ژبی موجود یت له ټولنی څخه‌دباندی نشی تصـــورکیدی . البته په اوسنی عصر کی ، دبشر حقوق او انسانی عوا طـــف‌هیڅ‌یاته د دی اجازه نه ور کوی چی مثلا یوماشوم دی د تجربی په‌غرض‌له‌ټولنی څخه بیل کړی شی . اماپه لرغونی تاریخ‌کی مونږداسی‌مثالونه‌پیدا کولی‌شو چی ځینی‌ماشومان‌دی له‌خپلی ټولنی څخه په تجر بد اوانزوا محکوم شوی وی .دمصر د فرعو نانو له‌وخت نه رانیولـــی دسکا ټلیـــنډ د (شپږم) جیمز تـــر وخته پوری داسی وا قعی ډیـــری‌لیدل شوی دی . په اوسنی عصـــر کی دوی مهمی پیښی چی د ژ بی‌پرمساله باندی هم رڼا اچوی دیا ـ دولو وړ دی .

لومړی پیښه: په‌کـــال (۱۹۲۰)کی‌د هند په کومه سیمه کی یـــوی

بنځي‌د کور په شاو خوا کی کالی‌مینځل او دوی وری لونی یی‌آزادی پرایښی وی چی په ځنگله کی لوبی‌وکړی . په دی وخت کی یو لیوه راغلی دی او دواړه نجونی یی خپل‌غار ته وړی دی . ډیره موده ورو ــ سته دواړه نجونی دلیوه‌په‌غار کی‌وموندل شوی . یوه نجلی دوه کلنه او بله اته کلنه وه . کوچنی نجلی‌چی (امیلا) نومیده پس له څومیاــ شتو مړه شوه او دو همه نجلــی(کمیلا) تر ۱۹۲۹ پوری ژوندی وه د (کمیلا) دژوند جریان چی دټو لنپوهانو له خواپه دقیق ډول ثبــت شوی دی داځر گندوی چی‌د نو موړی نجلی په‌سلوك کی هیڅ ډول انسانی خصو صیت او وصف نــه‌لیدل کیده . (کمیلا) به‌په‌څلوربولی تله ،د لیوه په‌شان آواز ونه‌به‌یی‌له‌خولی ایستل مگر خبری یی نشوی کولی او نه د بل چا په خبروپو هیده . نوموړی نجلی چی تــــر روزنی لاندی ونیول شوه داجتماعی‌ژوند له نویو شرایطو سره یی‌پوره توافق ونکړ . دی فقط یو څو ډیر ی‌ساده جملی زده کړی . دکالیــــو اغوستلو اود خوړلو د عادت په‌زده‌کولو یی چندانی مو فقیت په برخه نشو .

دلته دا پوښتنه مینځ ته را ځی.ددی ماشوم د دماغ په جوړ ښت‌کی چی کومه نیمگړ تیا هم نه وه ولی‌یی سمی خبری نشوی کولی ، او ولی‌یی دانسان په شان سلوك نــه‌کاوه ؟ داسی ښکار ی چی گویا د انسانی شعور دلږ لو دپاره یوازی‌دسالم دماغ در لودل کفایت نه‌کوی بلکه انسان باید په ټولنه کی ژوندوکړی څودنورو انسانانو په شا ن فکرو کړی اود دوی په‌شان خبری‌وکړی. اجتماعی شعور اوژبه لــــه ټولنی څخه دباندی وجودنه لری.

دا پیښه د ودی دسایکا لو جی‌یوه بله مهمه مساله هم توضیــــح کوی او هغه داچی د زده کړی‌دپاره‌دسن څرنگوالی هم باید په نظرکی ونیول شی . دځینو کارو د زده کولو دپاره یو ټاکلی مونگــــــك (سن) زیات اهمیت لری او که‌دهغه‌کار زده کړه ناوخته شروع شــــی مثبته نتیجه نه ور کوی .

له دی پیښنې څخه بله مهمــــه نتیجه لاس ته راځی او هغه داچی ژبه غریزه نه‌ده بلکه له‌ټولنې څخه‌زده کیږی .

دوهمه پیښه : دا وا قعه‌دامریکې په متحدو ایالتو نو کی پیښه‌شوی ده . یوه امریکایی نجلی چی پــــه‌اصطلاح ، په نامشروع ډول دنیاته راغلی وه د شپږو میاشتو په عمرداجتماعی دودونو او قیودو په جرم په‌یوه کوټه‌کی بندی شوه‌او هلتــه‌یی تر پنځو کلو پوری له‌انسانــی نړی نه لیری دانزوا په توگه ژوندکاوه . د دی دپاره چی له لوږی ا و تندی څخه مړه نشی یو څه‌به‌دخو راك او څښناك په‌نامه ور کول کیده. داله نورو انسانانو نه جلا ساتــل‌شوی وه او له هیچاسره یی تماس نه در لود. په ۱۹۳۸ کـــی د دی((مجرم)) ماشوم د موجودیت له‌راز پرده پور ته شوه . ټولنپو هانو اوارواپوهانو د خپلو علمی څیړنو پــه منظور ددغه ماشوم ژوند ته پاملرنه‌وکړه . پوهانو پر نومو ړی نجلی باندی د (انه Ana) نـــــوم‌کیښود . (انه) خبری نشوی کولی دځارویو په‌شان به‌په څلور بو لـــوگرځیده ، اود خپلو همنو عانــــو (یعنی نورو انسا نانو) په مقابــل کی‌یی هیڅ ډول عاطفی او احسا ـ ساتی عکس العمل نه ښوده .

(انه) چی تر (۱۹٤۲) کال‌پوری‌ژوندی وه په دی بریالی‌شو ه چی ژبه او انسانی سلوك زده کړی .

له دغو پور تنیو مثالونو څخه داواقعیت په‌ښه توگه څرگند یږی چی ژبه یوه ټولنیزه پدیـــــده ده او داجتماعی مناسبا تو په ترڅ کی زده کیږی . همدا رنگه ددغو پیښنو پــه‌رڼاکی دټولنیز شعور د پیدایښت ، منبع ، او ودی په‌هکله یو شمیــــرپوښتنو ته هم ځوا بونه تهیه شول اودا ثابته شوه چی انسانی شعو رله‌اجتماعی گډ ژوند څخه دباند ی تشکل نشی کولی . البته پخــــواعمومی ذهنیت داسی وچی دانسان شعـــــور یـــــواز ی یـــــوه‌فزیو لوژ یکی مو ضـــــوع ده چی د عمر له‌زیا تښت سره مستقیم‌اړیکی لری او په ټولنیزو مناسباتو

پوری اړه نه‌لري . دمثال په‌توگه ، په‌لرغونو اساطیرو کی یو شمیـــر
. ماشومان چی دمرغانو یالیوانو لـه‌خواروزل شوی د ی‌هغوی دپـــوره
عقل او فراست خاوندان وو ، لـه‌ټولنی څخه د هغوی لیری والی د
دوی د ټولنیز شعور د انکشا ف‌په‌مورد کی هیڅ ډول اغیزه نه درلوده
اماتر خو واقعیتونو ثابته کړه چی‌دغه ډول ذهنیت له حقایقو ســـره
سمون نه‌خوري اود افسانه جوړ وونکو د خیال زیږ نده دی. په‌نورــ
مال حالت کی یعنی کله چی ماشوم‌په ټولنه کی لوییږي د ده شعـــور
(دژبی د زده کړی په گډون) لـــه‌فزیکي ودی سره مستقیم اړ یکـی
لري. یا په ساده ژبه څومره چـی‌ماشوم لوییږي هماغومره یی پوهه
زیاتیږي . لیکن که‌ماشوم له ټولنی‌څخه لیری وروزل شی او یواز ی
خوراك او څښاك ورکړ شی‌اجتما عی شعور یی انکشاف نه کـــوی .
څرنگه چی ژبه د فکر دانتقال‌عرادهٔده نو ژبه هم نشی استعما لولی .

ژبه او فلسفه :

ژبه خو په اصل کی له معنـــالرونکو آوازونو څخه جوړه شو ی
ده . دا چی معنا څه شی ده ، او څنگه یوانسان کولی شی خپـــل
مقصد په الفاظو کی راو نغا ړی‌اومقابل شخص ته‌یی ور انتقال کړ ی
یوه فلسفی موضوع ده . مونږ تـراوسه په دقیق‌ډول نه‌پوهیږو چـی
ماغزه یو فکر څنگه عکاسی کوی اومعناله یوه شخص نه‌بل ته‌په څـــه
ترتیب او میکا نیزم سره انتقـــال‌کوی . منطق چی د فلسفی څانگه‌ده
هماغه د(نطق) له ریښی سره اړ ه‌لري، د عر بی ژبی د (لغت) لفظ هم
دیونانی له(لوگوس) څخه اخیستل‌شوی دی . (لوگوس) او لوژی د
(لوژیك ـ منطق) په‌ریښه پـــوری‌تړلی دی .

که څه هم د منطق او نطق تر مینځ له پخوا وختو څخه یوه‌منطقی
رابطه موجوده وه خو په شلمه‌پیړی‌کی یوشمیر فیلسو فانو دژبی پسر
تحلیل ډیر زور واچاوه . نن ور ځ‌داکثرو بورژوا فیلسو فانو په نظر

ژبه د فلسفي اساسي موضوع‌ده‌او یوزیات شمیر فلسفي مکتبو نه د ژبې د تحلیل پر محور را څرخیږي‌د دی کار عمده علت دادی چې د ساینس او تکنالو جي دبې سار ی برمختګ په‌نتیجه کې یو شمیــــر بوزڅ وا ایډیالو جیستانو ته داسي‌ذهنیت پیدا شو چې ګویانور نو د فلسفي نقش او ارزښت پای ته‌رسیدلی دی .که کومه موضوع د ساینس له خوا حل نشي فلسفه‌یې هم نشي حل کولی . د(نیوپاز-یتیویزم) له‌نظره ، فلسفه بایدخپله‌عنعنوی وظیفه پریږدي او دځان د پاره بله نوی وظیفه وټاکي . د دی‌فلسفي پلویان وایی چې‌فلسفه بـــه هیڅکله اساسي پوښتنو ته د ډاډورځ او قنا عت بخښنو نکي ځـــواب ورنشي کړی څکه هیڅوك دا خبره‌اثبات ته نشي رسولی.چې جها ن قدیم دي که حادث ، محدود دی که نامحدود ، په نهایت کی انکشا ف کوی اوکه د فساد خواته درومـــی،شعور مخکی دی که ماده، اوداسی نور . د دوی په عقیده ،انسان‌نشي‌کولی د علم او تجربی له مخی دغو پوښتنو ته ځواب ور کړی او لازمه‌نه‌ده چې مونږ پر نه‌حل کیدونکو مسایلو باندی توقف‌وکړو . (نیو پازیټیو یستهان) توصیه کوی چـــی فلسفه باید هغه نظریی او پـــــر نسبیونه په ژوره توګه تحلیل کړی چې ساینس پوهان یی‌ورته‌وړاندی‌کوی او په دی تحلیل کی ژبه تر هرڅه لومړی او اساسي رول‌لوبوی‌د.فلسفي دنقش په نفی کولو سره (نیوپاز یتیویستهان) هغه کوی چې‌کار ګره طبقه او زیار ایستو نکي خلك له تیوریکی وسلي څخه بـــی‌برخي کړی . د دوی د فلسفي پــــه ویاله کی چې کومي او به رو ا نی‌دی په‌نهایت کی دامپر یالیزم‌ژر-نده څرخوي .

سیمیو تیك (semiotic) :سیمیو تیك د نښو دسیستم مقا-یسوی څیړنی ته ویل کیږی . په‌سیمیو تیك کی له ساده نښـــــو جوړونی (signalisation) څخـــه‌نیولی تر طبیعی او علمی ژبو پوری ټول سیستمونه مطالعه کیږی . د سیمیو تیك علم په درو برخوویشل شوی دی : (۱) نحو (سنتکس)چی د نښو د سیستم داخلي جوړ -

ښمت (بی له دی چی وظیفه یی په نظر کی ونیوله شی) تر ځیړ نی لاندی نیسی ، (۲) سیما نتیکس‌چی د معنا د څر گند ولو دوسیلی‌په توگه دنښو پرسیستم باندی بحث‌کوی او (۳) پـرا گما تیکس چـی د نښو د سیستم (sign system)اود هغو داستعما لوونکو ترمینـځ اړیکی په نظر کی نیسی . نحوداسی‌علم دی چی په‌یوه ټاکلی ژبه کی له کلمو څخه د جملو او عبار تونو د جوړولو بیلگی (نمونی) مطالعـــه کوی . سیما نتیك هغی پوهنی تـه‌ویل کیږی چی د کلمو او نـــورو ژبنیو شکلونو پر معنا او معنو ی‌تغییرو نو باندی بحث کوی . پدی وروستیو وختو کی سیما نتیك د (عمومی سیما نتیك) ترعنوان‌لاندی دیوه فلسفی مکتب بڼه غوره‌کړی‌ده د(عمومی سیما نتیك) موسســـ (کور زیبسکی) وایی چی سیما نتیك نه‌په ټوله معنا فلسفه ده ، نه سایکالو جی ، او نه منطق . دا یوه‌نوی موضوع ده چی د خلکو ترمینځ اړیکی مطالعه کوی او دانسان د عصبی سیستم داغیز ناکی او مو ـ ثری استفا دی دپاره اسا نتیاوی برابروی . (عمومی سیما نتیك)چی اوسمن یی دامریکی په متحدو ایا لتونو کی زیات عمومیت او نفـوذ پیدا کړی دی په حقیقت‌کی د ذهنی‌ایډیا لیزم یوه څانگه ده چـــی د انسان او عینی واقعیت ترمینـــځ‌رابطه په غیر علمی توگه شرح‌کوی (عمومی سیما نتیك) ادعا کوی چی‌شیان په ټوله معنا نه‌پیژندل‌کیږی او ژبه نشی کولی چی مفا هیم په‌سمه توگه افاده کړی . د دی‌نظریی پلویان وایی چی د جگړو او نړی والو بحرا نونو د مینځ ته را تلو اصلی علت دادی چی اولسو نه اوطبقی دیوبل په‌ژبه نه سره‌پوهیږی.

که صحیح تفا هم مینځ ته راشی‌نوستو نزی او لانجی به حل شی . د (عمومی سیما نتیك) پلویان ژبی‌ته خاص اهمیت ورکوی او زیـــار باسی چی طبقاتی تضادو نه د(سوءتفاهم) مرحلی ته رابنکته کړی .

یعنی د دوی په عقیده د طبقاتی‌تضادونو علت دادی چی استثمار ـ ـونکی پانگه وال او کار گره طبقه‌دیو او بل په مطلب نه سره پو ـ

هیری . په داسی حال کی چی داخبره بالکل بی اساسه او غیرعلمی ده .

دعلمی نړی لیدله نظره دا خبره‌اثبات ته رسیدلی ده ترڅو پوری چی د تولید پروسا یلو خصو صی‌مالکیت اود فرد له خوا د فـــرد استثمار پای ته نه‌وی رسیدلـــی‌انتا گونیستی تضــــاد و نــه نشی حل کیدی . د (عمومی سیما نتیك) پلویان فکر کوی چی د ژبی ښخه موثره استفاده اود هغی‌ما هرانه استعمال د ټولو ستونزو د حل کلی ده په داسی حال کی چی‌ژبه په دی برخه کی یواز ی یــو فرعی نقشس لری . دپکتیا د خوست‌خلك په دغه خا ص مورد کی یوښه متل لری او وایی : ((په جار جارمی ښمر نشی څو می گیډه مــړه نشی)) یعنی په جار او قر بان‌ویلوسره وږی گیډه نه مړیږی او پرابلم نه‌حل کیږی .

د ((منطقی پاز یتهویزم)) پلویان‌او همدا رنگه د «نیوپاز یتو یـزم» زیات شمیر نور پیروان ادعا کوی‌چی د ساینس په خلاف ، فلسفه‌د ترکیب (سنتز) په بر خه‌کی مرسته‌نشی کولی اود هغی وظیفه یواز ی تحلیلی ده . دا تحلیل په عمده‌توگه‌ژبنی تحلیل دی او سیما نتیکی‌بڼه لری . د دوی په نظر ، فلسفه نوی‌معلومات نشی وړاندی کولـــی او له‌ترکیب ښخه (چی د علمی تجربی‌زیږنده دی) کار نشی اخیستلی . په دی ترتیب گوړو چی په معاصره‌بورژ وا نړی کی دساینس فلسفه پر ژبه او ژبنی تحلیل باندی تکیه‌کوی .

د تحلیلی فلسفی پلویان چـــی‌زیاتره یی د امریکی په متحدوایا ـــ لتونو ، برتانیه ، سکا ندینـــاوی‌هیوادو ، فنلینډ ، استرالیا ، اتر ـــ یشس اود لویدیځی اروپا په نورو هیوادو کی پر میتودو لوژ یـــکی څیړنو بوخت دی د فلسفی مسا یلو په تحلیل کی د ژبی‌نقشس‌اسا ـــ سی بولی . دوی د معر فتـــــی(اپیستیمو لوژیکی) مسایلـــو د څیړلو پر ځای دژبی د تحلیل‌وسیلی‌او مشخصی بڼی پلټی . په تحلیلی فلسفه کی د ننه دوه ډوله تمایلات‌لیدل کیږی : (۱) څینی زیار باسی چی د یوه ټاکلی منطقی جوړ ښت‌له‌موازینو سره سم مصنو عی ((بیلگه یی model)) ژبی جوړ ی‌کړی اود فور مول په‌بڼه یی راولی

(په دی ډله کی منطقی امپریسیستان نوی پراگما تیستان ، او مستقل اناليستان هم شامل دی .) (۲) ځینی نور د اوسنیو طبیعی ژبو تاریخ مطالعه کوی او ژبنی فلسفه پرمخ بیایی .

د دی پور تنیو یادو نو څخه مقصد دادی چی ژبه د فلسفی ، سما یکا لو جی، ا نترو پا لوجی، فیزیو لوجی، سوسیالوجی ، ژبپوهنی ، پیدا گوژی ، او نورو علوموله خوا دمختلفو هدفو نو دپاره مطالعه کیږی . ادبیات هم له ژبی څخه زیاته استفاده کوی .

څرنگه چی ژبه له ادب سره ډیره نږدی رابطه لری او ځینی کسان پر دغو دوارو موضوعگانو باندی د مترادفو کلمو په توگه بحث کوی نو ځکه دلته لازمه گڼله کیږی چی د ژبی او ادب تر مینځ رابطه څه ناڅه وڅیړله شی .

ژبه او ادب :

ځینی پوهان ادبیات ((ژبنی هنر)) بولی . د دی خبری یو معنا داده چی ژبه دادب میډیم اود څر گندولو ذریعه ده . هماغسی چی موسیقی د آهنگو نو ، نقاشی درنگونو ، او نڅا د حرکتونو په ذریعه ځان څرگند وی ادب د ژبی په واسطه تبلور پیدا کوی . اما د دی خبری بله معنا داده چی د ژبی الفاظ دآهنگونو ، رنگونو ، حرکتونو ، اود پلاستیك هنر د موادو په نسبت زیات فعال دی او کله کله د ((وسیلی)) له سرحد نه په هاخوا اوړی اود هدف بڼه غوره کوی. د ژبی ټول الفاظ بیطرف (نیو ټرال) او بی اثره نه دی . ځینی الفا ظ جادویی دی ، یو پس منظر یا پرداسس لری ، دانسان پر احساسا تو لوبی کوی ، له هغه څخه نذرانه اوحتی قربانی غواړی. کیدی شی چی په ځینو مواردو کی دی رنگونه او حرکتو نه هم سمبو-لیاك بڼه غوره کړی لیکن په هیڅ صورت د لفظ مقام او مرتبی ته نه رسیږی.

دلته زمونږ اصلی موضوع دلو مړی خبری پر محور را څرخیږی یعنی دا چی ادب ژبه نه ده خو له ژبی څخه دیوی وسیلی په توگه

کار اخلی . هماغسی چی یو لا یق‌ار کتیکت (معمار) دیوی ښکلی‌او پر تمینی ماڼی د ودانولو د پاره لەخښتو ، تیږو او نورو موادو څخه کار اخلی شاعر ، ډرا ماتیست ، اوادیب هم د ژبی له الفاظو او کلماتو څخه د ښکلی ادبی اثر د تخلیق دپاره استفاده کوی . طبعا معمـــار زیار باسی چی دماڼی دښکلا دپارەډیر ښکلی ، ظریف ، او قیمتـــی مواد استعمال کړی . ادیب هم د خپل اثر دښکو للـو د پـاره زړهـ وړونکی او تسخیر وو نکی‌الفا ظانتخابوی . الفا ظ باید دمضمو ن سره متنا سب وی . په ادبی ژبه کی‌الفاظو ته داسی تاب ور کول کیږی چی دژوند او تحرك سپر غی تری‌پورته شی . له یوی خوا ادبی کلمی دیوه مرموز شپول (هاله)په واسطه‌احاطه شوی وی او له بلی خوا په داسی قرینه کی استعما لیږی چـی‌که ممکنه وی بایدځو اړخیزی معناـ وی او ابعاد پیداکړی . یو چا بـــەوېل : «دځمکنی توت هغه دا نه چی په شیریخ (آیسس کریم) کـــــی‌استعما لیږی له هغی دانی سره په خپل خوند کی ډیر توپیر لری چی‌په جلا توگه خوړل کیږی » په هغو ادبی آثارو کی چی اوس کلا سیك‌یعنی لومړی در جه او نه زړیدو ـ نکی آثار بلل کیږی ژبه ډیر عمدەنقش لری . په دغو آثارو کی یو زیات شمیر یی پر فولکـــلو ر اوافسانو باندی بنا شوی دی خو د ژبی په قدرت یی خپل عمر اوږ دکړی دی . سره له دی ، دا خبره باید داسی تفسیر نشی چی گو یاشکل له مضمون نه مخکی دی . دا څرگنده ده چی مضمون د شکـــل‌ټاکو نکی دی او فور مالیزم هیـــڅ کله پر ریالیزم باندی تفوق او برلاسی نشی در لودی خو په عیـــن زمان کی باید شکل (په عمده توگەدیوه ادبی اثر ژبی) ته لږه بهـــا ور نکړه شی . ادبی ژبه له عادی‌او دورځنی محا و ری له ژبی سره پوره او جوت توپیر لری . دادبی‌ژبی مرتبه دافهام او تفهیم نه لوړه ده . ور ځنی عادی ژبه فقط د یواو بل‌د پوهولو او را پوهولو دپـــاره پکار یږی خوادبی ژبه د یوه فنکاردذهن زیږ نده ده اود یوی متـــاع حیثیت پیدا کوی .

سره له دی ، بنایی دا خبره بەعقل ته ډیره نژدی وی که ووایوچی

دعادي ژبي او ادبي ژبي ترمينځ توپير دنوعيت په لحاظ نه دی بلکه د درجي په لحاظ دی . دمثال په توگه ، مونږ کولی شو چي يوه ساده جمله په مختلفو عبارتونو افاده کړو چي البته پر اوريدو نکو باندی تولی جملی يو راز اغيزه نه لري .دالاندی جملی و گوری ع .

(۱) احمد مړ شو . (۲) احمدله فانی نړی نه سترگی پټی کړی . (۳) احمد په حق ورسيد .

(٤) احمد وفات شو . (٥) احمدپه ابدی خوب ويده شو . (٦) احمد له دنيا نه رخصت شو .

(۷) احمد په ابدی سفر ولاړ بيانه راځي . (۸) احمد له دنيا نه کډه وکړه . (۹) احمد له دنيا نه تيرشو.(۱۰) احمد له دارا لفنانـــه دارالبقا ته ولاړ .... او داسی نور .

دا هم بايد ووايو که يوه جمـــله هر څو مره رنگينه او په زړه پوری وی بايد دحال له مقتضا سره سمه وويله شی او که بالعکس بی ځايه يی رخته ، او په نامنا سبه غـــاړه(لحن) وويله شی نه يوازی دا چـــی خپل ار زښت له لاسه ور کوی بلکه دملنډو بڼه هم غوره کولی شـــی . ادبی ژبه ، لکه مخکی مو چی وويل له کلتور اوفرهنگ سره ډيره نژدی اړيکی لري په داسی حال کی چی فور مالیزه شوی ژبی یاپه بـــل عبارت علمی ژبی تر ممکنی اندازی پوری د يوه ټاکلی فرهنگ له اغيزی څخه خلاصی او ليری دی .

دژبی دپيداينښت په باب فرضيی: دکلتوری بشر پيژندو نکو له څيړنو او گروېږنو څخه څرگند ه شوی ده چی هره ټولنه ځانته يوه ژبه لري . هره ټولنه که څه هم د تمدن په ډيره ابتدايی مرحله کی وی ديو او بـــل دپوهولو دپاره له ژبی څخه استفاده کوی . حتی ځينی انترو پالو جستان په دی برخه کی يوه افراطی نظريـــه وړاندی کوی او وايی چی دافادی د قوت او کيفيت له مخی دنړی هيڅ ژبه پرهغه بله ژبه تفوق نه لري.هره ژبه د دی جوگه ده چی دويونکـــی مقصود په ښه توگه افاده کړی اوله دی امله دنړی ټولی ژبی سره برابری او انډولی دی . خواکثر ژبپو هان او ټولنپو هان له دی نظر سره مخالف دی . ددوی په عقيده ، احتمال لر ی

چې یو ملیون کاله مخکې به انسانانو ژبه درلوده خوکه له دې تاریخ نه لامخکې ولاړ شو تاریخي اسناد او پاتې شونې د ژبې دموجودیت د اثبات په برخه کې له مونږ سره مرسته نشي کولی .

دژبې دپیدایښت په باب عمو مادوه ډوله نظریې لیدل کیږي . لومړی نظریه په دې ظاهري وا قعیت اوقشري پدیده باندې ولاړه ده چې ټولې بشري ټولنې ژبې لري او ژبه دبشرله پیدایښت سره یو ځای مینځ ته راغلې ده . ځینې وایي چې ژبه غریزه ده خو دا نظریه هیڅ علمي بنسټ نه لري . غریزه فطري(ذاتي)او جهانشموله (عمومي) وي ، په داسې حال کې چې ژبه له ټولنې څخه زده کیږي . هر ماشوم د خپلې مربوطې ټولنې ژبه زده کوي . که ژبه غریزه وای نو باید ټولو انسانانو یوه ژبه در لودې او بې له استاذاو ښوو نکې څخه یې په فطري توګه خبرې کولې شوې . د دوو هند ی نجونو (امیلا) او (کمیلا) داستان دغې نظریې ته خاتمه ورکړه . پسه همدې کټیګورۍ کې ځینې پو ها ن په دې عقیده دي چې ژبه یوه آسماني عطیه ده او لومړی انسان ته ورو ـ ښودل شوه . خود دغو پوهانو په مینځ کې څوفرقې پیدا شوې . ځینو به ویل چې ژبه انسانانو نه ده جوړه کړې بلکې له پخوا نه موجوده وه چې د لومړي انسان دپیدایښت انتظاریې بوسته اوده ته ور زده کړې شوه . نور وایي چې ابوا لبشر پخپله دټولوشیانو دپاره ـ چې د ده په مخکې تیریدل ـ نومونه او الفاظ وضع کړل یوې فرقې عقیده در لوده چې دغه ژبه نیمګړې وه او وروسته بشپړه شوه په داسې حال کې چې د یوې بلې فرقې په عقیده دژبې ټول بنسټونه او جوړ ښتونه په لومړي سر کې بشپړ شوي وو . دغو نظریو ورو ستهٔ یو څه تغییر وکړ . په اوه لسمه میلادي پیړۍ کې د (Polygenesis) نظریه ډیره عامه شوه . دا نظریه وایي چې ژبې په مختلفو سیمو کې، په بیلو بیلو وختو ، او مختلفو نژادـ ونو کې جلا جلا مینځ ته راغلې دي .سره له دې چې د دې نظرپیروانو هغه فرضیه رد کړه چې ویل به یې لو مړۍ ژبه (Lingua Adamica) عبراني وه خو په عمومي ډول دوی د ژبې مبداء مافوق الطبیعي ګڼله .

له اتلسمې پیړۍ راهیسې دعلومو دانکشاف سره موازي دو هم ټیپ

نظریه مینځ ته راغله . د دی نظریـــی عمده پرنسیپ دادی چی ژبه دافرادو یاکولکتیف اختراع ده . د دی نظریی تر ټولو خامه ښه داسی وه چی ژبه دلرغونو قهرما نانو اختراع ده مګرداچی ولی ؟ ، چیرته ؟ او څنګه ؟ تر اوسه نه ده معلومه . ور پسی دآواز ونو دتقلید (Onomatopoeia) **نظریه** د روښنفکر انو په محفلونو کی باب شوه . د دی نظریی له مخی ژبه د حیوانا نو د آواز ونو اود طبیـــعی آوازونو د تقلید په نتیجه کی مینـځ ته راغلی ده . دمثال په توګه ، هغــه وخت چی انسانانو به په ګډه ښکار کاوه او یاد ځنګله میوی به یی ټولولی دیوه څیرو ونکی حیوان (لکه زمری، پړانګ او نورو) په لیدلو سره به یی دهماغه حیوان په شان آواز ونه لــه خولی ایستل او په دی وسیله به یی نور ملګری له خطرڅخه خبرول.ددغو آوازونو د تکرار او اختصار په نتیجه کی قرار دادی ژبه رامینځ ته شوه. ورو ورو د (دال) او (مدلول) ترمینځ ضروری رابطه وشکیده اودقراردادی سګنا لونو شمیر زیات شو . د دی نظریی یوه بله ښه داده چی وایی ژبه دطبیعی آواز ونو د تقلید په نتیجــه کی مینځ ته راغلی ده. دمثال په توګه په ښتو کی لاوس هم په لسګونو کلمی شته چی د طبیعی آواز ونـــو پخه د تقلید په نتیجه کی وضـــــع شوی دی لکه: چرچرك ، (د دروازی) ټك ټك ، (دسپی) غپ غپ ، (دتوپو) ډزهار ، (داوبو) شرهار ، (دپښو) ترپا ، کټ کټ (خندل)، بړ بـــــړ (غربدل)، اخ و ټو خ ، ششنیـدل (دبزی) سو ټول ، او داسی نور .دی نظریی ته په انګریزی ژبه کی د (bow—wow) تیوری وا یی خوداکثر وژبپوهانو په عقیــده ، دا فرضیه سمه نه ده ځکه چی په هره ژبه کی د داسی آواز ونو شمیـــــر محدود اود ګوتو په شمار دی . خود دی نظر پلویان وایی چی ښایی د ژبی جوړښت په دی ترتیب پیــــل شوی وی . داحتمی نه ده چــــی همدغه پروسه دی پر ټولو مواردو باندی تطبیق شی .

همدی فرضیی ته ور ته یوه بله تیوری شته چی دخولی ژستو نــه (Mouthgestures) په نامـــه یادیږی . د دی نظریی پلویان وا یی

کله چې انسان غواړی‌دمتهو ، لاسونوګوتو او نورو غړو په خو ځولوسره ځینې شیان او حالات تمثیل کړی په‌دی وخت کی خو له همد شونـډو. غاښونو ، او ژبې‌په وسیله دنوموړوحرکتونو پیښې کوی او ځینې ژبنی آوازونه را باسی . دمثال په توګه،په‌انګریزی ژبه کی هغه کلمې چې د غټ ، لوی ، پراخ او آرت مفهـــوم څرګند وی په اوږده واول راځـــی لکه : high large, wide broad او نور . همدا رنګه په انګریزی کی‌یو شمیر تیره او څوکی لرونکی نومونه د (Spi) په آواز سره پیـــل کیږی لکه Spire, spine spike spin Spindle
او له‌دی څخه ښکاری چې د (Spi) آواز دنری او څوکی لرونکی شـــی مفهوم افاده کوی .
د ژبې دمبداءپه‌برخه کی یوشمیر نوری فرضیې هم شته چې د ټولـــو یادونه ضروری نه‌بریښی . اوس به‌دیوی شیبی دپاره دژبې د منشاء پر موضوع باندی د علمی نړی لیدلـــه‌نظره بحث وکړو . مترقی‌جهانبینی دا خبره اثبات ته رسولی ده چې ژبه‌یوه ټولنیزه پدیده ده او د بشر ی ژوند د تکامل په مسیر کی دګډکاراو تولید په‌پروسه کی مینځ تـــه راغلی ده . د دی نظریې په اساس داوسنیو انسانانو ډیرو لرغو نـــو نیکونو له نورو حیواناتو څخه دبد ن‌دجوړ ښت په لحاظ توپیر در لود او هغه‌د ا وچې دانسان د نیکه مخکینی‌پښې له وروستنیو دوو پښو څخــه لنډی وی او په ولاړی به دریدلی‌شودی استعداد انسان ته د دی امکانات ور به برخه کړل چې ځینې آلـــی‌استعمال کړی . د آلاتو او افز ارو استعمال په خپل وار سره دانسا ن‌ذهنی استعداد ته انکشاف ور کړ او عقل یې تکامل وموند . په لومړی‌سر کی به د انسان نیکونوافزارلکه‌کانی او لرګی کله‌کله او په تصاد فی توګه‌استعما لول خو څرنګه چې د افزارو له استعما لولو نه‌به یې همیشـــه‌مثبتی او ګټوری نتیجې تر لاســـه کولی د هغو استعمال دعادت سطحی‌ته پورته شو . د افزارو پرله‌پسی استعمال دانسان د عصبی سیستم‌له بشپړولو سره مرسته وکړه . په پای کی انسانان د ګډ کاراومتقابلولوا ړیکو په‌ترڅ کی داسی پړاو تـــه ورسیدل چې هرو مرو یې باید یوبل‌ته‌څه ویلی وای . یاپه بل عبارت

ژبه دطبیعي اړتیا او تولنیزو شرا یطو زیږنده ده . ژبه دسمبو لونو د یوه سیستم په توګه دمعلوما تو دذخیره کولو ، انتقا لولو، او په جریان کې اچولو وسیله وګر ځیده . کوم الفاظ او کلمات چې د شیانو او پیښو دښودلو دپاره وضع شوي وو دوخت په تیر یدو سره داصلي شیانو او پیښو په ځای کښینا ستل او خلکو به د هغو په مقابل کې کټ مټ لکه داصلي شیانو او پیښو غو نــدي عکس العملو نه څرګند ول . دمثال په توګه ، کله چې به یوه تن چیغــي کړي : ((زمری !)) اوریدو نکی به ددغه غږ په اوریدلو سره دغســي عکس العمل ښوده لکه په خپلـو سترګو چې یې زمری لیدلی وي .

دا هم باید وویل شي چې د کلمو له لاری د وا قعیت منعکسول یواز ي انساني خاصه ده . نو ر حیوانات ترڅو پوری چې پخپله له وا قعیت سره مخامخ نشي او د هغو نښي نښا نې مستقیما احساس نه کړي نشـــي کولی د وینا او غږونو په واسطه د واقعیت یا انګیزی په مقابل کې لـه ځانه عکس العمل وښیي . البته ، په ځینو استثنایي حالاتو کې به روزل شوي حیوانان لکه سپی، چرګی ،او ښاروی دمشروط انعکاس له لا ر ي دآوازونو په مقابل کې عکس العمل یاغبر ګون ورو ښیي لکه د پاولوف سپی به چې د زنګ له اوریدلو سره له خپلي خولي څخه ناړی تویولی . لیکن په عمومي ډول دغسي موارد د یوی کلیې ځای نه نیسي . ژبـــه د انسان یوه ممتازه خاصه ده او لــه عمدی امله پخوا نیو منطق پوهانــو حق درلود چې انسان یې د ((نا طق حیوان)) په توګه تعریف کړی دی . د «ناطق حیوان» څخه د هغو مـــرادزیاتره منطقي حیوان و ځکه چې نطق او منطق په لغوی لحاظ یو له بله کوم توپیر نه لري .دلغت پوهانو پـــه عقیده (منطق) میمي مصدر دی چې د نطق په معنا راځي .دمحمد هوتك په نظر ، د (کرمنا) تاج هماغه د نطــق تاج دی چې لوی ښښتن انسان تـــه ور په برخه کړی دی او په دې وسیله یې له نورو حیواناتو څخه امتیـــاز ورکړی دي .

ژبه په حقیقت کې د فکر د مو جودیت اود هغه د څرګند یدنې بڼه ده. یاپه بله ژبه، ژبه هماغه دانسان شعور دی چې په کلماتو کې نغښتل شوی دی .

دژبې ماهيت: ژبه د فزيکـــي طبيعت يو رمزي سيستم دی چې د بشري فعاليت په جريان کې دپو هولو او خبرولودنده تر سره کوي کيدی شي چې ژبه طبيعي او همدارنګه مصنو عي وی .

طبيعي ژبه هغه ژبه‌ده چې پـــه‌ور ځنيو معمولي چارو کې تری کار اخيستنل کيږی اود خلکو تر مينـــځ‌ديوبل دپوهولو دپاره ديوی وسيلې په توګه استعما ليږی . مصنو عي‌ژبه دځينو خاصو اړتياو زيږ نده ده او معمولا د علمي او تخنيکــــي‌مقاصدو دپاره پکا ريږی لکه درياـ ضی سمبولو نه ، دبيلابيلو سګنا لونو سيستمو نه ، د فزيکي فر ــ ضيو ژبه او نور .دمثال په‌توګه،په‌دی لاندې ف.مول کې د اتو مـــی فزيك يوه ډيره مهمه نظريه نغښتل شوی ده :

$$E=MC^2$$

ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې‌داجتماعي توليد دانکشاف په مسير کې مينځ ته راغلې او دبشري فعاـليت د تنظيمولو يوه اغيز ناکــــه وسيله ده . که څه هم ژبه دټو لنيز توليد په پروسه‌کې‌د يـــوی اړتياپه توګه ايجاد شوی ده او دتوليدی قوتونو له پر مختيا سره‌يې يوځای پراختيا موندلې ده خو هغې‌ته‌نه زير بناويل کيدی شي او نه روبنا. ژبه د فکرد موجوديت اودهغه‌د ځرګند ولو بنه‌ده . خو پـــه عين وخت‌کې‌بايد داهم وويل‌شي‌چې‌ژبه دشعور په تشکل او جوړ ښت کې هم ستر نقش لري. شعور له‌ژبې نه‌د باندی وجود نه لري او نه يې‌در لودلی شي. ژبه‌د بشــــر ي‌پوهې د ذخيرې اود فرهنګ‌دسا ــ تنې او انتقال ډيره مهمه او عمــده‌وسيله ده . ژبه انسان ته‌د مجرد تفکر زمينه برابروی او له تعميـــم generalisation سره مرسته کوی . . که څه‌هم ژبه دفکر‌دانتقال عراده ده خو ددی معنادانه ده چې ژبه‌او فکر دی دواړه سره‌يوشي وګڼل شي . ژبه له فکر نه يوه نسبي خپلوا کي هم لـــری اوځانته جلا قوانين تعقيبوی چې د فکر له هغو سره جوت توپيرلري .

ژبه د خلاقه قوی په توګـــــه :هماغسی چې انسانی تفکر يــــو

میخانیکی عمل نه دی او په خپل‌واربیرته محیط باندی عمل کوی ژبه هم صرف میخانیکی نه ده بلکه دیوه ابداعی او تخلیقی صفت‌خاونده ده .

هغه کسان چی ژبه یـــوازی دوا قعیتونو هینداره گڼی د خرافاتو داثبات دپاره هم دلایل ترا شلـی‌شی د مثال په ډول ، دوی وا یی که «عنقا» وجود نه در لودای نودغه‌نوم څنگه پخپل سر پیدا شو ؟
دوی غواړی چی د «عنقا» له‌نوم‌نه‌د هغی موجود یت استنباط کړی. که دغه دلیل درست وی نود لر غونی یونان اساطیر هم باید پــــه پښو سترگو قبول کړو . مثلا په‌دی‌اساس سنتور centaur
چی نیم آس او نیم انســـــان و ،سفینکس (یاد مصریانو ابوالهول) چی سریی دانسان او تنه یی‌دزمری‌وه باید په ربښتیا وجود ولری اویا یی وجود درلودلی وی .

دا مثالونه مود دی دپاره راو ړل‌چی ځینی تش په نامه فیلسو فان زیار باسی وا قعیتونه پرا لفا ظواو نومونو ختم کړی په داسی حال کی چی ذهنی خیالونه او ایډ یا لیستی تصو رو نه خامخا د هغوی دآفاقی او عینی موجودیت دلیل‌نشی‌کیدی . تاسو به‌لیدلی‌وی چی ځینی عوام غولوونکی یولړ بی معنا او مهمل الفاظ له‌خولی وباسی اووایی چی داپلانی ژبه‌ده او یادغه الفاظځینی خاصی معناوی افاده کوی . البته هر څوك کولی شی مهمــــل‌الفاظ جوړ کړی او ناخبره خلــــك وغولوی . مونږ کولی شوله محیطی‌موادو څخه په خپلو ذهنونو کی‌د تجرید او تعمیم په مرسته عجیبــه‌شانته خیالی نقشو نه جوړ کړ و (لکه ایتالوی دانتی چی په ربانـــی‌کمیدی کی داکار کړی دی) بی‌له دی چی دغه نقشی دی بهرنی وجودولری (دگولیور سفر یی یوبل ښه مثال دی .) دانسان شعور پاسیف‌او ماشینی نه‌دی بلکه اکتیف او فعال دی مگر د دی فعالیـــــت اوخلاقیت حدود او شرایط له پخوانه ټاکل شوی دی او په خالیگاه کـی‌تشکل نشی کولی . زمونږد ذهن دتجرید او تعمیم ملکات له زمان اومکان څخه بیخی نشی بی نیـــازه کیدی . هغه سویډنی شاعر څـــه‌ښه ویلی دی :

زمان او مکان

یو نا محدوده زندان دی

په دی ډول ، ننني علمی نظریات له‌یوی خوا میخانیکی ماټریا لیز م
اوله‌بلی خواد ایډ یالیزم مختـلف‌غیر علمی شکلو نه تردید وی .ژبه
یوازی مادی شیان نه‌بلکه ذ هــــنی‌حالتونه هم شرح کوی . د ذهنــی
حالاتو تعریف او توصیف ډیرگران‌کاردی په تیره بیاهغه چی‌له خوند
رنګ او کیف سره اړه لری .

له همدی امله کله چی ژبه‌د کم‌له معقولی څخه د کیف ومقولی ته
تیریږی اود محسو ساتول ه میډیم‌نه دمعقو لاتو ساحی ته ور ننسو-
زی دابهام په غبار کی پیچل کیږی‌او په ښکاره ډول ځان ونورو تــه
نشی ښرګند ولی .

دژبی سمبو لیك خاصیت‌انسان‌ته د دی امکان ور کوی چی خپلی
اړتیاوی د واسطی په استعــما ل‌سره پوره کړی . دانسان دامتیاز
مهم رمز همدغه د(واسطی)استعمال‌دی . دا بیله خبره ده چی ځینــــی
واسطی ښی او ځینی بدی دی خو‌پخپله د واسطی موجودیت د تفوق
او برتری نښه ده .

ژبه‌نه یوازی واسطه ده بلکه دوسایطو له ایجاد او اختراع سره
هم پوره مرسته کوی . را ځی داخبره لږه وسکنډیو(وڅیړو). دمثال
په‌توګه ، کله چی د کونډی‌نازولی‌پیشو مستی وینی کوښښ کوی
مستقیما مستو ته ځان ورور سوی‌اوویی ختی . دا نشی کولی چی‌د
کورله میرمنی څخه غوښتنه وکړی‌لیکن دکونډی نازو لی لور له مور
څخه غوښتنه کولی شی چی مستی‌ور ته راوړی او حتی کولی شی
خپلی مور‌ته ووایی چی تر بستری‌پوری یی ور ته راوړی . د پیشو
فارمول داسی دی :

انګیزه عکس العمل دنجلی فارمول داسی دی :

انګیزه غوښتنه (ژبه) عکس‌العمل یعنی په‌لومړی صورت‌کی‌انګیزی
ته باید مستقیما ځواب ورکړ شـــی‌یاپه بله ژبه ، پیشو باید پخپلــه
خپله غوښتنه ترسره کړی خو په‌دوهم صورت کی نجلی له واسطی
(یعنی ژبی) څخه کار اخــلــی اوخپل کار د بل په مرسته سر تــه

رسوی .

ژبه دژبپو هانو په نظر کې:

دژبې يو ساده شانته تعريـــف داسې دی : ((هغه ټولې کلمې او جملې چې خلك يې د يو بل د پو هولو دپاره استعما لوی ، ژبه بلل کيږي .)) دغه تعريف د ژبپوهانو ،ژب څېړونکې، اوژب ښوو نـکـې دپاره د قناعت وړ نه دی . د دې تعريف ستره نيمګړ تيا داده چې دلته يو مجهول دبل مجهول پـــــه واسطه تعريف شوی دی . د(وبستر) انګليسی قا موس وايي چې ژبه((داوريدو وړ ښرګنده انساني وينادده چې دژبې او مر بوطو غړيزو غړو په واسطه صادر يږی)) دا تعر يف په انساني فعاليت او آواز پـــوري منحصر شوی دی : يعنې حيوانا ن ژبه نه لري او په لاسونو ، پښو او نورو غړو باندې اشار، هم ژبــه نشي ګڼل کيدی . يوبل تعريـــف وايي : ((هره وسيله صوتي وي. که بل څه چې فکرونه او احساسات ښند ولی او نقلولی شي ژبـــه بلل کيږی .)) په دې وروستـــي تعريف کې دتندی تريو والی، موــ سکا، په لاس او سر اشاره کو ل هم دژبې په قلمرو کې داخليږی .

همدا رنګه د دی تعـــــر يـــف له مخې دماشوم ژړا چې د غذا دغوښتلو دپاره وی او د سپې غپاچې د دروازی د خلاصولو په هيله يې پر چا اوروی ژبه بللی شو . ليکن اوسني ژبپو هان دغه تعريف نه مني او دوی اکثر په دې عقيده دی چې له انسان نه پرته نورحيوا ــ نات ژبه نه لري . په دې کې شك نشته چې مچی د مخصو صی نڅا په ذريعه کولی شي خپلو همنو عانو ته دګلانو ځای او دهغو لوری لودن وروښيي او حتی د فاصلې په باب يې هم معلومات ورکړی خو سره له دې ژبپو هان دی ته نه دی تيارچې دمچيو نڅاژبه وبولی . په لومړنيو فلمونو کې د (پانتو ميم) په ذريعه دسينما ماهرو لوبغاړو ځينې دا ــ ستانونه تمثيلولی شول خو بيا هم نوموړی فلمونه ګونګ وبلل شو ل اوسني ژبپو هان په دې نظريه دی چې د ژبې يومهم خصو صيت دا دی چې بايد ژبنی فعاليتو نه د آو ازپه بڼه له انساني غړيز سيستم يــــا جهاز (ژبې ، شونډی او حنجرې)څخه راووزی . ددوی په عـقيده، د ژبې ځينې مهم خصو صيات دا دی :

١ــ ژبه رمزی (سمبو لیك) دهچی په عمومی ډول له خپل مدلو ل سره کوم منطقی او ضروری‌ا ړیکی نه‌لری اود وخت په تیریدو سره نوموړی رمز ونه (سمبولونه) هم‌تغییر کوی .

٢ــ ژبه سیستما تیك ده او په‌همدی دلیل دښودلو او زده کولو وړ ده . ژبی په‌عمومی ډول ځا نته‌ځا کلی قواعد لری که څه هم چی د یوی ژبی‌قاعده د بلی ژبی‌له‌هغی سره په ټوله معنایو شانته نه ده .

٣ــ ژبه بشری ده اود حیوانا توله ((ژبی)) سره جوت توپیر لری .

٤ــ ژبه یوه ټولنیزه پدیده دهچی دهغی په واسطه د ټولنی ترمینځ یوډول اجتماعی مناسبات مینځ ته‌راځی .

٥ــ ژبه غریزه نه ده بلکی‌له ټولنی څخه زده کیږی . که ژبه غریزه وای نو په‌ټوله بشری ټولنه‌کی به فقط یوه ژبه وای او زده‌کړی ته‌به‌یی هم ضرورت نه‌پاتی کیده .

٦ــ ژبه دفکر دانتقال وسیله ده‌څو په عین زمان کی یوه نسبی خپلواکی هم لری .

لنډیز : ژبه د آواز ونو یــو رمزی سیستم دی چی د ټولنی له خوادیو بل د پوهولو دپاره وضـع‌شوی اودانسان په مخصو ص صوتی جهاز پوری اړه لری .

ژب ښوو نه او ژ بپو هنه :

تر ډیره وخته پوری داکثروخلکوداخیال وچی دساینس پوه وظیفه دانه ده چی د ارزښت مساله له‌علم‌سره ګډه کړی بلکی ویل به‌یی چی دا د ارزښت پیژندنی axiology او مخصو صا داخلاقیاتو اوسیاست کار دی چی دساینس ګټور اوزیا نمن اړخونه سره جلا کړی . ددوی په عقیده ، ساینس پــوها ن اوتکنا لوجیستان فقط د علم اوتخنیك له‌پرمخ بیولو سره علاقه لری او داپه دوی پوری هیڅ اړه نه‌لری چی دهغوی له کشفیاتو او اختر اعاتوڅخه څه ډول استفاده کیږی . د مثال په‌توګه ، دوی اتومی بمو نه‌جوړوی مګر په هیرو شیما او نا ــ

ګاساکي باندي د دغو بمونو پــــه استعما لولو کي خپل ځانونه مقصر نه‌بولي .

لیکن اوسني منطق دا خبره نه‌مني او وايي که علم بي طرفه دی عالم بايد بي غرضه او بي طر فه‌نه‌وی . ساینس پوه ته‌ښايي چي د خپلو ښيړنو په ترڅ کي له خپــل‌وجدان سره هم سلا او مشـــوره وکړي او بشري سوله او نیکمرغي‌په‌نظر کي وساتي .

دا پورتني مقدماتي خبري د ژب‌ښووني او ژبپوهني په مورد کي هم صدق کوي . په دي معنا چي‌ژبپوهنه زياتره تشريحي بڼه لري خو ژب ښوونه بايد تجويزي او توصيوي بڼه غوره کړي . ژبپوهنه دارزښت مساله يوي خوا ته کوي‌او يوازي د ژبي اوسني او موجوده بڼه تر ښيړني لاندي نيسي . آيا دژبي ښوونکی بايد د ((بـازار او کوڅي)) ژبه کټ‌مټ‌استعمال‌کړي؟ آيا د ژبي‌ښوونکي‌يوازي((استعمال)) دمعيار په‌توګه قبلوي او که‌دمختلفو«استعما لونو» ترمينځ دانتخاب‌حق هم لري :

دژب ښوو نکي کار د ژبپوهانداه‌کار سره توپير لري . ژب‌ښو ـ ونکي بايـد د ژبـي چـاڼ شوي‌او‌تصفيه شوي برخي زده کوو نکوته وروښيي . دلته مونږ ديـــو ډول‌اشتباه مخه نيسو او هغه دا چي د ژبي تصفيه شوي شکلو نه هرو ـمرو دامعنانه لري چي ګويا نـــور مروج او مستعمل شکلونه غلط اوناسم دي . په داسي حال کي چي مثلا مونږ د (حقله) پر ځای (باب ،باره ، برخه)استعما لولي شو او دغو وروستيو «الفاظو ته د «حقله»په‌نسبت ترجيح هم ور کوو دانه وايو چي (حقله) صحيح نه ده او غلطه‌ده . دا فيصله ځيني ليکوال پـــه لغوي منطق باندي کوي او وايي چي د (په حقله) ترکيب ناسم دی مګر په ژبه کي مخصو صا په دي‌وروستيو وختو کي ـ د لغوي‌منطق په‌ځای (استعمال) ته زيا ت وزن‌ورکول کيږي . همدا چي يوه کلمه يا ترکيب په ټولنه کي عـمو ميـت‌پيدا کړي او د خلکو په‌خولو کـــي جاري شي بيانو پرهغه باندي د غلط حکم کول پخپله يو غلط حکـــم

دی ځکه چی ژبه د ټولنی له خوا جوړیږی او تغییر ور کول کیږی .
لیکن د ژبی ښوونکی کولی شیچی د سخیفو او مبتذلو عبارتونو
له راوړلو څخه ډډه وکړی .

داد درسی کتاب د مولف او د ژبی دښوونکی وظیفه ده چـــی د
فصحیو کلمو او بلیغی وینا خصو صیات وپیژنی او زده کوونکوته یی
وروښیی په داسی حـــال کي چـــی ژبوهاند د محلی لهجو له ثبتولـــو
سره علاقه لری د ژبی ښوو نکـــی باید معیاری ژبی ته پاملرنه وکړی او
د تدریس دپاره یی د معیار په توگه ومنی پخوا له دی چی دژب ښوو-
نی مسائلی په مفصله توگه وڅیړ ویو څو خبری به دزده کړی دسا -
یکالوجی په باره کی هم وکړو ځکه چی د تدریس او ښوونی موضو ع
دزده کړی له سا یکا لو جی سره نه شلیدونکی اړیکی لری .

* *

دوهمه برخه:

دزده کړې اروا پوهنه

د ښې ښوونه او تدریس پخپله یو علم دی اوله دی امله ښوونکی ته پکار دی چې دزده کړې دسایکالوجی (اروا پوهنې) له اصولو او پرنسیپونو سره آشنا شی او له هغو څخه دښوونې او روزنې په چارو کې ګټه واخلی . پخوا له دې چې ښوونکی په تدریس پیل کوی باید دغه لاندې پوښتنې یې لپاره ځان سره حل کړې وی : (۱)دڅه شی درس ور کوی ؟ (۲) څنګه درس ور کوی ؟ (۳) چاته درس ور کوی ؟ (٤) څومره موفق دی ؟

دلومړۍ پوښتنې حل د ښوونې او روزنې په فلسفه پورې اړه لری دښوونې او روزنې فلسفه د زده کوونکو دپاره هدفونه او ارزښتونه ټاکې او تعلیمی نصاب له هغو سره عیار وی . په هره تاریخی دوره کې فیلسوفانو د خپل وخت داجتماعی اقتصادی جوړښت له غوښتنې سره سم په تعلیمی هدفونو اوارزښتونو باندې په سیستماتیک ډول سره کار کړی دی اود هغو په رڼا کې یې تعلیمی نصابونه اوپروګرامونه طرح کړې دی .ددغوفیلسوفانو په ډله کې ځینې داسې کسان هم وو چې د خپل وخت ارزښتونو ته یې په انتقادی نظر کتل او کو –

ښښس یی کاوه چی مترقی افکــارخپاره کړی خو په عمومی ډول د ښوونی او روزنی فیلسو فان د حاکمی طبقی په‌خدمت کی وو او د محافظه کار ی خوا ته یی تمایـــل‌درلود . د دی دپاره چی له خپلی اصلی موضوع څخه لیری نشــــودومره به ووایو چی د مریی ساتنی په‌اجتماعی ــ اقتصادی فورما سیون‌کی مینځی او مریونه له زده کړ ی څخه محروم شوی وو څکه چـــی‌بادارانو (برده دارانو)به هغو ی د«ناطق ابــزار» په نـــوم یا دول‌اودانسانانو په نوع کی یی نه‌شمیرل دیونان نامتو فیلسوف (ارستو) به‌ویل چی مریونه په فطـــری ډو ل مریونه پیدا شوی دی . نن وز څ‌داخبره ډیره عجیبه ښکار ی اوهغه هم‌دیوه ستر مفکر له خوا ، خـــومتاسفانه چی دا د هغه‌وخت عمومی ذهنیت و . (ارستو) به ویل چـــی‌مریونه دفزیکی چارو د اجرا کولو دپاره پیدا شوی دی هغوی تـــه‌فقط باید دومره څه‌ورو ښوو لشی چی بدنی کارونه په‌ښه توگه‌سرته‌ورسوی خو هغوی له دی نه‌زیا ت دزده کړی استعداد نه لری .

څرنگه چی په لرغونی یونان اوروم کی فزیکی کارونو ته په‌سپکه سترگه کتل کیدل او ویل به‌یی‌چی‌فزیکی کارو نه‌دمادی اړتیاووسره‌اړه لری نو آزاد خلك باید آزادی‌پو هنی (لیبرال فنون) زده کړی . په نتیجه کی داسی افکار مینځ تــــه‌راغلل چی : تر ټولو ښه علم هغه دی چی مادی گټه‌یی لږه وی لکـــه‌متافزیك ، منطق او دفلسفی ځینی نوری څانگی . آزاد انسان بایـــدفزیکی کارونه کړی څکه چی دا د غلامانو وظیفه ده . دهمدی ذهنیت په‌نتیجه کی مجرد و عقلی پوهنو ته زیاته پاملرنه وشوه او تجربی ته‌په‌سپك نظر کتل کیده . (فرا نسس‌ــ بیکن) په‌یوه مشهوره قصه کـــــی‌لیکی چی څنگه پخوا نیو علـــماوود آس د غاښونو د معلو مولو د پاره‌شپه او ورځ کتابونه مطالعه کو ل او له دی څخه یی کرکه کوله چی‌دآس خوله خلاصه کړی او غا ــ ښونه یی وشمیری .

دفیوډا لیزم په تاریخی دوره‌کی‌هم علم دکلیسا او فیوډ ا لانو پـــه انحصار کی و . که له‌منځنی یا بی‌برخی طبقی څخه به یو څوك‌د علم

حاوند شونو هغه به یاد حکومت دپاره میر زایی کوله او یابه درو ـ حابیونو په قشر کی شاملیده . دعلومو دانکشاف په لحاظ ، فیوډا- لیزم تیاره دوره وه او بیځایـــــه تعصبو نوموقع نه ور کوله چی‌دفکر دآزادی مشال ولگیږی . په عمومی ډول ، تعلیمی نصاب له حیا تـــی اړتیاوو څخه لیری شوی و اوحتی‌دنیوی معاملو په‌باره کی خبری یی بدعت باله . بدیع او غریب افکاراودعنعنی له چوکاټ نه دباندی خبری او نوښتونه به‌له سختو سزا ګانوسره مخامخ کیدل . چادو مره قدری هم نشوی ویلی چی ((منځکــــــه ګرځی .))

په دغه زمانه کی د علم دانکشاف‌دپاره مبارزه له قربانیو ، سپکاویو رټنو او غندنوسره ملګر ی وه .

د کپیټا لیزم په لومړی مر حله‌کی چی لا امپر یالیستی‌انحصارات مینځ ته نه وورا غلی د صنعت له‌ترقی سره علم هم انکشاف وکړاو دتجارت آزادی د فکر او بیـــان‌دآزادی دپاره هم لاره خلا صه کړه .

په دی دوره کی علوم او فنون‌دسرمایی په خدمت کی ولویدل اود زده کړی د پرو ګرا مونو اساسی‌هدف دداسی لارو چارو لټونه‌وه‌چی‌د پانګی له زیاتولو سره مرسته‌وکړی.په لویدیځه صنعتی نړی کـــی د پرا ګما تیزم فلسفه وغوړ یده چی‌عمده اصل یی دا دی : ((د حقایقو په موندلو باندی وخت مه ضایـــع‌کوی‌ء مهمه خبره داده چی له مو- جوده وضعی څخه د خپل ځان پـــه‌ګټه کار واخلیء . حقیقت هغه شی دی چـــی په عــــــمل کی سټناسی‌په درد وخوری .)) البته نن ورځ په پانګوالی کی د ښوو نی‌اوروز نی‌دفلسفو شمیر ډیر زیات دی چی‌نه یی دلته تفصیل ځائیږی اونه لندیز خوعمده اصل یی د داسی انسا ن روزنه ده چی دپانګوا لی دنظام له‌پاینښت سره مرسته وکړی .

دوهمه پوښتنه او وز پسی‌نوری‌پوښتنی د زده کړی له سایکا ـ لوجی او پیدا ګوژیکی موضو عا توسره اړه لری .

لومړی به وګورو چی سایکالوجی(اروا پوهنه) څه شی ته وایی او بیا به د زده کړی سایکا لوجی په‌یوځه تفصیل سره شرح کړو .

دسایکا لوجی (پسیکو لـــوژی)لغت له دوو یونانی کلمو ځخه جوړ شوی دی .(پسیکو Psycho) یا(پسیکی Psyche) روح یانفس ته ویل کیږی او (لو گیـــه Logia)د پوهنی په معناده په دی اساس ، پسیکو لوگیــــــه(چی په عربی یی علم الروح ، پــه دری کی یی روحیات یا روانشناسی په روسی کی‌یی پسیخو لوگیه ، په انگریزی کی یی سایکا لوجی ، په‌فرانسوی کی‌یی پسیکو لوژی‌بولی) دارووا پوهنی په معنا راځی . ځینی‌پستانه لیکوال په دی گوما ن چی (اروا) بەد عربی ژبـــی د (ارواح)ممفن شکل وی د اروا پوهنی پـــه ځای (ساه پوهنی) ته ترجیح ور کوی په داسی حال کی چی (اروا) ددری ژبی د (روان) په شان‌آریایی‌ریښه لری .

دنو نسمی پیړی تر وړو سټیوختو پوری اروا پوهنی دفلسفی دیوی ځانگی په حیث دروح یـــــانفس د ځرنگوالی په باره کی‌بحث کاوه . داسی ښکاری چی‌حتی په‌لرغونو ټولنو کی هم دروح مفکوره موجوده وه څو په هغه وخت کی‌روح (دسیوری ، وینی ، او ســــاه په‌شان) یومادی شی تصور کیده.دزمانی په تیر یدو سره روح یــو غیر مادی ځیز وگڼل شو . سره‌له‌دی روح یوه معضله‌وه چی‌چانشوی کولی دهغه اصلی ماهیت وپیژ نی‌ځرنگه چی د روح موضوع مستقیما دانسان له ژوند او مړینی سره‌اړه‌در لوده اولری یی نو ځکه د حکماو روحانیونو ، او پوهانو له خوا پدی‌برخه کی زیات بحثونه شوی دی . دمریی توب په‌نظام کی دا عقیـــده‌عامه شوه چی روح له بـــدن نــــه مستقل دی او د دواړو ترمینـــــځ‌اتحاد یوازی یوه موقتی پدیده ده . دیونان ستر فیلسوف (اپلا تون)دروح په‌باره کی یوه داسی نظر په وړاندی کړه چی د زده کړی پـــــه‌سایکا لوجی کی یی زیات نفوذوکړ ده روح یوه ابدی ایډه یا (مثـــل)وگانه او ویی ویل چی دانسان روح په ابتدا کی په هرشی پوهیده اوانسان کولی شی د ریاضت‌او تامل له‌لاری بیرته خپل هیر کړی‌معلو مات را په یاد کړی . په دی اساس زده کړه تداعی ده او په دی برخه‌کی له تجربی ځخه‌د تامل برخه‌زیاته ده .

ترنو نسمی پیړی پوری سایکا لوجی د فلسفی‌یوه څانگه گڼل کیده په (۱۸۷۹) ع کی آلماني پـــــوه(ویلهلم وونت) دلا ییز یگ پـــه پوهنتون کی د اروا پوهنی موسسه ‌ پرانیستله اود شعور د تحلیل او مطالعی دپاره یې له تجر بـــــی‌میتود څخه کار واخیست .

په‌شلمه پیړی کی د سایکالوجی‌مختلف مکتبو نه (لکه بیهیویریزم دگیشتالت اروا پوهنه ، فرو یدیزم‌او نور) مینځ ته راغلل چی اکثریی ایډیا لیستي یا میخا نیکی وو . دامریکی په متحدو ایا لتونـــوکی د (بیهیو یریزم) یعـنی د سلــوك داصالت تمایل ډیر قوی شو . که څه هم د سلوك‌داصالت پلویان‌ادعا کوی چی د دوی فرضیی پر علمی موازینو برابری دی او ټولی نظریی‌یی‌د تجربی میتود په اساس را ـ ایستلی دی خو د دوی اروا پوهنه‌میخانیکی بڼه لری . په شو روی اتحاد کی د مار کسیستی‌لیننیستی‌دمعرفت د تیوری په رڼا کی اروا ـ پوهنه دیوه علم په توگه مینځ تـــه‌راغله. د دی اروا پوهنی طبیعـــی علمی بنسټ د (سچینوف) دانعکا سانو تیوری ده چی (پاولوف)هغی ته‌زیات انکشاف ور کړ .

دسلوك داصالت پلویان وا یـی‌چی اروا پوهنه دسلوك علم دی . د سلوك داصالت (بـیهـیو یر یـزم Behaviourism) فلسفی‌بنسټ پرا گما تیزم دی . په (۱۹۱۳) ع کی (واټسن) امریکایـــــی پوه د (اډوارډ تارن ډایك) له تجربو څخه‌په استفادی سره د (بیهیو یریزم) بنسټ کښیښود .

د دی مکتب پلویان اروایی‌پدیدی‌په میخانیکی توگه دارگا نیزم پـه عکس العمل (reaction) پوری منحصر وی . (بیهیویریزم) دسلوك او شعور تر مینځ تو پیرنه کوی . دوی وایی څرنگه چی شعور هم دروح په شان دپیژندلو وړنه‌دی‌اوتر تجربی لاندی نه راځی نوهغه‌څه چی مونږ یی کولای شو داده چـــی‌دژوندی ار گا نیــز م سلوك (رفتار یا کړه وړه) وڅیړو . د دغه اروا پی‌مکتب پلویان زیاتره په حیواناتو ، مرغیو او ا نسـا نـا نـو کـــی‌د(محرك یا منبه) او ځوا ب(عکس ـ

العمل) مختلف شکلو نه مطا لعـه‌کوی . هخوو نکی (انگیـــزه) او خواب (عکس العـمـل) د دی اروا پوهنی عمده پرنسیپ دی .

دمثال په توگه ، ماهی په قفس‌کی ایښوول کیږی . پیشو زیار ـ باسی چی د ماهی غوښه وخوری‌لیکن دقفس دروازه تړلی ده او پیشو نشی کولی چی هغه پرانیزی‌له ډیرو هلو ځلو نه وروسته‌پیشو په تصادفی توگه هغه تار کشو ی‌چی د قفس د دروازی له خلاصولو سره مرسته کوی . دروازه پرا نیستل کیږی او پیشو د ماهـــی غوښه خوری .دغه تجربه بیابیـــا تکرار یږی . پیشو له یو یا دوو ـ وارو څخه وروسته په دی‌پوهیږ ی‌چی په اصطلاح ((چل یی په تسمه کی دی)) ، هر وار چی تار راکش‌شی د قفس دروازه خلا صیږی د دی په عکس ، که وغوا ړو چی‌پیشو دغه زده کړه له یاده وباسی نو داسی ځل کوو چی دا ځل‌دتارپه کشو لو سره دقفس دروازه‌نـه خلا صیږی بلکه د دی په خلا ف،پیشو د بریښنا له ټکان سره مخاـ مخ کیږی . که وروستنی تجربه څوواره تکرار شی پیشو جرأت نشی کولی چی تار راکش کړی او په‌نتیجه کی خپل زده کړی خو ی هیروی . له دی څخه داهم معلو میږی چی دپښتو دامتل : ((زده‌ـ کړی خوی په مرگ هیریږی)) په‌علمی لحاظ د تامل وړ دی .

د (بیهیویریزم) له نظر ه، زده‌کړه دارگا نیزم دمشـــــــر وط (Conditioned) عکس العمل زیږنده ده . دغه اصل پرانسان هم تطبیقیږی.

د شلمی پیړی په دیر شیزو کی‌د(واټسن) دتیوری پر ځای‌د (نو ی بیهیو یریزم) تما یل مسلط شو.

د دی تمایل مخکښان (کلار ک‌هر ، اډوارډ ټولمن ، او اډو یـــن گوتری) وو . نوموړی امریکا یی‌پوهان د شوروی پوه (پاو لوف) د نظریی تر اغیزی لاندی ر اغلل اود (او پریشنیزم)او منطقی پاز ـ ټیویزم د فلسفی پر ځـــای یی د(پاولوف) د دکتور ین ماتریالیستی اصول ومنل . که څه‌هـــم دوی دمشروطو ا نعکا ساتو له تجربوڅخه زیاته استفاده وکړه خو په سلوک‌کنی‌یی دسترو مغزو نقش اواهمیت

لەنظره وغور څاوه . وروسته څینونورو پوهانو پر (بیهیویریزم) باندی زیات کاروکړ ، تعدیلات یی پکښیراوستل خو د دغه مکتب ایـلهیا ـ لیستی او میخا نیکی ماهیت ته یی‌تغییر ورانه کړ .

دزده کړې نظريې

د دی دپاره چی دژبی ښوونکی په‌خپله وظیفه کښی په ښه توگه پر — مختگ وکړی اود خپلو زده کوو نکو دمعلوماتو او مهار تونو سویه لوړه کړی باید د زده کړی دنظریوپه‌باره کی تریوی اندازی پـــور ی جامع او اساسی معلومات تر لاسه‌کړی. پر معلو ماتواومهار تونو سر— بیره ، له ښوو نکی څخه داتو قـــع‌هم کیږی‌چی‌د زده کوونکو په‌کر کټر سلوك ، او فکری قضاو ت کی هم‌مثبت بدلون راولی . زده کړه باید میخانیکی بڼه ونه لری بلکی بایـــدآگاهانه ، انتقادی ، او خلاقه وی ځود هغی په‌مرسته زده کوو نکی وکولی شی په نویو متحولو شرا — یطوکی سمه او اصولی لاره انتخاب‌کـــړی . د زده کـــــړ ی دااروا— پوهنـــــی عمده پو ښتنــــــــــه‌داده‌چی‌انسان څنگه کولی شی په آسانه او ارزانه طریقه او لږ وخت‌کی د معلوماتو، مهار تونو اوسلوك سطحی ته ار تقاء ور کړی ؟

د زده کړی له مسالی سره یواز ی‌ښوو نکی ، میندی او پلرونه ، او لار ښوو نکی کدر ونه علاقه نه‌لری‌بلکی اروا پوهان ، فیزیولو جستان دبیو شیمی ، او بیو فزیك پوهان ،د صنایعو اداره کوو نکی او نور کسان هم ورسره مینه او علاقه‌لری‌خود دی ټولوله جملی نه‌د زده‌کړی په‌باره کی تخصصی څیـــړ نه دارواپوه دنده ده . د دی کار لومړی‌دلیل دادی چی له څنډنو وختو څخــــــه‌اروا پوهانو دزده کړی په‌با ره کی څیړ نی کړی دی او پـــــه دی ځانگه کی تاریخی سابقه لری بل دلیل یی دادی چی داروا پوهنی دتیوری په‌برخه کی (زده کړه یـــا آموزش) همیشه د څیړ نی‌دمر کزی‌هستی په توگه تبارز کوی اود هغی له‌څیړلو نه پرته یوشمیر نـــــورارواپی مسایل او پرا بلمونه نشی حل کیدی . که اروا پوهنه‌دسلو ك‌علم وبولو نو سلوك هرو مروتغییر

کوی او د اروا پوهانو په عقیده د سلوك تغییر تهزده کړهوایی .که اروا پو هنه دار وا یـــــی حالاتو، کیفیتو نو او شرا یطو مطا لعه وبو- لو نو په دی صورت کی هم د زده. کړی موضوع رامینځ تهکیږی .
زده کړه څه شیته ویل کیږی ؟ اروا پوهـان دی پـوښتنی تـهپـه مختلفو طریقو ځواب ور کوی .

اما پخوا تردی چی د زده کړیپهباب ((دافرادو جامع او داغیا رو مانع)) تعریف وړاندی کړو وبه گورو چی څه ډول فعالیتو نه دزده کړی په قلمرو کی را ځی .ښاییپهدی څبره بهټول اتفاق ولری چی د نویو لغتونو پهباره کی پوهه تـــرلاسه کول ، ذیوه نظم یاترا نی پـه یادول ، اود موټر بیول ټولد زده کړی په کټیگور ی کی راځی.لیکن مونږ،یوازی معلومات او مهار تونهنه زده کوو بلکی د تلقی ډول او انگیرنی هم زده کوو . دمثال پـــهتوگه تعصب (نژادی ،ژبنی،مذهبی طبقاتی ، جنسی ، اونور)میـنهاولمانځنه ، ارزښتو نه ، او ایډیالونه همد اجتماعی مناسباتو پهترځ کیتشکل کوی او له نوروونهپهمستقیمه یا غیر مستقیمه توگه زده کیږی .برسیره پر دی ، انسان ځینـــــی حرکتو نه او ژستونه (لکه پهچا پسی شونډی بو ځول ، تندی تر- یوول ، د تجاهل د څرگند ولودپارهدخولی جوړول او اوږی پور تـــه غورځول غ دچرت وهلو په وخت کیهمهم کول، پههیجانی حالت کیلاسونه غور ځول اونور) همله نورلنی څخهزده کوی . البته دزده کړی پـــه کټیگوری کی یوازی مثبت ، گټوراو جوړ وونکی مهار تونه او عاد ــ تونه نه بلکی منفی ، زیانرسوونکیاو ورا نوونکی فعالیتو نه اوخویونه هم راځی .

دارو اپوهانو په عقیده هغه فعا لیتونه چی له انعکاسا تو ، غرا یزو او دعمر له زیاتوالی څخه را مینځ تهکیږی زده کړه نه بلل کیږی . د مثال پهتوگه ،درڼاد زیاتوا لی یا لږوالی پ ه مقابل کی دسترگو د کسی تنگیدل یا پراخیدل ، داو ر لمبیتهدپټنگا نو ور دانگل اود ټروپیز م (tropis m) نور حا لا ت، په غریزی توگه دمرغیو ځالـــــی جوړول ، او داسی نور دزده کړ یپهمقوله کی نهشاملیږی . دغریزیپه

باره کی تر دی وروستیو وختـــوپوری ډیر زیات بحثونه شوی دی چی‌د هغو له جملی څخه‌د(ټینبرگن)او(تورپ) څیړنی په‌زړه پوری‌دی. اوسنی اروا‌پوها ن په دی عقیده دی‌چی غر یزه دوه مهم خاصیتو نـــه لری :

لومړی دا چی غریزی فعالیتو نه‌له نورو څخه نه زده کیږی یا په‌بله ژبه اکتسابی نه‌بلکی فطری اوذاتی‌دی . دوهمه دا چی غریزی‌فعالیتونه عمومی (universal) دی او دیوی نوعی په ټولو افرادو کی بی له استثنا عمو میت لری . د دی موضوع دتوضیـــح دپاره به دوه مثالونه راوړو. پخوا اکثرو خلکوعقیده در لوده چی له مور او پـلار سره دماشوم مینه فطری ده خـــووروسته تجربو وښوده چی ماشوم پوازی له هغه چاسره مینه لری چی‌دی یی په‌مینه روزلـــی وی . د افریقا په څینو قبیلو کی ماشوم دماماله خواروزل کیږی‌او تجر بـــی ښودلی ده‌چی دغسی ماشو مان د پلار په‌نسبت له ماما سره زیا تـه مینه لری .

د جنسی غریزی په‌باره کی چی‌تراوسه کومی تجربی شوی دی له هغو څخه داسی نتیجه لاس ته‌را غلی‌ده چی په وړو حیواناتو کـــی جنسی غریزه شته . دغه حیوانا ت‌دجوړه کیدلو په ترڅ کی په‌غریزی توگه خپل کار کوی مگر د لویـــوحیواناتو (لکه گوریلا او شامپـاـ نزی) او انسان په‌باره کی دغـــه‌حکم صدق نه کوی . نو مو ړ ی حیوانان او انسان د جنسی یـــو ځای کیدلو او مجا معت دپاره زد ه کړی ته اړتیا لری .

څینی فعالیتو نه چی د عمر په زیاتوا لی پوری اړه پیدا کوی‌دزده کړی په مقوله کی نه راځی . دمثال‌په‌توگه ، مرغی د بچکو ترایستلو‌او د وزرونو د عضلاتو تر پیاوړ ی کیدلو پوری الوتنه نشی کولی .کله چی دخپل عمر ټاکلی حدته ور سیږی په الوتلو پیل کوی . همداـ رنگه څینی حیوانات په لومړ ی‌سرکی په‌اوبو کی لامبو نشی وهلی‌خو چی عمریی ټاکلی پړاو ته ورسیږی‌بیاکولای شی چی لامبووهي.په‌دی

پورته مثالونو کیٖ د مرغیوالوتنهاودسمندری حیواناتو لامبو د عمر لــه پوخوالی سره اړه لری . سره لــهدی ، پهدی برخه کی د خالصـــو مثالونو پیدا کول مشکل غونـــدیبریښی .دانسان بچی تریوه ټاکلی وخته پوری د خبرو کولو قدر تـنهلری خو کله چی د خبرو کولوقدرت پیدا کړی باید له نورو څخه یی‌زده‌کړی. په داسی حالاتو کی دپو ــ خوالی او زده کړی د حدودوتفکیک‌یو مشکل کار دی .

ستونزه او اعتیاد هم د زده‌کړی‌تعریف له لانجو سره مخامخ کوی مونږ ټول پوهیږو چی تمریـــــن اوتکرار له زده کړی سره پوره مر ــ سته کوی . په‌انگریزی کی متـلدی چی (Practice makes perfect) یعنی تمرین سړی کمال ته‌رسوی خو کله کله تمرین له خپلی‌انداز ی‌نه‌زیات شی اود زده کړی انحنــاء بیرته ښکته رالو یږی . آیا تکر اردزده کړی پرضد کار کوی؟پوهیږی چـی خبره داسی‌نه ده خو ظاهـر اً دغسی بریښی‌لکه چی زیات تکرار دزده کړی مخه نیسی . نو زده ــکوونکی باید استرا حت وکړی. خو که داسترا حت وقفه هم زیاته و ی‌هیره مینځ ته راځی . دغـــــه ډول مسایل چی : ستونزه‌څه وخت‌پیل‌کیږی اود تمرین په مینځ کی څوــ مره استراحت گټه لری ډیره دقیقه‌محاسبه غواړی . البته ځینی‌اروا ــ پوهان د ذهنی ستونزی او همدا رنگه د فزیکی ستونزی د معلو مولو دپاره دقیق آلات استعما لـــوی اوهمدا رنگه د زده کړی د هر مهارت دپاره یــی دااستراحت و خت هــم‌ټاکلی دی خو بیاهم دانسان‌دشعور مسایل په میخانیکی توگه نه حــل‌کیږی.داعتیاد موضوع هــم په زده کړه کی اغیزه لری ، ځینی کسان‌په ځینو مواردو کی ډیر ژر معتــاد کیږی او ځینی نور زیات مقاومت‌کوی په ښار ونو کی ډیر خلــك او سیږی ځنی یی هر وخـــــــت‌له غالمغال او شور وځوږ نه‌شکا ــ یت کوی خو ځینی نور عادت‌ورسره‌پیدا کوی او نور مال حالت یی گڼی دزده کړی په تجربو کی‌اعتیاد دیوه‌عامل په‌توگه اغیزه کوی . دعادت پیدا کولو پوښتنه هغه وخت راو لاړیږی چی په یوه علمی تجر به‌کی دکنټرول عوامل له اوږ یدو نــکــوڅخه بیلیږی .

دمثال په‌توگه ، که د (الف) او(ب) په‌نامه دوی ډلی زده‌کوو نکی چی ټول مشخصات یی سره یـــوشانته وی په یوه ربړ وونکی او نا- مناسبه فضا کی تر روزنی لاند ی‌ونیسو هغه ډله چی له نویو حالاتو سره ژر توافق کولی شی داعتیادله‌امله دهغی بلی په نسبت ډیره زده کړه کولی شی .

اوس د دی وخت رارسیدلی‌دی‌چی دزده کړی یو مشهور تعر یف وړاندی کړو . د (بیهیو یریزم) دمکتب پلویان وایی چی : «دار گا- نیزم په سلوك کی هر ډول تغییرته زده کړه‌ویل کیږی . » داتعریف که‌څه هم ډیر مشهور او متداو لدی خوله نیمګړتیاوو څخه خالی نه دی . لومړی‌دا چی (بیهیویریستان)د سلوك او شعور ترمینځ توپیر نه کوی . دوی وایی چی شعور لـــکه‌دروح په‌شان یوه کړکیچنه مسا له ده‌او اروا پوهنه باید گرد سره د شعور او روح له څیړنی څخه لاس واخلی او په ځای یی سلوك (رفتار،یاکړه وړه) چی د شعوربنکارندوی دی تر څیړنی او ازموینی لاند ی ونیسی . په دی توگه ، دشعور په نفی کولو سره ددوی تیور ی‌میخا نیکی بڼه پیدا کوی . (بیهیو یر- یستانو) خپلی تجربـــــی پر وړوحیواناتو (لکه موږك ، پیشو ،کو- تره او نورو) باندی تطبیق کـــړی‌هغه یی دانسان‌تر قلمروه پور ی پسی تعمیم کړی په داسی حا ل‌کی‌چی دانسان شعور پاسیف او ماشینی نه دی . د(انگیزی عـــکس العمل) یا (S-R) فورمو ل پر انسان باندی د حیواناتو په‌شان‌پوره نه تطبیقیږی .

انسان نه یوازی هغه وخت چی‌له پرابلم سره مخا مخ شی د حل لاره پیدا کوی بلکی ځینی انسانان‌له‌مخکی نه‌د مجرد تفکر په مرسته‌د راتلو نکی په‌باره‌کی پیشگویی‌کولی‌شی . ځینی کسان د تخلیق کشف او ابتکار استعداد ونه لـــری .دځینو داستعد لال ، تفسیر ، تجرید او تعمیم قابلیت دنورو په‌نسبـــت‌زیات وی . د (نیوټن) پر سر چـــی مڼه‌راولو یده نو ډیر شیان یی تری‌زده کړل اود جاذبی قوانین یی‌تری

را وایستل . (ارشمید سس) پەاوبوکی دجام پەننه ایستلو سره خپل مشهور قانون را وایست .(جیمز واټ) د دی پیښی په لیدلو سرەچی «بخار په قوت سره د دیگ سر پورته لیری وغورځاوه » د بخار ماشین اختراع کړ . په همدې ترتیب په سلگونو مختر عانو له ساده لیدنو کتنو څخه ډیری ستری‌مفکوری را وایستی چی د سا ینس پەنړی کی ډیر زیات ارزښت‌لرونکی‌پەدی اساس ویلی شو چی زده ـ کړه تر زده کړی پوری فرق لری .خلاقەاو ابتکاری زده کړه له عادی او میخا نیکی زده کړی سره چی‌پەحیواناتو کی لیدل کیږی جوت توپیر لری .

دوهمه دا چی(بیهیو یریستانو)لەروح یاشعوز څخه د سلوك په بیلولو سره هغه ته فقط د حرکتو نودیوه سیستم پەنظر وکتل .د دوی پەنظر ، د گیدړی سلوك ، د کو لموسلوك اودانسان سلوك یوله بله توپیر نه درلود . په دی کی شك‌نشته چی حرکت دسلوك یوەبر خه دەخودا به هم سمه نەوی چی سلوك‌یوازی د حرکتونو مجمو عه وگڼله شی.په ځینو سلو کونو کی اصلاحرکت نه لیدل کیږی .

دریمه دا چی (بیهیو یریزم) لکەمخکی مو چی وویل اکثری تجر بی پر حیواناتو تطبیق کړی. دو ی‌ونشو کولی چی‌د انسانی شعور کیفی ځانگړ تیاوی تشخیص کړی‌ا ودا واقعیت پەپام کی ونیسي چی انسان یوازی بیولو ژیکی‌موجودنەدی‌بلکی ټولنیز موجود هم دی .
د زده کړی یو بل تعریف‌داسی‌دی : «زده کړه یوه داسی پرو سه ده چی دهغی پەوسیله له یـو ی‌وضعی یا پرابلم سره دمخامخ کیدو پەصورت کی فعالیت پیل کیږی اویا فعالیت تغییر کوی په دی شر ط چی په فعالیت کی تغییر د ذا تـی‌تمایلاتو (غرا یزو) ، پوخوالی یـاد اورگانیزم دموقتی حالاتولکه (ستو نزه ، نشه ، او نورو) زیږ ندە نه وی . »

دتارن ډایك د زده کړې نظریه :

اډوارډلی تارن ډایك (EdwardLee thorndike) دامریکې د متحده ایالتونو نامتو اروا پوه او قاموس‌لیکونکی دی .

د ده د زده کړې نظریه ، له‌ځینو‌مخالفتونو سره سره ، تر نیمې پیړۍ پورې په متحده ایا لتونوکی‌مسلطه وه او حتی لا تر اوسه پورې یې د ښوونې او روز نې پــه‌سایکا لوجی کې خپل ار زښت نه دی با یللی . تارن ډایك (۱۹٤۹ـ۱۸۷٤) په خپلو تجربې میتود ونو سره له یوې خوا د (بیهیویریــزم behaviourism) د مینځ تــه راتلو دپاره لاره هواره کړه او له‌بلې خوایې د ښوو نې او روزنې د سایکا لوجی بنسټ کښیښود.سر بیره پر دې ، تارن ډایك داحصا ـ ئیوي قاموس په‌لیکلو سره‌ددرسی‌کتابونو د تهیه کولو په‌برخه کې ستر خدمت ترسره کړ .

پخوا له دې چې د تارن ډایك دزده کړې نظریه شرح کړو بایــد وویل شي چې د ده کار ځینې‌ستری‌نیمګړ تیاوې هم لري . لومړ ی دا چې تارن ډایك انسان ته‌دیوه‌سوچه‌بیولوژ یکي او ر ګانیزم په سترګه ګوري اودې ټکي ته پاملرنه نه‌کوي‌چې دانسان سلوك او کړه وړه‌زیاـ تره د ټولنې او ټولنیزو شرایطــو پر بنسټ ټاکل کیږي . ده ونشو کړی او یا یې نه غوښتل چې ،پرفرد باندې د ټولنیزو عواملو په‌تیره تولیدی مناسبا تو اغیزه په حسا ب‌کې ونیسي . دو همه دا چې تار ن ډایك انساني شعور په ساده توګه‌دحیواني شعور ادامه ګڼي او فکر کوي چې ګویا دانسان او حیوا ن‌ترمینځ د کیفیت او نوعیت په‌لحاظ کوم توپیر نشته بلکې د هغوی ترمینځ فرق په درجه او کمیت کې دی. په دې اساس ، دی‌انـسانـی‌سلـو ك لــه حیــو ا نی سلـوك سره ور ته او مشابه ګڼي او کومې‌تجربې یې چې پر موږ کانو ، کوـ ترو، او بیزو ګانو تطبیق کړې دی‌دانساني سلوك تر قلمرو پور ې تعمیموي . دریمه دا چې تارن‌ډا یك انساني شعور پاسیف او ما ـ شیني ګڼي د مجرد فکر توانایي اودانسان دابتکار او تخلیق استعداد ته‌لږه بیه ټاکي او یادا چې هیــڅ‌قیمت نه ور کوي تارن ډایك نشي

کولی دا واقعیت درك کړی چــــی ممکنه ده انسان دیوی انګیز ی په مقابل کی همیشه یو ډول عکس العمل ونه ښیی بلکی د هغـــــه د شعور سطح، انګیزنی ، او اخــلاقی ارزښتو نه هغه مقاومت ته راوبولی اوپا دانګیزی په مقابل بــــل کی لــه توقع نه مخالف عکس العمل څرګند کړی . حیوان له سرا څــــځه تښتی خوښایی ځینی انسانان د خپلو ایډیالو نو او اخلا قی ارز ښتونو څخه د دفاع په خاطر دسرا منلو ته تیار وی . دانسان په خلاف ، له حیوان سره د حیثیت اوپرستیژ مساله نه طرح کیږی او عکس العمل یی میخانیکی او انفعالی بڼه لری . له دی امله ، د مجاز اتو او مکا فاتو هغه سیستم چی په حیوانی زده کړه کی تطبیقیږی په هماغه شکل دزده کوونکو په ټولګی کی نشـــــــی تطبیقیدی ځکه چی دانسان سلو ك ډیر پیچلی او مغلق دی . د مثا ل په توګه ، دفابریکی خاوند ځینو کار ګرانو ته داعتصاب دماتولو دپاره بڼی ورکوی خو د دی احتمال زیات دی چی نومو ړی کا رګران دی د خپلو سپیڅلو ارز ښتونو اود کارګری جنبش دبریا لیتوب په خاطر درشوت له اخیستلو څخه ډډه وکړی اود خپلو صفونو له ملاتړ څخه دی لاس وانخلی .

دتارن ډایك د زده کړی د ټولــو پرنسیپونو شرح ځانته جلا ځیړنه غواړی ځکه چی ده له پنځه ســــــوو کتابونو او علمی مقالو څخه زیا ت آثار لیکلی دی او په دی رساله کی دهغو د تفصیل ګنجایښ نشته . دلته به یوازی د ده دنظریی اساسی ټکی راوړل شی .

له تارن ډایك نه مخکی په اروا پوهنه کی نظری یا ذهنی (سو ـ بژکتیف) میتود ډیر معمول و .

ده د لومړی ځل دپاره پــــه اروا پوهنه کی د تجربی اهمیت تثبیت کړ او دایی عملا وښوده چی کیدی شی په اروا پوهنه کی (او بژکتیف) میتود په کار ولویږی . تارن ډا یك په خپله ساحه کی حتی د میخا ـ نیکیت تر مرحلی پوری پرمخ ولاړ .ده به ویل : ((هر شی چی وجــود لری اندازه کیدی هم شی .))د ده پلو یانو د همدی مفکوری څخه د

پیروی په نتیجه کی نه یــواز ی دذکاو تونو اندازه کولو ته ملاو تړله بلکی د اخلاقو او استعداد ونو په‌میچه کولو یی هم پیل وکړ .دتارن ډایك دتجربو په اثر داسی ذهنیت‌او تمایل مینځ ته راغی چی کیدی شی کیفی حالات په کانکر یتهوکمی‌اصطلا حاتو تبدیل کړو او بیاوروستـه یی داحصا ئیوی میتود ونسوتابع وگر ځوو . دی عمل ته‌په‌تجربوی میتود کی (په کمیــــت اړول quantification)ویل کیږی . تارن ډایك داروا پوهنی په سا حه‌کی په خپلو علمی تجربو ســـره د علمی میتود دپرنسیپونو په انکشاف‌کی‌د لیدنی وړ برخه اخیستی ده .

دتارن ډایك د زده کړی نظر یه‌د رابطی داصالت Connectionism په‌نامه یادیږی .

له (۱۹۳۰) م . کال نه‌راوروسته‌تارن ډایك پر خپلو قوانینو باندی نوی کتنه وکړه او یو ځه تعدیلات‌یی پکی راوستل . د ده دنظر یی دعمده ټکو له شرح کولونه وروسته‌به‌ددغو تعدیلاتو په‌باره‌کی هم‌خبری وشی .

(نیناتا لیزینه Nina Talyzina) دشوروی اتحاد نامتو اروا پوهه په خپل اثر (دزده کړی اروا پوهنــــه-The Psychology of Learning د(۱۹۸۱)چاپ‌کی دتارن‌ډایك‌نظریه‌په‌لنډو عبار اتو کی راو ړی ده .دا لیکی : ((دتارن ډایك په نظر دزده‌کړی جریان دیوه ټاکلی حالت او ټاکلی عکس العمل ترمینځ درابطی‌دتاسیسو لو او همدا رنگه د دغـو اړیکیو دټینگولوله پروسی ځخــــه‌عبارت دی .)) (مخ ۲۵۸) . په‌دی لنډ عبارت کی دتارن ډایك دنظر یی‌جوهر ښودل شوی دی . د دی‌دپاره چی مطلب په عام فهمه ژبه بیا نکړو باید وویل شی چی‌دتارن ډایك دزده کړی پرنسیپ پرا نگیــــزه(یاحالت) اود هغی په‌مقابل کـــی عکس العمل (ځواب) باندی بنـاشوی دی . دانگیــزی او عــکسـ العمل ترمینځ رابطه د S—R دفورمول په ذریعه افاده کیږی .

ژوندی اور گانیزم چی له یو ی انگیزی (Stimulus) سره‌مخامخ شی نو هرو مرو د دغی انگیزی(محرك یامنبه) په مقابل کی یـــو ډول عکس العمل (Response) څرگند وی . دمثال په‌توگه ، که‌د

چنګښنـــــی پښې ته ستن وروروچنګښه خپله پښه ور ټولوی .تارن ډایك وایی چې په حیواناتو (اوحتی انسانانو) کی سره ور ته انګیزی سره ور ته عکس العملونه‌راپاروی‌که انګیزی ته‌په پښتو کی (پاریزه) یعنی پاروو نکی ووایو او عکس العمل هم (ځواب) وبولونو زمـونږ فورمول د (پـځ) بڼه غوره کوی.یعنـی هر وخت پـه (پ) پسي(ځ) راځی . زده کړه د (پ – ځ)داړیکودپرله پسی ټینګو لو په نتیجه کی مینځ ته راځی . تر څو پوری چی‌د(پ) او (ځ) ترمینځ اړیکی ټینګیږی حیوان اشتباه کوی ، ازما ینښــت کوی ، بیا اشتباه کوی او په پای کی یوه رابطه پیدا کوی . دتکرارپه‌واسطه دغـه رابطه پسی پـیاوړی کیږی‌چي دغه حالت ته زده‌کړه‌وایو.

دتارن ډایك دزده کړی نظریه‌پردرو اساسی قوانینو ولاړه ده چی له‌هغو څخه بیانور فرعی قوا نیـن‌را ایستل شوی دی . دغـه در ی قوانین د چمتو والی ، تمریـــن (تکرار) ، او اغیزی (effect) په نامه یادیږی . (کیدی شی چی‌داغیزی په ځای د ثمری یا نتیجـی کلمه هم استعمال کړو .)دچمتو والی مقصد دادی چی‌ژوندی اورګاـ نیزم باید په داسی اروایی حالت‌کی وا قع وی‌چی د عمل دپاره لـه ځانه چمتو والی و ښیی . دتـارن‌ډایك په عقیده د دی دپاره چی د (پاریزی) او «ځـواب» تر مـینځ اړیکی ټینګ شی حیوان یا انسا ن باید په داسی ذهنی موقف کـــی‌واقع شوی وی چی په پای کی یی (اغیزه) تحقق ومومی . دمثال پـــه‌توګه ، که زده کوو نکی په ډیـــر غمجن یابی اندازی خوشحاله‌حالت‌کی دښوو نکی درس ته ناست‌وی نو زیات احتمال دادی چی دښوو نکی درس به‌په ښه توګه زده نکړی شی .

که‌یو موږ ماشوم د ډوډی پـــه‌ذریعه کار کولو ته وهڅوو احتمال لری چی ډوډی وا نخلي او دکارله‌اجرا کولو څخه هم غاړه وغړ وی. له دی امله ، چمتو والی دزده کړی‌دپاره اساسی شرط دی .

البته یوبل ډول چمتو وا لی هم‌شته چی په وده (یعنی دعمر پـــه

پوخوالي) پوري اړه لري . تر ټــو چې ماشوم يو ټاکلی منګ (عمر) ته ونه رسيږي ځينې کارونه نشي ترسره کولی . د ښوو نځيو پـــه لومړيو ټولګيو کی ماشومـــان (دچمتو والی دوره) تيروی خـــو د تارن ډايك مقصد دغه ډول چمتو والی نه دی چی له ودی سره ار ــ تباط لری بلکی د هغه مقصد ذهنی‌چمتو والی دی .

دتمرين يا تکرار قانون دی وا قعيت ته اشاره کوی چې هر ځــو ـ مره د (پ ـ ځ) عمليه تــکرار شــی‌هماغو مره د (پ)او (ځ)ترمينځ‌اړ ـ يکی ټينګيږی . تکرار د زده کړی‌دپاره اساسی شرط دی .

ليکن تکرار يوازی هغه وخـــت‌موثر ثابتيږی چی نتيجه يا اغــيزه ولری . بيځايه تکرار چی کو مـــه‌نتيجه ور باندی مرتبه نه وی دزده کړی سره مرسته نه کوی .

دتارن ډايك تر ټولو مهم قانو ن‌داغيزی يا نتيجی قانون دی . د دی قانون په اساس کــله چــی د (پ ـ ځ) اړيکی يوه ګټوره او رضايت ـ بخښو نکی نتيجه و لری نو د (پ)او(ځ) تر مينځ رابطه ډيره‌ټينګيږی. داغيزی قانون په حقيقت کی دمکا فاتو په واسطه د زده کړی‌دپرمختيا قانون دی . ددی په خلاف ، مجازات‌يا ناکامی د (پ ـ ځ) تر مينـــځ اړـ يکی کمز ور ی کوی اود زيات تکرار په نتيجه کی د (پ) او (ځ) ترمينځ اړيکی بالکل شکيږی او له مينځه‌ځی. په تارن ډايك باندی انتقـاد شوی دی چی اغيزه يو ذهنـــــــی(سوبژ کتيف) حالت بيانو ی اوله دی امله د ده تجربی ميتود په ټوله‌معنا آفاقی (او بژکتيف) نه دی . ليکن داروا پوهانو په عقيده تار ن‌ډايك خپل اصطلا حات په دقت‌سره تعريف کړی دی اود (سو بژکتيو يسم) څخه يی ځان ساتلی‌دی. ځکه د ده په نظر نتيجه (يا رضايت‌بخښو نکی حا لت) ددی معنا لــری چی په راتلو نکی وار کی به حيوان‌هماغسی عکس العمل بيا وښيی . پرده باندی بيا اانتقاد شوی دی‌چی‌موږ د راتلو نکی عکس العمل په بار ه کی له مخکی نه قطعـــــــی‌پيشګويی نشو کولی ، تارن ډايك وايی چی زه قطعی حکم نه کوم‌بلکه‌د (غالب احتمال) اصطلاح‌استعما ـ لوم چی‌په احصا ئيوی قانون کی‌يوه مجازه کلمه ده . په دی ترتيب

تارن ډایك د زده کړی په اروا پوهنه‌کی‌د ډینا میك قوانینو پر ځای له احصا ئیوی قوانینو څخه استفاده کوی.
تارن ډایك له پور تنیو قوانینوڅخه‌ځینی فرعی قوانین هم ایستلی دی چی د هغو له راوړلو څخه‌تیریږو.

یوازی دومره یادو نه یکار ده‌چی‌تارن ډایك له (۱۹۳۰) کال نه وروسته پر خپله نظریه باندی نسوی‌کتنه وکړه او د اروا پوهنی پسه بین المللی کانگرس کی (نیوهاون۱۹۲۹) کی‌یی وویل چی «ماځینی اشتباه گانی کړی دی . » پسه(۱۹۳۲) او (۱۹۳۵) کی‌یی نسور کتابونه ولیکل او په هغو کی یی خپلو نیر و تنو ته گوته و نیوه.ده څرگنده کړه چی د تکرار قانو نباید په ناوړه توگه استعمال نشی او زیاته یی کړه چی‌بی‌نتیجی‌تکرارد زده کړی دپیاوړ تیا سبب نسه گرځی . په همدی ترتیب ده دا غیزی‌په قانون کی هم ځینی تعدیسلا ت وارد کړل.

دپاو لوف د زده کړی نظریه

ایوان‌پتروویچ پاو لوف (۱۹۳٦ـ۱۸٤۹) د شوروی اتحاد نامتسو طبیعی پوه او دنوبل دجایسز ی‌وړو نکی داروا پوهنی اوفیزیولوژی په ساحه کی په مستقیمه توگه اود فلسفی دپیژندنی د تیسور ی (اپیستیمالو جی) په‌برخه کی یی‌په غیر مستقیم ډول ډیر ستر او د یادونی وړ خدمتو نه کړی دی .

دپاو لوف د مشروط انعکاس نظریه او په عمومسی ډول د ده دکتورین په طبیعی‌پوهنو کی‌دماتړ یالیستی اروا پوهنی او دانعکاس د ډیالکتیکی ماتړ یالیستی تیور ی(لکه دژبی او فکر ترمینځ اړ یکی حسی ازانگه او منطقی معر فت ،او داسی نورو) بنسټ وگر ځید . امریکایی اروا پوهان (ارنسست ـهیلگارډ) او (گورډون بوویر) په خپل اثر (دزده کړی نظریی Theories of Learning کی لیکی چسی دپاولوف د زده کړی نظریی نه‌یوازی

په شوروی اتحاد بلکې د نړۍ په نورو هیوادو کې او له هغې جملې نه‌د امریکې د متحدو ایالتو نو په علمي محافلو کې له تاوده هر کلي سره مخامخ شوي دي . امریکا یي‌اروا پوهانو (لکه گوتري ، سکینر او هل)دده له دکتور ین څخه‌زیاته‌استفاده کړې ده . دوی زیاتوي‌چې دپاو لوف علمي نفوذ لاتر اوسه په‌اروا پو هنه کې مسلطدی‌او ((مون نیکمرغه یوچې د مشروطانعکاس په‌باب د ده نظریې اکثری پـــه انگریزی ژبې تر جمه شوې اوزمونږلاسې ته رارسیدلې دي .))

ایوان پاو لوف تر (۱۹۲۵)پورې‌په عسکری طبي اکاډمۍ کې دپرو ـ فیسر په توگه وظیفه اجرا کوله ،اوّد(۱۹۰۷) کال‌راهیسې دعلوموداکاډ ـ یمۍ غړی و . ده دمشروط انعکاســـد میتود په ذر یعه په ا نسا نا نـــو او حیوا نا تـــو کې د آفا قـــــــــــي‌تجربوی میتود په تطبیقولو ســـره لوړ عصبي فعالیتو نه و څیړل.

دمشروطو انعکاسو نو څیړ نې‌پاولوف ته د دماغ دفعالیت دمیکا ـ نیزم او اساسي قوانینو دکشفو لوزمینه برابره کړه . په لومړي سر کې پاو لوف دهاضمې فیزیو لوژی‌تر څیړنې لاندې نیولـــــې وه او د خپلو مطالعاتو په‌ترڅ کې د مشروـطو انعکاسو نو له مفکور ی سر ه آشنا شواو هغې ته یې انکشا فورکړ.

دا هم باید وویل شي چې لـــــه‌پاو لوف نه مخکې دروسیې نامتــو فیز یا لو جست او ماټر یا لیست‌اروا پوه (ایوان میخا ئلوویـــــــچ سیچینوف) د مغزو دانعکاسونو په‌باب څیړنې کړې وې او له‌همدې امله (سیچینوف) ته د روسیې د فیزیو لوژی د پلار اودماتریالیستي اروا پوهنې د موسس لقب ور کړشوی دی . (دزیاتو معلوما تو دپاره وگوری ، د فلسفې قاموس ، دپرو گرس خپرو نه ، مسکو ، ۱۹٦۷ ، مخ ۴۰۳) .

په دې کې شک نشته چـــــــې دیونانی (ارستو) نه‌نیولې تـــــــر (سیچینوف) پورې د نړۍ دیـــــروپوهانو د پیوستون (تداعي) له‌لارې دزده کړې په‌باره کې نظریې څر ـگندې کړې دي خو پاو لـــوف د

مشروطی آزانگی «انعکاس» پـــه برخه کی د علمی څیړنو په مرسته یوه مهمه نظریه فورمو لبندی کړه، (ارسطو) عقیده در لوده چی یـــو مطلب د نژدیوالی (مقار نت)، ور ته‌والی (مشابهت) او تضاد په‌واسطه په‌ذهن کی په ښه توګه ځای‌نیسی‌اود همدغو عواملو په مرسته پـــه آسانی سره تداعی کیږی هم . ته

اوس به وګورو چی مشرو طه ازانګه (Conditioned refex) څه ته وایی اود زده کړی دپاره څــــه‌اهمیت لری مشروط انعکاس (چی ځینی‌یی شرطی ازانګه هم بولی)هغه انعکاس (یا ځواب) ته ویل کیږی چی له‌اصلی محرك«انګیزی»نه پرته دکوم بل محرك په واسطـــه مینځ ته راشی . په دی اساس ،اصلی پاریزه (محرك یا انګیزه) نا مشروطه پاریزه بلله کیږی .دمثال‌په‌توګه ، یو تیخور ماشوم په‌لومړی سرکی د تی په لید لو سره کــوم‌عکس العمل نه ښیی بلکی یــوازی هغه وخت چی تی یی لـــه شونـــډو سره ولګیږی عکس العمــــــل څرګندوی .

خو څرنګه چی ماشوم ډیر ځله‌دتی له رودلو نه مخکی تی‌په‌سترګو وینی په‌نتیجه کی د تی منظره د دی‌سبب ګرځی چی ماشوم خپلــــی شونډی وخوځوی (یاپه بله ژبــــه‌عکس العمل څرګند کړی) . په همدی ترتیب ، انسانان ډیر زیات‌شمیر شیان د مشروط انعکاس له لاری زده کوی اود ځینو اروایوهانوپه عقیده په هر ډول زده کړه‌کی‌په یوه یابله بڼه د مشروط انعکاس پښه دا خله ده . یوه ماشوم چـــی ستن (پیچکاری) نه وی وهـلـــی .لومړی سر کی له ستنی نه‌نه‌ویر ـــ یږی خو وروسته له هغی چی ستن‌ووهی دستنی له لیدلو څخه ویریږی او حتی د ډاکتر له لیدلو څخه هم‌ترهه کوی . یو چاچی له‌خپلـــــو دوستانو سره په مینه‌او اخلا ص‌ژوند کړی وی او له هغو څخـــــه جـــفا ووینی په نتیجه کی د نـــویودوستانو له پیدا کولو سره هـــم علاقه نه لری .

دپاو لوف تجربی :

پاو لوف مخکی له دی چی سپی‌ته غذا ورکړی زنګ به‌یی واهه او ور پسی به‌یی سپی ته غذاوراچوله‌کله‌چی نه (۹) ځله دغه عمل تکرار شود سپی له‌خولی نه‌د ناړواتلس‌ځاځکی توی شول . د پنځلس‌واره تکرار نه وروسته د سپی له خو لی‌نه‌دیرشس ځاځکی توی شول . بل وار ته یوازی زنګ ووهل شو اوغذا ورسره نه وه خو سره له دی دزنګ په اوریدو سره دسپی لـه‌خولی نه پنځه شپیته ځاځکـــی وځځیدل.

دپاو لوف په عقیده نه یواز ی دزنګ آواز بلکی د غذا دلوښی لیدنه هم ښایی دشرطی انعکاس د پیداکیدو سبب شی . دا خبره هم د یادونی وړ ده چی د پاو لوف پـه‌نظر انعکاس کیدی شی چی‌مثبت یا منفی ، پاروو نکی یامخنیوونکی‌وی . انعکاسو نه دانسان له عصبی سیستم سره اړه لری . مشرو طانعکاس دنامشروط انعکاس پــه خلاف ، موقتی وی او تریوه وخته‌پوری داصلی محرك (غیر مشرو ط انعکاس) په غیاب کی ور ځنـــی‌کار اخیستل کیدی شی . برسیره پردی دپار یزی او انعکاس تـــرمینځ زمانی فاصله هم دپاملر نی‌وړ ده . زده کړه په هغه وخت کـــی‌اغیز ناکه وی چـی د مشرو طـی پاریزی او انعکاس ترمینځ زما نی‌فاصله په‌دقت سره سنجو لشو ی وی .

دپاو لوف دزده کړی نظریه چی‌لومړی پر حیوا ناتو باندی تطبیـــق شوی وه وروسته دانسانانو پـــه‌مورد کی هم تطبیق شوه. له‌پاولوف نه‌ورسته نورو څیړو نکو په تیر ه‌بکتریف په دی برخه کی زیاتـــی څیړنی او تجربی ترسره کړی .

دپاو لوف د نظریی تطبیقی‌اړخ:

لکه مخکی مو چی وویل انسا نډیر زیات شمیر شیان د شـــرطـی انعکاس له لاری زده کوی .دپاو لوف په عقیده شرطی کول (یـــا مشروطول) د هر ډول زده کړ ی‌لومړ نی بنسټ ګڼل کیږی . شرطی انعکاسو نه فطری او غریز ی‌نه‌دی‌بلکه تحصیلی او اکتسابی دی او

له همدی امله د واقعي زده کړې په‌مفهوم استعما لیږی . دپاو لو ف دزده کړې له نظریې څخه دښوونې‌او روزنې دمسایلو په حلولو کې بنایسته زیاتی استفادی شوی دي‌چې ځینې مثالو نه به‌یې دلته راوړو.

لومړۍ دا چې د مشرو طولو د پاره باید له مشرو طی پاریزی څخه نا مشروطه پاریزه د مخه وي‌او به دې توګه زده کړه ډیر ژر تحقق مومي . البته تجربې ښودلې‌ده چې د ترتیب په معکو سو لو (یعنې د مشروطی پاریزې په مخکې کولو) سره هم زده‌کړه واقع کیږي خو داکار ډیر وخت نیسی‌اوزیات تکرار ته اړ تیالري .دمثا ل په‌توګه ، که لومړی ماشوم ته‌انعام ورکړو او بیا لغات وربانـدې زده کړو په دې صور ت کې هم زده کړه واقع کیږي خو بهتـر صورت یې دادې چې لومړی ماشوم‌لغتونه زده کړي او د دغه عمل نه ورروسته انعام ورکړو .دانعام‌ور کولو او دلغتو نو دزده کولو تر- مینځ باید ډیر وخت تیر نشی‌ځوزده کوونکی احساس وکړي چې انعام دده له‌ناکلی عمل سره اړه لري .

دوهمه دا چې دمشروط انعکاس‌د تقویې دپاره تکرار ډیر اهمیت لري. په لو مړي سر کې عصبي سیستم د مشروطی پاریـز ی واره تکرار نه وروسته عکس العمل نه ښیي . خو له څو وارو تکرار نه وروسته عکس العمل‌څرګند وي او دزیات تکرار په نتیجه کې انعکاس تقویه کیږ ي.له دې امله تکرار او تمرین دزده ـ کړې یو مهم عامل دی .

دریمه دا چې تشویق

motivation

هم په زده کړه کې ډیر ستر نقش‌لري . تشویق په هغه صور ت کې اغیز ناك وي چې له احتیاج سره‌تړلی وي او کومه ګټه ور څخه متصوره وي .

دمثال په‌توګه ، اکثر خلك‌اوس‌هغه ژبې زده کوي چې په علومو ، تکنالوجي ، تجارت او بین المللی‌تفاهم کې ور ځنی زیاته‌ګټه‌اخیستله

کیږي . ښوونکی پخوا لـه‌دی چی‌دیوی موضوع په تشریح‌پیل وکړي باید زده کوو نکی په ذهنی لحاظ ددرس زده کولو ته تشویـــق کړي.

څلورمه دا چی د زده کوو نکواستعدادونه‌هم یو تربله‌توپیرلري. په دی اساس ، دمشروطو لو په‌وخت‌کی‌د عمومی حالاتو په ترڅ کی باید خصوصی حالاتو ته هم پاملرنـــه‌وشی .

پنځمه دا چی په زده کړه کـــی‌هـمیشه تعمیم او انتقـال دا خـل وی . د تعمیم څخه مقصد دادی که یوزده کوونکی په وړه ساحه کی یوه مفکوره کسب کړي هغه بیا په‌لویه ساحه کی هم تطبیقوی. انتقال هم تعمیم ته ورته دی خو په‌انتقال‌کی د ور ته والی پر مفکوره باندی زیات لنګر اچول کیږي . د ځینـــوټاکلو مهار تونو زده کړه دنـــورو مهار تونو لەزده کولو سره مرسته‌کوی . د مثال په توګه ، که څوك‌یوه ژبه ښه زده کړي کیدی شی یو ه‌بله‌ژبه چی په‌څپل جوړ ښت کی له هماغه ژبی سره ور ته والی لري‌په‌لنډ وخت کی زده کړي . البته‌دا هم ممکنه ده چی د ځینو مـهـار تونو زده کړه دیوه بل‌مهار ت‌دزده کړي مخنیوی وکړي . ویل کیږ ی‌چی دټایپ زده کړه د پیانو دزده‌ـ کولو مخه نیسی .

دګیشتالت اروا پوهنه: پخوا له‌دی چی په ژب ښوو نه کی‌دګیشتاـ لت اروا پوهنی پرنسیپو نه وڅیړ ل‌شی د دی اروا پوهنی پس منظـر هدفو نه او ار زښتو نه به‌په لنـــډه‌توګه معرفی شی .

ګیشتا لت په Gestalt اصل کی جرمنی کلمه ده چی دشیانو درا غونډولو او کنبیښنو دلو طریقی‌ته ویل کیږي . په قاموسونو کـــی ګیشتا لت د بیلګی (نمونی) اوشکل‌په معنا هم راغلی ده .

د ګیشتا لت اروا پوهنه دنولسمی‌پیړی په وروستیو وختو کی‌په‌جرمنی کی مینځ ته راغله اود (۱۹۱۳) کال‌نه وروسته یی په‌ټوله نړی کـــی شمهرت وموند . د ګیشتا لت اروا پوهنی مو سس (مـا کس ورتیمر) دی خود ده په څنګ کی د (ولفګا نګ کوهلر) او (کورت کافکا)نومونه

همدیادو نی وړ دی .ور تیمر کوهلراو کافکا خپلی څیړنی په آلمان کی پیل کړی ، په امریکا یی اروا پوهنه یی انتقادو نه وکړل ، او بیایی دخپلو نظریو د دفاع دپاره دامریکی متحدوایالتو نو ته سفر ونه وکړل او همانه یی استو گنه غوره کړه .

دگیشتالت اروا پوهنی په فلسفه، ښکلا پیژندنه ، بیولوژی ، کیمیا ،او اقتصاد کی هم نفوذ وکړ خو مونږدلته یوازی پرهغو موضو عگانو غږیږو چی د زده کړی د پرا بلمونو له حلولو سره مرسته کوی . دگیشتا لت اروا پو هنه دامریکی بیهیویریزم ،دتارن ډا یك د زده کړی دنظریی ، او تداعی دنظریو پر ضددیوه عکس العمل په توگه رامینځ ته شوه . امریکایی اروا پوهنی زیا تره میخانیکی او موزا ئیك بڼه درلوده . د مثال په توگه ، په امریکایی اروا پوهنه کی د اشتباه او ازما ینښت، گټی او مکافات ، له جزءنه کل ته تعمیم ، تدریجی بدلون، میخانیکی زده کړی ، او پاسیف شعور پرنسیپونه مثل شوی وو .دگیشتا لت اروا پوهنی له خوا د پور تنیو پرنسیپونو پر ضد داعترا ض غږ پورته شو او ویی ویل چی اجزا که هر څومره په دقت سره تحلیل هم شی د کل د پیژندنی دپاره بسنه نه کوی. د مثال په ډول ، او به له آکسیجن او هایدرو جن څخه ترکیب شوی دی خو که مونږ دآکسیجن او هاید روجن خواص په جلا جلا توگه وپیژنو د دی معنا دانه ده چی گویا مونږ داوبو خواص هم پیژند لی دی .

دگیشتا لت اروا پوهنه له کل نه جزء ته ځی او شیان جلا جلا او ټوټه ټوټه نه گوری بلکی دیوه کل په چوکاټ کی یی له نوروشیانواوحالاتو سره دار تباط په ترځ کی مطا لعه کوی.

کله چی یو شخص موازی کر ښی گوری داسی نه کوی چی لومړی یوه کرښه او ور پسی بله کرښه وگو ری بلکی دواړه په هماغه وخت کی وینی اود ((موازی توب)) مفکوره یی په ذهن کی انځور یږی . د گیشتا لت اروا پوهنی عمده مفولی دادی :کل، جوړ ښت ، رابطه ، حالت (یا موقعیت) ، او بصیرت (چی، په خپل مفهوم کی له شهود یا ناڅاپی پوهی سره نږدیوالی لری.)

دبیمیو یریزم په اروا پوهنه کې‌یوه پیشو د غذا دلاسس ته راوړلود پاره داشتباه او ازما ینښت له لارې‌پرمخ ځي . پیشو اشتباه کوی بیا په تصادفی توګه غذا ته لاره پــیداکوي . دغه عمل څو ځله‌تکرار یږي په‌پاي کې پیشو زده کوی چې ځنګه(مثلا دتار په کشولو سره) خپـل ځان غذا ته ور ورسوی . د ګیشتتا لت اروا پوهنه زده کړه د بصیرت او ناڅاپې پوهې محصول بولــي .کوهلر د خپلې تجربې دپاره چمپا ــ نزی انتخاب کړه . ده په یوه کوټه‌کې کیله ځوړ نده کړه اویوصندوق یې هم چیرته په کونج کې کیښود.چمپا نزی کیلی ته وکتل خو پو ه شوه چې کیلی ته نشي وررسیدلی. یونا څاپه د صندوق‌ځخه‌داستفاــ دی په فکر کې لویږي . صندو قرا اخلي او په هغه ځاي کې یې ږدی چې کیله ځوړ نده ده . دصنـــدوق‌سر‌ته په ختلو سره کیلی ته پو ر ورا چوی او را اخلی یې .

همدا رنګه په‌یوه بله تجربه کې‌کیله دیوه نل په مینځ کې ایښود ل شوی ده او په کوټه کې یو کوټك‌هم شته . چمپانـــــزی له او ږده ((چرت)) نه وروسته کوټك را اخلي‌کیله ټیله کوی او له نل نه‌یې‌راباسی بل ځلې دوه لنډ کوتکو نه په کوټه‌کې ایښودل کیږی چې هیڅ یویې کیلی ته‌نه ور رسیږی .

چمپانزی دیوه کوټك په‌پای کې‌بل کوټك ږدی او په ټیله کولوسره کیله له‌نل نه راباسی .

کوهلر داسی نتیجه اخلي چې دوساپلو د موجودیت په صورت کې لوړ حیوانات او انسان خپل شعورپه‌کار اچولي شي. درابطي موجو ــ دیت او د چا پیر یال جوړ بنتیـــز مشخصات له زده کړی سره پو ره مرسته کوی . د ګیشتتا لت اروا پوهنه د تکرار او تمرین په ځا ی پرپوهه او بصیرت باندی ټینګا ر کوی او عقیده لری کومه زده کړ ه چې د ژوری پوهې او بصیرت لـــه‌لاری لاس ته‌راځي له‌هغې زه‌کړی‌نه ډیره اغیزمنه ده چې تش دتګراراوتمرین په واسطه حاصلیږی . دتکرــ ار له لارې زده کړه ړنده زده کړه‌ده‌او ګټوره نتیجه نه ور کوی . په‌دی

کی شك نشته چی په ځینو وختـوکی د گیشتالت اروا پوهنی نظر په سمه ده خو په مقابل کی ځینی مهار تونه د تکرار او تمرین له لاری ښه زده کیږی . مثلا په بدنی روز نه کی او همدا رنگه د ژبی په زده کړه کی تمرین ډیره گټه لری . لیکن په بدنی روزنه اود ژبی په زده کړه کی هم داسی موارد شته چی عقل سلیم ته باید بلنه ور کړه وشی .

دفتبال په لوبه کی او په سـوك وهلو کی ښایی د تمرین تر څنگه پوهی او بصیرت ته هم اړ تیاولرو.

دژبی په زده کړه کی د گرامری قواعدو استعمال ار زښت لری . په عمومی ډول ویلی شو چی تمر ین او بصیرت دواړه مهم او ډیر ځله یو د بل متمم دی .

د زده کړی په برخه کی د حالت یا موقعیت مساله هم ډیر اهمیت لری . د دی مطلب د روښا نتیاد پاره به څو مثالونه راوړو . که تاسو خپله گوته دسترگو په مخکی ونیسی لو مړی یوه سترگه پټه کړی او بیا یې وغړوی او بی له ځنډه ور پسی بله سترگه پټه کړی څه به وو ینـــی؟ غالبا تاسو ته به داسی احساســـس پیدا شی چی د دوهمی سترگی د پټولو په وخت کی موگو ته یوی خواته حرکت کوی .

لیکن وا قعیت دادی چی ستاسو په موقعیت یا وضع کی بدلون را ـ غلی دی . دا ستاسو دکتلو مو قعیت دی چی تغییر یی کړی دی . یو بل مثال : مونږ همیشه وایو چی (لمر راوخوت) آیا داخبره سمه ده ؟ د شپی چی په آسمان کی اوریځی په چټکی سره حرکت کوی آیا داسی نه بریښی چی تر سپوږ می لاندی اوریځی ولاړی دی او پخپله سپوږمی په تیزی سره روانه ده ؟

د دی ټولو مثالونو مقصد دادی چی زده کوو نکی د زده کړی پـــه وخت کی یو ټاکلی حالت یا مو قعیت لری . داحالت کیدی شـــی ذهنی ، مکانی یازمانی وی (چی دادواړه پر ذهن باندی اغیزی کوی) نود دی دپاره چی زده کوو نکـــی مطلوبه نتیجه لاس ته راوړی باید چی په مناسب حا لت کی واقع شی . د (جان لاك) مشهوره تجربه داسی

وه چې یو لاسس یې (مثلا ښی لاس) یې دتودو اوبو په لوښی کې‌اوکینې لاسس یې د سړو اوبو په لوښی کې‌د څو دقیقو دپاره ایښی وو. بیایې دواړه لاسونه په تومنهو اوبو کـــی‌کیښنو دل گوری چی ښی لاس یې د سوړ والی او کیڼ لاس یـی‌د تودوالی احساس کوی . او بەخو د دواړو لاسونو دپاره عین شی دی‌خود لاسونو پسی منظر یوتر بلـه توپیر لری . دا وضع په ټولنیـــزژوند کی هم شته . دوه تنه ماموران خـپل آ مـر ته و ر ځی . یوه ښه کار کړی دی او هغه بل بد. آمر صاحب یوه ته هم څه نـه‌وایی . کوم مامور چی ښه کار کړی دی له آمر څخه خپه کیږی او هغه‌بل‌تری خوشحا لیږی ځکه چی یوه‌د تحسین توقع در لوده او هغه بل دتوبیخ.

ښایی محترم لوستو نکی وپو ښتی چی دا ټولی خبری بالا خره د ژب ښوونی له مسالو سره څه اړه‌لری ؟ داپوښتنه پر ځای ده .اوس به مونږ د گیشتا لت اروا پوهنـــی‌تطبیقی اړخ په نظر کی ونیسو .لو-مړی به‌له کل نه جزء ته تگ شرح کړو:

د گیشتا لت اروا پوهنی له روا جیدو نه مخکی دلوست کتابو نه له الفبا یعنی دتوریو (حروفو) څخـــه‌پیل کیدل ، ور پسی به کلمی راتلی او په‌پای کی به جملی پیل کیدی .لیکن اوس دلوست اکثر کتابو نه دتوریو څخه نه شروع کیږی اوحتی‌دلوست په اکثرو درسی کتابونوکی دالفبا توری په آخر کی را ځی .دلته د گیشتا لت اروا پوهنی دوه پرنسیپونه په نظر کی نیول شوی‌دی : لومړی له کل نه جزء ته تگ او دو هم د پو هی یا بصیرت پـرنسیپ . د لومړی پر نسیپ مقصد دادی چی اجزا (توری) دکل(جملو)په‌ترڅ کی زده کیږی د دوهم پر - نسیپ مقصد دادی چی زده کوونکی‌باید داسی عبارت ولولی چی معنا ولری او زده کوونکی ته بصیر تـور کړی. زده کوونکی دتورو په‌معنا او مفهوم نه پوهیږی . د جملی دزده‌کولو په ترڅ کی زده کوونکی ورو- ورو له آوازونو او توریو سره هم‌آشنا کیږی . بله دا چی آواز ونه

او کلمی په اصل کی د پوهو لواوراپوهولو دپاره دی او پوهول او را ـ پوهول د جملو په واسطه تر سره کیږی نه د کلمو او یا فقط آوازونو په وسیله .

درابطی څخه مراد دادی چی ترټولو ښه زده کړه هغه ده چی له زده کوونکو سره د روابطو په درك کولو کی مرسته وکړی . پخپله علم د روابطو مجموعه ده څ و په دی‌شرطچی دغه روابط د شیانو او پدیدوتر مینځ ماهوی ، ضرور ی ، تکرار یدونکی ، او نسبتا دوام لرو نکی اړیکی وی چی په اصطلاح کی قوا نین او پرنسیپونه بلل کیږی . له چی یو ماشوم باران ګوری په دی‌نه پوهیږی چی اور ښت له اور ـ یځی ، حرار ت ، بړاس اودسمندرله اوبو سره څه ار تباط لری . خو کوم وخت چی د ماشوم پوهه زیاته‌شی د شیانو او پدیدو ترمینـــــځ اړیکی درك کوی . د رابطی پیژندنه‌نه یوازی په طبیعی او ټولنیـــــزو پوهنو کی ستر ارزښت لری بلکی‌په ژبه‌کی هم زیات اهمیت لری . د یوی مفکوری د ځرګند ولودپاره‌بایدد دال (لفظ) او مدلول(شی ،پدیدی) ترمینځ عینی او صریح اړیکی‌وپیژ ندل شی . دوینا منطقی تسلسل‌او دمختلفو مفکورو یو تر بله نښلول‌او مطلب ته‌په خپله قرینه کی ځای ورکول ، د وینا دمرکـــزی هستی‌ټاکل ، او داساسی او فرعی‌مفکورو په خپل خپل ځای کی راوړل ، داټول درابطی له مفهوم څخه زیږ ـ یږی . همدا رنګه د رابطی په‌برخه‌کی دو خت او ځای مساله هم طر ح کیږی په دی باره کی له پخوا وختوڅخه ډیری لیکنی او څیړنی شو ی دی .

د مثال په توګه و یل کیږی. چی فصیحه وینا هغه ده چـــی دحال له غوښتنی سره سمون‌ولری‌او په هغـــــه کی د وخت او ځای اقتضاء ته پاملرنه وشی . د ژ بی‌ښوونکی کولی شی چی په دی برخه کی له کلاسیك‌ادبیاتو په تیره‌دمعانی‌له‌علم څخه زیات مثالونه راوړی .

د ګیشتالت په اروا پوهنه کی د پوهی یا بصیرت (Insight)

ټکي مخصو صا د پاملرنې وړ دی .
پخوا به په ښوو نه او روزنه‌کې‌د زده کوو نکو پر حافظه باندې‌ډېر زيات باراچول کيده او ډېر ځله به شاګردانو داسې معلومات حافظې ته سپارل چې په مفهوم باندې به‌يې‌هم ښه نه پوهيدل . زمونږ په‌هيواد کې به د عربي ژبې د زده کولودپاره‌طالب العلم ((صرف مير)) يادولوه چې په نتيجه کې به‌يې ځينې شا ګردان په عصبي نارو غتيا وهم‌اخته کيدل . په کوچنيوالي کې مې ډېرځله اوريدلي دي چې خلکو به ويل ((پلانکې طالب سر مير «صــر فـمير» ليونی کړ .)) د دې علت‌داو چې پر حافظه باندې به ډېر زور اوفشار اچول کيده او شاګرد به له ذهني ربړو سره مخامخ کيده . دګيشتا لت اروا پوهنه په زده کړ ه کې پوهې او درك ته زيات اهميت‌ور کوي . د دې اروا پوهنې توصيه داده چې درسي کتابونه بايد پداسې‌ترتيب وليکل شي چې د ميخا نيکي يادولو په ځاى زده کوو نکي دمو ضوع ژورو ته ور ننوزي ، په‌مطلب ښه وپوهيږي او ضروري معلوما ت‌يې ذهن ته وسپاري . کله چې زده کوونکي دموضوع په مطلب او مقصدښه وپوهيږي په حافظه کې هم تر ډېره وخته پاتې کيږي او که ځينې‌معلومات يې‌له ياده هم ووزي اسا سي مفکوره او پرنسيپ يې په ذهن‌کې پاتيږي او دز ده کوونـــکي د شخصيت جزء ګرځي .
د ښوو نکي وظيفه داده چې په‌زده کوونکي کې داستعجاب احساس راوپا روي ، له موضوع سره يـــې‌علاقه مند کړي ، او په ټاکلي‌مو — ضوع کې يې زده کړې ته تشويق‌کړي ځو د لکچر يا توضيح په ځای د زده کوونکي دپاره داسې زمينـــه‌برابره کړي چې هغه پخپله ځينې اړيکې او د مسالې د حل ځينې‌لاړ ځونه کشف کړي ، خپل ماغزه په کار واچوي اود موضوع ژورو تـــه‌ورننوزي . ښوو نکي پاسيـــف او لاسس تر زنې نه کښيني بلکې‌داسې‌شرايط برابروي چې له زده کوونکي سره د موضوع په فهم او درك کې‌مرسته وکړي . په دې ترتيب‌زده کوونکي تياره لقمه نه ترلاسه کوي بلکې پخپله زيار باسې چې مسا له

حل کړی ، له خپل کار اوزیار نه‌خوند اخلی ، پر ځان ویسا اواعتماد پیدا کوی ، د څیړنی له اسلوب‌سره آشنا کیږی ، دخلاق اوابتکاری فکړ خاوند کیږی ، اودوړیا لاس‌ته‌راغلو شیانو او مفتخوری نه کرکه کوی .

د گیشتالت اروا پوهنی د روا جیدو نه وروسته داسی مفکوره‌مینځ ته راغله چی ښوونځی د ما شوم‌دپاره دی ، دماشوم روزنه د ښوونځی اصلی هدف دی او نور ټول تدریسی او اداری فعالیتو نه د دهد پاره دی .

څرنگه چی ماشوم د ښوو نځی زړه او مرکز دی نو د
Child-Centered
ښوونځی اصطلاح رواج شوه .

په دی ښوو نځی کی نصاب او درسی پرو گرام دماشوم د روحیاتو او غوښتنو سره عیاریږی ، د دهسویه په نظر کی نیول کیږی.د ده دستونزو د حلولو دپاره زیار ایستل کیږی، اوهر څوك او هر څه د ده دخدمت دپاره گومار ل کیږی . له‌دی نه‌مخکی عمومی ذهنیت داسی و چی ماشوم به مجبور وهغه څه زده کړی‌چی د ده دپاره گټور او لازم گڼل شوی دی . دا مهمه نه وه‌چی ما شوم هغه مضمون زده کولی شی که‌نه بلکی مجبور و چی زده یی‌کړی‌که څه‌هم په وهلو او ټکولو سره‌وی د ده سویه اور وحیه مهمه نه وه‌بلکی د ښوونکی لزوم دید مهم و او پخپله ښوو نکی مهم و . په‌بله ژبه‌ماشوم د ښوو نځی دپاره و نه‌ښوونځی د ماشوم دپاره.. د گیشتالت‌اروا پوهنی آس په گاډی پسیٔ‌ونه تاړه. بلکی گاډی یی په آس پور یٔ‌وتړله . البته دا خبره به مبالغه‌وی که د گیشتالت اروا پوهنه لـــــه‌اجتماعی – اقتصادی جوړ ښتونو نه تجرید کړو. بالعکس ، د گیشتا لت سایکا لوجی د خپل وخت او چاپیریال د ټولنیزو او اقتصادی‌شرا یطو زیږنده وه .

دزده کړې څینې عمومی پرنسیپونه:

زده کړه دسلوك تغییر ته ویل کیږی خو په دی شرط چی نوموړی تغییر ارثی ، غریزی اود عمردپو خوالی زیږنده نه وی . نامشروط یا فطری عکس العمل د زده کړی په کټیګوری کی نه راځی. نوزده کړه دسلوك هغه تغییر دی چی دتجربی او پراتیك په نتیجه کی رامینځ ته کیږی. دزده کړی په موضوع کی ډیر زیات عوامل دخیل دی او له همدی امله تراوسه پوری دزده کړی په برخه کی یوه ټاکلی او د ټولو له خوا منل شوی وا حده تیوری نه ده وړاندی شوی . سره له دی، یو شمیر عمومی پرنسیپونه شته چی د اروا پوهانو اود ښوونی او روزنی د متخصصا نو له خوا تاییدشوی دی چی دلته بهپه لنډه توګه معرفی شی . لوموړی باید ووایوچیپه هره زده کړه کی زده کوونکی، ښوونکی ،د زده کړی ماده یاموضوع اود زده کړی چاپیر یال (یا شرایط) لازمی عناصر دی چی د هغودنشتو الی په صورت کی زده کړه امکا ن نه لری . کیدی شیچی زده کوو نکی یوساده ژوندی اور ګانیزم او ښوونکی هم یو شی یایوه پدیده وی. خودلته زموږ دبحث موضوع انسان دی او له دی امله دنورو ژوند یــواور ګا نیز مونو په برخه کی دمثا لونو له راوړلو څخه تیریږو .

دا څر ګنده خبره ده چی هرانسان زیار باسی خپل هدف ته درسیدو د پاره لنډه او آسانه لاره ومومی .له لرغونو زمانو راهیسی انسانانو زیار ایستلی دی چی خپل کارونه پــــه آسانه طریقه سرته ورســــوی . د ښوو نی او روزنی پوهانو هم د علم دتحصیل دپاره دآسانو او لنډولارو دپیدا کولو په برخه کی ډیری څیړنی کړی دی . خو دا ټکی باید هیر نه کړو چی د شخص هڅه ،مینه، ذو ق فعالیت او له مسوو لیت نه ډك بر خورد داسی عوامل دی چی هیڅکله د زده کړی له صحنی څخه د غیر حاضر یدلو حق نه لری . د زده کړی هغه تکنیکونه چی دلته معرفی کیږی

ډیر عمومي دي او هرڅوك كولی‌شي‌په عمل كې‌يي تطبيق كړي او ګټه تري واخلي . راځي ترهر څه دمخه‌څيله پوښتنه په ساده او صريحـو الفاظو كي طرح كړو . پوښتنه‌داده:

كوم عوامل د زده كړي له آسا نولو سره مرسته كوي ؟ د دي‌پو ـ ښتني ځواب به‌په لاندي مادو كي توضيح كړو :

١ـ دهدف ټاكنه : كه‌دزده كړي‌هدف څرګند او مشخص‌وي نو خپل هدف ته‌په آساني سره رسيدلـــي‌شو . يوه معمولي لاره داده چي‌هره ورځ په ټاكلي ساحه كي ګامو نه‌واخلو ، مطالعه وكړو ، په څيړ نه لاس پوري كړو ، او خپلي‌زده كړي‌ته انكشاف ور كړو . بله لار هغه ده چي د ګيشتالت‌اروا پوهني‌له‌خواهواره شوي ده او هغه داچي د جز ـ ئياتو له‌څيړلو نه مخكي ترهد فـه‌پوري درسيدو يو كلي تصويـر او بشپړ انځور په ذهن كي ترسيـــم‌كړو. د دي په ځاى چي يو يو ګام پورته كوو بايد پړاوونه ، واحدونه‌عمده ځانګي تشخيص كړو ، دهغو ترمينځ اړيكي كشف كړو او له‌دغي((اكتشافي الوتني)) نه ورروستـــه جزئيات او لوړي ژوري‌په دقت‌سره‌مطالعه كړو ، او داصلي او فرعي ځانګو ترمينځ كرښي راوباســـو .دريمه لار داده چي په غير مستقيم ډول ، او تقريبا په تصادفي توګه ،بی‌له دي چي د درسي متن په لو ـ ستلو پيل وكړو او كورني دندي‌ترسره كړو دهدف په شاو خوا كـي وګرځو راو ګرځو اود خپلو معلو ماتو ساحه پراخه كـــړو . په دي صورت كي د مقالو ، داستانو نو ،او بيوګرافيو لوستنه له موږ‌سره مرسته كولی شي . البته څرګنده‌ده‌چي په دغو درو لارو كي دو همـــه لاره غوره ده ځكه‌په دي صور ت كي‌زده كوونكي د معنا او مفهوم ژورو ته‌ور ننوزي ، روابط په ښه ه‌توګه درك كوي ، داساسي او فرعي‌اړ ـ خونواو همدا رنګه د كلي او جزيي‌مسايلو په توپير ښه پوهيږي ، د زده كوونكي د تخليق او ابتكـــاراستعداد ونه روزل كيږي ، او د ميخانيكي زده كړي په ځاى ډيا لكتيكي پوهه تر لاسه كولی‌شي .

۲ـ کلکه اراده : زده کړه يواز ی‌دهدف په ټاکلو اوپيژندلوسره لاس ته‌نه راځي بلکې هدف ته‌درسيد لوډپاره بايد کلکه اراده موجوده وی هر څوك هغه څه‌زده کولی شي چي‌غواړی زده يي کړی . کله چي هدف څرګند اوجوت و ی او مثبته نتيجه‌هم ور باندی مرتبه وی هماغو مره دزده کوونکي علاقه هم هڅـــــول کيږی.

له زده کړی سره دشاګرد مينه‌دهغه دتوقع او آرزو ګانو له سطحی سره مستقيم اړيکي لری . د دی خبری يادو نه به‌هم بی ځايه نه‌وی چي د هدف رو ښا نتيا اوکلکه‌اراده‌يوازی هغه‌وخت مثبته نتيجه‌ورکوی چي د زده کوونکي له استعداد اوقابليت سره عيار شوی وی . که زده کوونکي خپلی آرزو ته درسيدوپه لاره کي له زياتو خنډونو سره مخامخ شي نو زده کړه په ښــــه‌توګه پرمختګ نشي کولی او پــه تدريجي توګه آرزو پــه‌نا هــيلــي بدليږی .

ښايي دا پوښتنه وشي چــــي دبالغ واو پخو زده کوونکو په برخه کي دهدف ټاکني او کلکـــــی ارادی‌موضوع صدق کوی خو ماشو مان‌نه هدف ټاکلی شي او نه تصميم‌نيولی‌شي . په داسی مواردو کي مسئو ـ وليت د تعليمی نصاب او ښوو نکي‌په غاړه لويږی . درسی او تربيوی فعاليتونه بايد په داسی توګه تنظيم‌شي‌چي زده کوونکي زده کړی ته وهڅول شي ، په هغو کي د زياتی‌زده کړی دپاره شوق او تمايل‌مينځ ته راشي او ترکومه حده چي ممکنه‌وی‌د زده کوونکي درسي بايد دلوبو او تفريح بڼه پيدا کړی . سره له‌دی په دی برخه کي دی‌له‌افراط څخه کار نه اخيستل کيږی ځکه چــــــی‌ژوند هميشه دلوبو او تفريح دپاره نه‌دی بلکي ستونزی او ترخه وا قعيتونه هم پکښي نغښتل شو ی دی .

ماشوم بايد په يوه يابله بڼــه دخپلی زده کړی له‌هدف سره‌آشنايي پيدا کړی که څه هم چي د ده‌په‌نظر کي‌به هدف تت او مبهم ښانته وی کلکه اراده همد ترغيبmotivation په اثر مينځ ته راځي .

۳ـ وقفه لرونکي کوشش : يوشمير تجربو ثابته کړي ده چې فاصله لرونکي زده کړه د پرله‌پسي‌او مترا کمي زده کړي په نسبت‌ښه نتيجه ور کوي . دمثال په توګه،که‌په‌يوه ورځ کي دري ساعته سر په سر ژبه تدريس شي ډيره ګټه نه‌لري‌د هغي په ځاى به‌دا بهتره وي چې يوه نه بله ورځ پويو ساعت‌تدريس شي . البته مترا کمه زده کړه په هغو مواردو کي ښه نتيجه‌ورکولي شي چې د زده کړي‌موضوع په‌کافي اندازه آسانه وي او هضم‌يي مشکل نه وي . .دو قفه‌لرونکي زده کړې يوه ښيګڼه داده چې يو‌مطلب يا مفکوره په ذهن کي ښه کښيني اود بل مطلب د زده کړي دپاره زمينه برابروي .

بله دا چې وقفه لرونکي زده کړه‌شاګرد نه ستړي کوي ..سره له‌دي چې د يوه درس اوبل درس تر منځ‌وقفه بايد په زماني لحاظ ډيره لري نه‌وي . ارزوا پوهانو په‌دي برخه کي‌څيړني کړي دي ، بايد د وقفي د تاکلو دپاره دهغو له تجربو څخه‌ګټه واخيستله شي .

٤ـ اضافي (له معيار نه پور ته)زده کړه: که‌يو زده کوو نکي له تاکلي معيار سره سم درس‌زده‌کړي‌اود حاضرينو په مخکي يي په مو‌فقانه توګه تکرار کړي شي دي ته‌زده کړه ويل کيږي . خو که‌چيري زده کوو نکي بيابيا خپل درس‌تکرار کړي دي ته اضافي (له نصاب نه پور ته) زده کړه وايي .

اضافي زده کړه over learning پوره ګټه لري اود اصلي زده کړي په نسبت لږ زحمت غواړي . دمرستيالو موادو لو ستنه هم د اضافي زده کړي په کټيګوري کي راځي. داد ښوو نکي وظيفه ده چې زده کوونکي د تکرار ، کورني دندي‌مرستيا لو موادو په واسطه اضا في زده کړي ته وهڅوي .

۵ـ ټوله زده کړه او د برخو زده‌کړه : د مطلب د توضيح دپاره به يو مثا ل راو ړو . فر ضاً تاسو غواړي د خوشحال خټك يو

نظم په یاد کړی . ستاسو پهمخکی دوی لاری دی : لومړی دا چی یو یو بیت یادوی او له څو بیتو وروسته بیاله سره یادشوی بیتو نسه تکرار وی او په دی ترتیب تر پایهپوری پرمخ ځی اوټول نظم پهیا دوی . دوهمه طریقهداده چیله سره تر پایه پوری نظم لولی بیا بیایی لولی تر څو چی ټول نظم پهیادکړی گومان کوم چی زموږ په ښو ونځیو کی لومړی طریقه ډیر عمومیت لریخود اراواپو هانو په نظر دو همه طریقه غوره گڼله کیږی اوعلت یی داسی ښودل شوی دی چی پسه دو همه طریقه کی د بیتو تر تسسرمینځ رابطه پهښه توگه درك کیږی زده کوونکی یو کلیتصویر او عمو می مفکوره تر لاسه کوی ، دمطلب ژورو ته ور ننوزی ، او که پهنظم کیمنطقی تسلسلموجود ویدافکارو تداعی له زده کړی سره مرستهکویخو که چیری دیوه مضمون مطالب تیت او پرك وی او یازده کوونکیدموضوع په مطلب نه پوهیږی اوپه میخانیکی ډول یی زده کوی په دیصورت کی لومړی طریقه غورهبر ـ یښی خو دا هم باید زیاته کړو چیمیخانیکی زده کړه چندانی گټه نه لری .د ځینو موضو عگانو پهیادولوکی باید د (ټولی زده کړی) لهپر ـ نسیپ نه کار واخیستلشی .دمثالپهتوگه ، داکتوبر د انقلاب په باره کی چی څوك مطالعه کوی بایسد دانقلاب پسمنظر اوعلتونه ،دانقلاب جریان ، او نتیجی یی ټول یو ځایاو په یوه وار مطالعه شی په دی صورت کی د زده کوونکی ذهن پهښه ډول روښانه کیږی ، د پیښو ترمینځ روابط په ښه توگسه در ككولی شی اود موضوع ماهوی او قشری اړخونه تشخیصو لی شی .

هر څومره چی زده کوو نکسی دتاریخ نوموړی فصل له ځانه سسره تکرار کړی هماغو مره بهیی فهم اوبصیرت زیات شی .

د دی په خلاف ، د برخو بر خویادونه بنایی د زده کوو نکی دپاره ډیره گټه ونه لری څکه پهدیصوسرت کی د پیښو ترمینځ منطقی ار ـ

تباط او تسلسل ته‌نه متوجه کیږی‌اود ډیالکتیکی پروسی د درك کولو
پر ځای میخانیکی پوهه تر لاســـه کوی .
٦ـ د ترقی په‌باره کی پوهه : که‌زده کوونکی وپوهیږی چـــی د ده معلومات زیات شوی دی اود زده کړی سطح یی لوړه شوی ده نو دا کار د ده دمعلوماتود سطحی پـــه‌ارتقاء کی نوره هم مرسته کوی او دزده کوونکی دزیات پرمختګ‌سبب ګرځی . زده کوونکی دی ته ضرورت لری چی وپوهیږی آیاد ده‌کارسم دی که غلط ، ښه دی که بد . که شاګرد د خپل کار په نتیجه‌ونه‌پوهیږی دا کارد ده دتشو یشس ، نارامی ، او په پای کی د نهیلـــی(مایوسی) باعث ګرځی . فرض‌کړی چی یوځوك په توپك نـښه و لـــی‌خو په دی نه پوهیږی چی مرد لګیږی چیرته لګیدلی دی او له‌نښی نــــه‌څومره فاصله لری ، آیا کولی شی چی خپله اشتباه په آسانی ســــره‌تصحیح کړی ؟ طبعا ، نه . په‌همدی ترتیب ماشوم باید د مور او پـــلاراو ښوو نکو له خوا خپلو مثبتو یا منفی عملونو ته متوجه کړی شی . په دی صورت کی نه یوازی‌دما شوم پوهه او معلو مات زیاتیږ ی بلکی مثبتو او ارزښتمنو کارونوته تشو یقیږی لا هم . اروا پوهانو په‌دی برخه کی ځینی تجربی هم‌سرته رسولی دی چی یوه یی دا ده : د (الف) ټولګی داز موینی نتیجی په اوسط ډول د (ب) ټولګی سره یـــوشانته وی . بل ځل چی ښوو نکی ازموینه واخیسته (الف) ټولګی ته‌یی داز موینی نتیجی ابلاغ کړی خو د(ب) ټولګی له نتایجو څخه بـــی‌خبره پاتی شو . په راتلو نکی‌از - موینه کی چی نتیجی وکتل شوی د(الف) ټولګی د (ب) ټولګی په‌نسبت ډیر پرمختګ کړی و . اروا پوهانوددغه پرمختګ علتو نه داسی بیا ن کړی د ی (۱) له نتایجو څخه پـــه‌خبریدلو سره زده کوونکی هڅـــه کوی چی سم ځوا بونه تکرار کړی(۲) له ناسمو ځوا بونو او اشتباه ګانو څخه ځان وژغوری ، او (۳)دسمو ځوا بونو دمو ندلو د پاره لا نور هم هڅول کیږی .

۷ـ تکرار: دمعلو ماتو دیادولواو یاد یوه مهارت د زده کولو دپاره تکرار او تمرین ډیر زیات اهمیــت لری . انسانان له ډیرو لرغونــو زمانو څخه په دی رمز پوهیدلی‌دی.دتکرار او تمرین په ذریعه دکاراجرا کمیږی ، او زده کړی معلومــات ،مهارت ، یا عادت ژر نه هیر یږ ی بلکی تر ډیره وخته پوری دوا م کوی . البته د تکرار بهتر شکل‌هغه دی چی زده کړی موضوع یا مهارت‌په نوی چاپیر یال او نوی حالت کی و ازمویل شی . مثلا که چا موټر په‌سم او هوار سړك کی زده کړ ی وی باید په پیچومو ، کږ لیچونواوهوارو سړکونو کی‌هم موټروچلوی.

یا داچی زده کوونکی په یوه‌چا پیریال کی د کومی نارو غتیا تداوی کړی وی بنایی چی په یوه بله سیمه‌کی (چی په اقلیمی یا اقتصـــا دی لحاظ هغی بلی منطقی سره تو پیرلری) هم خپله تجربه تکرار کړ ی په طبیعی پوهنو کی تکرار معمو لایو شانته نتیجی ور کوی خو پــــه اجتماعی ، سیاسی ، او کلتور ی چارو کی باید دنورو له تجربو څخه په معقوله توگه او احتیاط ســـــره‌استفاده وکړو . له دی امله ، بنه تکرار هغه دی چی میخا نیکی بڼــه‌ونه‌لری بلکی په‌نویو شرایطــو او حالاتو کی له پخوا نیو معلو ماتو اوتجربو څخه په‌بنه توگه استــفا ده وشی .

۸ـ تطبیقی زده کړه : انسان یوهدف لرونکی مخلوق دی. نودی‌چی هر څه کوی او یایی زده کوی‌بایــدیوه عملی گټه ولری او څه نتیجه‌ور باندی مرتبه وی . اوس څوك د یونانی فیلسوف (ارسطو) له دی نظر سره سر نشی خو ځولی چی‌وایی : ((بهترین علم‌هغه‌دی‌چی‌گټه یی لږه وی .)) نور نو څوك علم دعلم د پاره نه زده‌کوی‌بلکی‌ددی د پاره یی زده کوی چی د انسان‌ژوندبنه شی اود علم په‌برکت خپلی اړ ـ تیاوی پوره کړی او ستو نزی حــل کړی. د زده کړی په باره کی بایــد

ووایو چی لومړی : ښه زده کړه‌هغه‌ده چی تطبیقی اړخ ولری . دو همه دا چی هره زده کړه په هغه وخت کی پایښت لرونکی وی چی په‌عمل کی تطبیق شوی او از مویل شو ی‌وی . په تطبیقی زده کړه کـــی د نظری معلو ماتو صحت او سقـم‌اثبات ته رسیږی ، پخوانی معلومات تکرار یږی ، له عمل سره ار تباطپیدا کوی ، او نتیجه‌یی‌دزیاتی‌زده ــ کړی د تشویق موجب گرځی .

۹ــ ((امسا پیزه)) زده کړه :لکه‌گوډ او نا توانه (بی سیکه) سړی چی امساته ضرور ت لری هماغسی‌ماشومان (او ښایی لویان) دزده‌ــ کړی په وخت کی له ځینو (امسا گانو) ځخه کار اخلی .

دمثال په توگه ، دلومړی ټولگی‌شاگردان د شمیر ‌پ ه‌مضمون کی‌د گوتو په گڼلو سره د جمعی‌او تفریق‌مسایل حلوی . یادا چی د دری ژبی زده کوونکی د لیکنی یاوینا په‌وخت‌کی له ځان سره سوچ وهی چی د ذیروح جمع په (ان) اود غیر ذیروح‌جمع په (ها) سره راځی نود (مرد) جمع باید (مردان) راشی . دغه‌ډول«امسا گانی» له زده کړی سره‌پوره مرسته کوی خو اروا پوهان توصیه‌کوی چی باید د دغه ډول «امسا ــ گانو» استعمال موقتی‌وی او د عادت‌ښه غوره نکړی .

۱۰ــ فعاله زده کړه : د ښوونی‌او روزنی متخصصان زیار باسی چی د عنعنوی پاسیف تعلیم په‌ځای‌فعاله زده کړه رواج کړی . پخوا به ځینی ښوو نکی د درسی ساعت له‌پیل نه ترور وستی شیبی پـــوری غږیدل او له زده کوو نکو ځخه به‌یی غوښتل چی فقط غوږ ونیسی ، هیڅ حرکت ونکړی ، پوښتنه‌ونکړی‌او هر ځه چی ښوونکی ور ته وایی هغه ټول په پټو سترگوومنی. لیکن‌اوس د ښوو نی او روزنی مسو ــ ولین کوښښ کوی‌چی زده کوونکی‌په درسی ساعت کی زیاته ونډه‌وا ــ خلی ، دهغوی استعداد ونه په‌کـــاروا‌چول شی ، پوښتنی وکړی،پخپله لار پیدا کړی ،د ښوو نکی ســـره‌مباحثه وکړی ، پر ځان اعتماد پیدا کړی ، او دابتکار ی فکر خاوندا نشی .

دریمه برخه

ژبښوونه

په دوهمه برخه کی مو د زده کړی ځینی مهمی نظریی شرح کړی اوس د دی وخت را رسیدلی دی چی پور تنی نظریی د ژبی په ډګر کی پلی کړو . لومړی به د ژبی دزده کړی ځینی مهم اړخونه بیان کړو او ور پسی به زموږ په هیواد کی دژب ښوونی پسی منظر وښـــودل شی .

دژبی د زده کولو ځینی مهـــم اړخونه :

د (ارسطو) له وخت نه را په دیخوا انسان ته ناطق حیوان ویل شوی دی دمرییی توب په دوره کی چـــی غلامانو ته د انسان په نظر نه کتل کیده مریونه به یی د((ناطق ابزار)) په نامه یادول . مقصد دا چی انسان له حیواناتو څخه دژبی او وینا په درلودلو سره ممتاز ګڼل شوی دی او مریی هم د نطق په برکت له نورو ابزارو څخه امتیاز در لود . اوسنی اروا پوهان هم په دی عقیده دی چی انسان دماغزو او وینا په بر کت د حیواناتو له نړی څخه ډیر لیـــری شوی دی . په دی حساب ، ژبه د انسان په ټولنیز ژوند کی ډیـــر زیات اهمیت لری او له همدی امله ویل شوی دی چی ژبه د تمدن عراده ده .

اروا پوهانو د ذکاوت په از موینه‌کی دلغاتو نقش ډیر مهم گڼلی دی دوی وایی چی‌د چاپیر یال پـــــه‌پیژندنه او په کار اچونه کی ویی پانگه (دلغاتو ذخیره)اساسی رو ل‌لری . دځینو اروا پوهانو په عقیده دویی پانگی ډیر ښت د ذکاوت‌علت‌اود ځینو نورو په نظر د ذکـــاوت معلول (یانتیجه) گڼل کیږی .

خوپه دواړو صور تونـــو کی داثابته ده چی ذکی او معقول انسا ن پرزیاتو لغاتو بانډی احاطه لری اوپه عملی ژوند کی یی پــکار وی . ځینو څیړنو ښودلی ده چی ړانده شاگردان د کنهو شاگرانو پ‌ه‌نسبت ذکی دی چی البته عمده‌علت یی‌دویی‌پانگی توپیر دی . د اروا پوهانوپه عقیده تکړه او لایق زده کوو نکی‌عموما د منځنیو زده کوو نکو پـــه تناسب زیاته ویی پانگه لری .

ژبه له چاپیر یال سره د توا فق‌په‌برخه کی هم زیات ارزښت لری . روزیات شمیر کسان چی په ژوندکی له ستونزو او ربړو سره مخا‌ـ مخ کیږی علت یی داوی چی هغوی‌خپل مقصد او غوښتنی په ښه توگه نشی څرگند ولی . (ډاکتر کاین کمیپ بیل) یو نامتو سایکاټریست وایی چی اکثر عصبی نارو غان‌نشی‌کولی خپلی ستونزی او مشکلا ت په څرگندو الفاظو کی افاده کـړی‌په واضحو او مشخصو کلماتو سره دیوی موضوع څرگند ونه دپوهی‌اوعلمیت غوره نښه گڼــله کیږی . د ځینو پوهانو په‌نظر ، ((تفکر)) لــه‌خپل ځان سره د غږیدلو پروسه ده کلمی یوازی سمبولو نه‌نه دی بلکی‌مفکوری او داړیکو تر منځ کړی‌دی. ډیر ځله داسی پیښیږی چی دوه‌تنه‌هماغه یوه‌خبره کوی خو دیو بل په مطلب نه‌سره پوهیږی او کله کله‌خبره جنگ ته ورسیږی.

د دی یادو نو څخه مقصد دادی‌چی ژبه د ذکاوت ضریب زیاتوی او دښه تفاهم ، توافق او علمیت دپاره‌ضروری گڼله کیږی . د ژبی دښو‌ـ

ونی په برخه کی ښوونکی باید دیلاندی ټکو ته خاصه پاملرنه وکړی :
۱ـ د زده کوونکو د لغاتو ذخیرهدی زیاته شی .
۲ـ د خبرو ، محاوری ، او دبیا نیی دایرادو لو دپاره دی زمینـــــه برابره شی .
۳ـ د پوهنو په اختصا صی ښا نگو کـی دی اا سا ســی کلـمیاو اصطلا حات زده کوو نکو ته وروښوول شی .
٤ـ پرسم تلفظ ، د کلمو ســـمانتخاب ، او دویلو پر آهنگ دی زیات فشار واچول شی .
دنړیوال ښه تفاهم اود نورو ټو لنو لهعلمی او تخنیکی پر مختگونو څخه داستفادی دپاره د خار جـــیژبو زده کړه هم زیات اهمیـــت لری . دیوی ټولنی کلتور هغه وخت ښه پیژندل کیږی چی سړیدهغی ټولنی ژبهزده کړی . ژبه او کلتوردیوی سکی دوه مخونه دی . هره ټولنه باید دنورو ټولنو له کلتوریاو فرهنگی ذخیرو څخه دخپـــل ثقافت د غنی کولو په خاطر گټـــهواخلی .
په دی اساس ، زده کوو نکیبرسیره پر ملی ژبو باید د باندنیوژبو زده کړو ته هم وهڅول شی .

ماشو مان او ژبه :

هما غسی چی ژبه پهعمده توگهټولنیزه پدیده ده بیولو ژیکیپدیده هم گڼله کیږی . هر څومره چی ما شوم وده کوی هماغو مره یی د ژبی د زده کولو توان او استعداد هــمزیاتیږی . تیځور ماشو مان لومړ ی یو توریز (یو حرفی) آوا زونه لـــهخولی څخه راباسی او وروسته پـــه دوه توریزو آوازو نو بدلیږی . دمشروطولو پهپروسه کی ماشو مان ورو ورو د آوا زونو اوشیانو تر مینځ اړیکی پیژنی . د ژبی لومړ نی زده کړه پاسیف شکل لری او بیسافعاله بڼه غوره کوی .
ماشوم ښایی ونشی کولای چی بشپړه کلمه تلفظ کړی خو دکورنی غړی هغوی تهیوه معنا ور کوی اولهیوه شی (مدلول) سره یی تړی .

ددغو ابتدایی الفاظو داستعمال پــه‌وخت کی ماشوم ته‌تی ور کول‌کیږی یااوبه یاد لوبو شی ور ته راو پل‌کیږی او دمکا فا تو په نتیجه کــی ماشوم د نورو الفاظو زده کړی ته‌تمایل پیداکوی . هغه ماشو مان‌چی دلویانو سره زیاته ناسته ولاړه لری‌دهغو ماشومانو په‌نسبت چی لـــه خپلو همځولو سره لوبی کوی دژبی‌په‌زده کړه کی زیات پرمختګـــــ کوی .

کله‌چی ماشو مان ښوو نځی‌ته‌داخل شی د هغو سویی یو له بلــه توپیر لری . دځینو ماشو مانو د لغاتو ذخیره د نورو ماشو مانو په نسبت زیاته وی او مطلب په ښه توګه افاده کولی شی . ښوو نکی باید داسی خبری ونه کړی چـــــی‌ضعیف او بیرته پاتی شاګردا ند کمتری ، شرم یا خجالت احساس‌وکړی. که ښوو نکی ووایـــــی : «وګوری پلا نکی هلك څومره ښـــی‌خبری کوی او تاسی یی نشـــــی کولی)) احتما ل لری دغه جملی‌د زده کوو نکو پرسا یکالو جی‌ناوړه اغیزه وکړی اود هغو جرات سلـــب‌کړی.

شر مید ونکی‌او محجوب‌شاګردان‌باید وهڅول شی چی خبری وکړ ی اود مهربانی لاسس پررا کښ شی .

د اد ښوونکی وظیفه ده چی پـــه‌ټولګی کی د ټولو زده کوو نکـو د پاره دخبرو کولو زمینه‌برابره کړی،دهغوی د کمتری احساس له‌مینځه یوسی ، او همکار ی او ونــــــه‌ی‌اخیستلو ته‌یی تشویق کړی .
د ځایونو لیدنه ،د کار تو نـــی‌فلمونو ښودنه ، او دور څنیـــــــو جریا ناتو په‌باره کی پوښتنه‌شاګر دانو ته ددی موقع برابروی چی‌په مباحثه کی ګډون وکړی ، خپـــــل نظرونه څرګند کړی ، نوی شیا ن زده کړی ، اود خبرو کولو مو قسع ترلاسه کړی .

نه‌یوازی دماشو مانو په برخه‌کی‌بلکی د لوړو ټولګیو په‌برخه کی هم باید دوینا ، کنفرانس او خبـــروکولو دپاره مساعد چانس برابرشی

په دې مرحله کې باید له زده کو ونکو سره مرسته وشي چې د موـ
ضوع مرکزي هسته وپيژني، لـــهموضوع نه د باندې خبرې ونه کړي
لغتونه په مناسب ځاى کې استعمال کړي، نحوي اشتباه ګاني ونه کړي
تلفظ او آهنګ ته پاملرنه وکړ ي اوکه ممکنه وي له ادبي تشبيهاتو او
هنري‌فورمونو څخه استفاده وکړي‌دوينا په وخت کې بايد دبې لزو مه
تکرار او ناوړه ژستونو مخه ونيوله‌شي . د وينا آهنګ او ژستونه دې
له موضوع سره متناسب وي . ددې‌دپاره چې وينا سړه ، وچه ، بـــې
روحه او يکنوا ختـه يا مبتذله نشي‌زده کوو نکو ته دې دوينا کولــــو
تکنيکونه ورو ښودل شي .

ژبني مهار تونه :

ژبني مهار لونه څلور دي : اوريدل ، ويل ، لوستل او ليکل
دويلو په‌باره کې مو مخکې خبرې وکړې.

اوس به د درو نورو مهار تو نوپه‌باره کې په لنډه توګه ځيني غــټ
غټ ټکي شرح کړو .

اوريدل :

د ژبې د زده کولو لومړى شر طاوريدل دى . د ما شو مانو په ماـ
غزو کې د اوريدلو له لارې مفکوري‌عقيدې ، انګيرنې او معلو مات سره
يو ځاى کيږي‌اود هغوى شخصيتونو ته تشکل ور کوي . دوى له همد غو
معلوماتو ، مفکورو عقيدو، اوانګير نو سره ښوو نځي ته را ځي)،معمولا
ماشو مان هغه څه اورى چې ډراما تيك شکل ولري اود هغوى پاملرنه
ځانته واړوي . لو يان کولى شي‌له‌مخکيني پلان سره سم داوريدوپروـ
ګرام تعقيب کړي خو دماشو مانو اوريدنه په تيره د ښوونځي‌نه مخکي
دوره کې تصادفي بڼه لري . ماشو مان ښايي دويو نکي له خولـــې
څخـــه يوه يادوى جملې و اور ي‌او نورنو د خپلو خيالونو لړي‌پسې
تعقيب کړ ي . دا دښو و نکې په مهارت پورې اړه لري چې څنګـــه
دماشوم او ريدنه په چاپېنل کـــې‌واچوي او هغه له خوږو خوبونـــو
او رنګينو خيالونو څخه د واقعيتونواو اړتيا و نړې ته رابولي .

دادمیندو پلرونو او ښوونکو دنده ده چې داوریدلو په برخه کې د ماشومانو دپاره سم مواد انتخاب کړي. ځینې کورنۍ زیار باسي چې دخپلو ماشومانو دپاره داسې همځولي ولټوي چې د ښو اخلاقو پر درلودلو سربیره دمعیاري لهجې په استعمال کې مهارت ولري. که څه هم میندې پلرونه د دې حق لري چې دخپلو ماشومانو دښې روزنې په خاطر د هغوی دپاره مهذب همځولي پیدا کړي خو په دې کار کې باید له پوره احتیاط څخه کار واخیستل شي چې په اولاد کې یې دتبعیض اوله نورو څخه دکرکې احساس پیدا نه شي. هر څومره چې د همځولو د پیدا کولو پروسې ته طبیعي بڼه ورکړه شي هماغومره به بهتره وي.

په ښوونځي کې هم **باید داوریدلو** مواد ولټول شي. لومړي مواد له پخپله دژبې ښوونکي دي. زده کوونکي همیشه دده خبرې اوري او تقلید وي یې. له ښوونکي څخه طبعاً دا توقع کیږي چې دزده کوونکو دپاره دمهذبې او **فصیحې وینا** نمونه او مثال وي. دده له خولې نه باید سپک او رکیک الفاظ وانه وریدل شي. دټیپونو، ریکارډونو، راډیویي پروګرامونو او ریدل او د فلمونو لیدل هم زده کوونکو ته د دې فرصت ورکوي چې **فصیحه ویناوې** اوري او ددغه شان وسایلو په مرسته سم تلفظ او خوږ آهنګ زده کړي. ترکوم ځایه چې په ښوونځي پورې اړه لري داوریدلو دمهارت تقویه تر پروګرام لاندې راتلای شي خو په عمومي ډول اوریدل یو تصادفي کار دی په بازار، کوڅه او ډله ایزو فعالیتونو او معاشرت کې هر ډول خبرې اوریدل کیږي.

داوریدلو د مهارت دپیاوړي کولو دپاره یوه عامه طریقه دا ده چې ښوونکي ځینې ګټور متون لولي او په پای کې له زده کوونکو څخه پوښتنې کوي. کله چې پر ټاکلي موضوع باندې تود بحث پیل شي هغه زده کوونکي چې د مضمون متن یې په دقت سره نه وي اوریدلی پخپله دپښیمانۍ احساس کوي او له ځان سره وایي کاشکې دښو -

ونکی خبری یی په دقت سره اور یدلی وای . بل وارته به ،کهخیروی دښوونکی خبری په دقت ســـــره تعقیبوم .

ځینی کسان په دی عقیده دیچی که ښوو نکی گټور او په زړه پوری مطالب بیان کړی اود زده کوو نکوله روحیی او سویی سره برا بروی نو زده کوو نکی به ټولی خبری پهشوق او مینه واوری . که ښوونکی د زده کو و نکو پـــا ملر نـــه خـــپلـی خـو ا تـه را وانه ړوی معنایی داده چی د دهوینا جالبه اوپهزړه پوری نه ده . دا خبره قسما سمه او پر ځای ده . دښوو نکـــیدرس باید جالب او په زړه پوری وی . خو په دیبرخه کیله افراطڅخه کار اخیستل دزده کوو نکود پاره گټه نهلری . مونږ باید زده کوونکی داسی اموخته نه کړو چی هغوی یوازی لــه ډرا ما تیـکـو صحنو سره مینه ولری . ژوند هر وخت درنگینو خیالونو او خوږورو مانونو مجموعه نه ده . برسیره پر دی ، ځینی مضمونونه وچ، ساړه او بی روحه دی او زده کړه یی ډیره ستونزه غواړی .د ریاضی ، فزیکاو کیمیا د فور مولونو یادو نـــه د شاهنامی له داستا نونو سره توپیرلری . یو پلټونکی قصه کوی چی یو ځلی د جغرا فیی د تدریس ټولگیته ولاړم . ښوو نکی دافریقا دقاری پهباره کی درس ور کاوه . ده د افریقا د خلکو د ژوند او ځنگلو نو په باره کی ډیری په زړهپوریخبریوکړی او د ده ساحرانه وینا ټو ل زده کوونکی تر ژوری اغیزی لاندیراوستلی وو . د درس پهپای کی میله زده کوو نکو څخه پوښتنـــهوکړه چی افریقا چیری واقع ده ، هیڅیا سم ځواب رانه کړ ځکههغوییوازی رما نتیکی او ډرا ماتیکیبرخی تهپاملرنه کړی وه او دمهمو معلو ماتو ځای جالبومعلو ماتو ډککړیو.

لوستل:

لوستل ذی ته ویل کیږی چـــیسړی دچاپ شوو یا په لاسی لیکل شوو آثارو او پاڼو په مطلب وپو هیږی . **یعنیدلو ستلو پهمهارت کی** دپوهیدلو ټکی خاص اهمیت لری .سره له دی باید وویل شی چی له عین عبارت څخه ټول خلك هما غـهیو ډول معنا نه اخلی ځکه چی پهژ به

کې ځينې کلمې له ارزښتونو سره تړلې دي . نه يوازې افراد ديوې کلمې په اوريدلو سره مختلف عکس العملونه څرګندوي بلکې ټولنې هم مختلفو کلمو ته بيلا بيل ارزښتونه ټاکي .

که څه هم پنځه نيم کلن ماشومان دښوونځي درسي تعقيبولي شي خود اکثرو اروا پوهانو په عقيده که چې ماشوم شپږ نيم کلن شي په لوستلو کې به له خاصو ستونزو سره مخامخ نشي او د لوست درسي به په ښه توګه تعقيب کړی شي. دماشومانو د تشويق دپاره معمولا له رنګه انځورونو او ښکلو تابلو ګانو څخه استفاده کيږي . د ماشومانو ذوقونه او استعداد ونه او همدارنګه د هغوی دکورنيو اجتماعي ـ اقتصادي موقفونه يو له بله توپير لري . ښوونکی بايد ځپل زده کوونکي وپيژني او د هر يوه دتشويق دپاره له مناسبې وسيلې څخه کار واخلي .دمثال په توګه ، يو وماشوم له حيواناتو سره ډيره مينه لري .د دې دپاره چې نوموړی ماشوم له لوستلو سره مينه پيدا کړی هغه ته يو داسې کتاب ور کول کيږي چې دحيواناتو تصويرونه او د هغوپه باره کې قصې پکښې را غلې وي .ماشوم ته ويل کيږي : ((دا ښکلي انځورونه وګوره .د هغو په باره کې قصې هم ليکل شوې دي . دغه قصې ولوله او که لوستلی يې نشې له نورو څخه مرسته وغواړه.))

په لومړی مرحله کې اکثر ښوونکي له چارټونو څخه استفاده کوي. دچارټونو په ذريعه د لوست تدريس معمولا مثبته نتيجه ورکوي دماشومانو د لوست مضمون بايد په داسې مهارت سره تدريس شي چې دزده کوونکو په نظر دتفنن او سر ګرمۍ ښه ولري خو په ضمن کې يې دوی په لوستلو کې ښه پر مختګ وکړی . هماغسې چې ماشومانو ته ترخه دوا په خوازه کپسول کې ور کول کيږي د هغوی زده کړه هم بايد ظاهرا تفنني ښه ولري. له بده مرغه ځينې داسې ښوونکي هم شته چې ماشومان له ښوونځي څخه بيزاره کوي . هر سهار چې ماشوم له خوبه راپورته کيږي نو لومړی جمله يې داوي :

((ادی ، زه نن مکتب ته‌نه ځم !))موریی په وعد او وعید اومهی‌خواری
ښوونځی ته استوی .
داسی ماشومان چی په ژړاښو ونځی ته لیږل کیږی په حقیقت کی
دمربوط ښوو نکی په‌بی تفاوتی اوبی کفایتی باندی شاهدی وایی . ..
دتاسف خبره ده چی دلومړی‌ټولگی‌ځینی شاگردان هره ورځ‌درخصتی
دوریځی په امید خپلی گوتی گڼی اوهره شیبه دکورنی له غړو نه پو —
ښتنه کوی : ((نن څو شنبی ده ؟ جمعه کله راځی ؟ شکر خدایه سبا
ته‌جمعه‌ده‌که نه موری ...؟ اوداسی‌نور .))
دچمتو والی د دوری یواز ینـــی‌هدف دانه دی چی‌دماشوم د زده —
کړی دپاره زمینه برابره کړی شی‌بلکی د دی په ضمن کی ښوو نکی
زیار باسی چی ماشوم له زده کړ ی‌سره مینه پیدا کړی او خپل چاپیر—
یال وپیژنی . ښوو نکی یوازی د نصاب دبشپړولو مسوول نه دی
بلکی د ده وظیفه ده چی د زده‌کو ونکی شخصیت ته انکشاف ورکړی
دهغه .بدنی ، ذهنی ، اخلاقی ، رو حی او ایستیتیکی اړ تیا وته پاملرنه
وکړی.
دلوست په تدریس کی باید د ماشوم روحیه ، سویه او استعدادپه
نظر کی ونیول شی . لوست بایـــدمیخانیکی بڼه ونه لری. ماشوم‌باید
داسی وروزل شی چی د لوست په‌معناو پوهیږی ، او لوستل شو ی
عبارت تفسیر او ارزیابی کړی شی‌ځینی داسی ذکی ماشو مان شته
چی د کتاب پر تصویر ونـواو عبا رتونو باندی انتقاد هم کولی شی .
ښوونکی کولی شی چی ماشو مانو ته ووایی : ((دا ډیر ښه کتاب دی
خو کله چی تاسی لوی شی له دی‌نه‌به بهتر کتاب هم ولیکلی شی که
ستاسو په‌نظر په کتاب کی کو مه نیمگړتیاوی ماته یی راو ښییی .))
په دی ترتیب ، ماشومان د تکامل‌اوانکشاف له مفکورو سره آشناکیږی
او پوهیږی چی ښه والی او بدوا لی‌نسبی مفهومونه دی .
د زده کوو نکو د لوستلومهارت‌ته‌په انکشاف ور کولو کی باید دغو
ټکو ته خاصه پاملرنه وشی :

١ـ زده کوونکی باید د لوستل‌شوی عبارت په‌مفهوم‌ښه وپوهیږی.
۲ ـ دلوست په ترڅ کی بایدنوی‌لغتونه ، فقری ، او ادبی ښیگڼی‌زده شی .

٣ـ کله چی زده کوو نکی لـــه‌ځان سره مضمون لولی نو باید د شونډو له خوځولو اود آوازو نو له‌ایستلو څخه ډډه وکړی اود لوست په‌ترڅ کی داسی حرکات ونکړی‌چی‌نور کسان اخلال کړی .

٤ـ که مضمون نورو ته لوستل‌کیږی باید دوقفی ځای ، دآهنگـک دلوړولو او ټیټولو ځای داوریدو نکودفاصلی او شمیر په تناســـب د آواز دلوړ والی یا ټیټوالی رعایت سم تلفظ ، او په روحیاتی شیبه‌کی دوقفی وخت او د تاکید پر ځـــای‌فشار او داسی نور شرایط په‌نظـر کی وساتل شی .

٥ـ په کومو ځایونو کی چی ادبی‌ښکلاوی ، فکری ژور تیاوی ، او یا دمفهوم پیچلتیا وی موجو دی وی‌هلته دی زیات توقف وشی او که لازمه وی عبارت دی له ځان سره په‌مکرر ډول ولولی .

٦ـ دهر فصل یا غټ څپرکی‌په‌پای کی دی عمده ټکی په فکر کی راوړل شی او مهم مطالب دی حا فظی ته وسپارل شی . دبیلا بیلـو څپرکو او پریگر افونو تر مینځ اړ یکی دی په انتقادی نظرو کتل شی له ځانه دی وپوښتی : دلیکـــوال‌اساسی هدف څه شی دی اود مو ـ ضوع مرکزی هسته څه شی ده ؟آیا لیکوال خپل هدف سم افاده‌کړی دی ؟ آیا دافکارو تسلسل پکښـــی‌لیدل کیږی ؟ آیا د منطقی او بدیعی اړخونو ترمینځ تناسب یی په نظرکی نیولی دی ؟ آیا تشریح‌مستندله او مستنده ده ؟ دا او داسی نور .

٧ـ تر ټولو مهمه پوښتنه داده :آیا دغه مضمون یا اثر په لوستلو ارزی ؟ که ځواب‌مثبت وی نو بایددلایل یی په ښه شی .

دا د ښوو نکی وظیفه ده چی د علومو او ادبیاتو په ساحه کی‌خپلو زده کوو نکو ته ډیر مهم آثار اوادبی‌شاهکار ونه ورو پیژنی اود هـــغو لوستلو ته‌یی وهڅوی .

ليكل :

دليكلو اهميت له دې څخه هـــم څرگند يږي چې (مكتب) دليكلوځاى ته‌ويل كيږي .

اما دليك ستر اهميـــت له دې‌حقيقت سره اړه پيدا كوي چې د بشريت خاص تاريخ دليك له‌تاريخ‌څخه پيل كيږي لكه چې گويا د بشر تمدن دليك زيږنده وي . البته دا وروستى خبره سمه نه د ه خو په عنعنوي توگه مور خان دليك له‌پيدا ينبت نه مخكى دورى ته ((دتاريخ‌نه مخكى دوره ـ دما قبل‌التاريخ‌دوره))وايي . ليك دبشر يت د فرهنگـــى موار يثو په‌ساتنه او انتقال كى ډيرزيات ارزښت لري . دنړى نامتــــو ليكوال د خپلو ليكنو په‌بركت نـــه‌يوازې د خپل عصر له خلكو ســـره خبرى كوي بلكى د راتلونكو نسلونوغوږونو ته هم خپل پيغام رسو لى شى . دليكوال واقعي مرگ هغـــه‌وخت پيل كيږي چې څوك يي آثار نه‌لولي او افكار يي په محو كيدلو محكوم شي . څرنگه چې ښه ليكنه دانسان نوم ژوندى ساتلى شي نوپه‌ښوو نځيو كى د ليكلو مهارت ته زياته پاملرنه په‌كار ده . كله چې دليكلو په‌باره كى خبرى كيږي اكثر خلك په شكلياتو باندى بحـــث كوي‌يوشمير كتا بونه‌چې د ليك داصولو (اصول انشاء) په باره كى ليكل‌شوي دي . زياتره دالفاظو انتخاب دپريگړا فونو يو والي او انسجام ،اطناب او ايجاز ، دحال اقتضاء ، د تنقيط اصول ، د تشبيهاتـــــو اواستعارو استعمال ، او داسى نورو شكلى مسايلو په‌باره كى توضيحات‌ور كوي خود ليكنى ((پيغام اورسالت)) له‌نظره غور څوي .

دليكنى عمده هدف بايد مفكوره او رسالت وي . د ليكوا لى په‌باره كى مهمه پوښتنه داده :

ليكوال غواړي څه ووايي (يا په‌بل عبارت ، د ليكنى مقصد څه شى دى) آيا خپل مقصد يي په‌سمه‌توگه‌بيان كړى دى ؟

البته د دى خبرى معنا دانه ده چې په‌ليكنه كى شكليات ارز ښت نه‌لري . شكل بايد له مضمـــو نسره متناسب وي . په هره ليكـــنه

کې اساسي او ټاکو نکـــې اړخ‌مضمون دی . په ادبي مضا مینوکي دمحتوا تر څنګ شکل هم خـــاص‌ارزښت لري . یو پیاوړي لیکـــوال محتوا او شکل دواړو ته پاملرنـــه‌کوي او د هغوی تناسب په نظر کې ساتي :

ځینې ښوو نکي د مقالو په ار زیابۍ کې شکل ، سبك ، ګرامر ، او املا ته ګوري او دمقالې اصـلي‌مفکوري او پيغام يې له یاده وزي . خو که چیرې ښوو نکي او زده که ونکي خلاق فکر او ابتکار ته د لو- مړیتوب حق ورکړي نودوی به د مقالې له لوستلو څخه خوند وا خلي او فرعي شیان به پر‌اصلي‌مفکورو باندې سیوري ونه غور ځوي . پـــه لوړو ټولګیو کې باید زده کوو نکي‌دڅېړنې له اسلوب سره آشناکړې شي‌اود علمي میتود پرنسیپو نه‌اوتکنیکونه ورو ښودل شي .

د اروا پوهانو په عقیده ، دليك‌په‌ښو و نـــه کې با ید د ا لانــدې ټکې په‌پام کې ونیول شي :

۱ــ پرېږ دی چې زده کوو نکي‌دلیکنې موضوع پخپله انتخاب کړي اوله خپل ذوق سره‌سم مقاله ،شعرکیسې یا درامه ولیکي .

۲ــ زده کوو نکو ته دې دسبك‌په خوښولو کې آزادي ورکړه شي او ترممکنې اندازې پـــوري دې دفور مالیزم او شکل پرستۍ مخـــه ونیوله شي .

۳ــ دګرامر او املاء په‌باب‌انتقادي‌افراطي بڼه نه غوره کوای .

٤ــ دليك ښوو نې ځینې قاعدې‌دې‌د ضرورت په‌وخت کې په تطبیقي بڼه تشریح شي .

٥ــ دلیکنې دسویې لوړ ول‌یوازې‌دژبې دښوو نکي وظیفه نه ده بلکې نور ښوو‌نکي‌هم باید د خپلوکارونوپه‌ساحه کې زده کوو نکي لیکنو او څېړنو ته وهڅوي .

٦ــ دلیکنې اساسي هـــدف دمفکورو انتقال دی . ښوو نکي او زده کوو نکي باید دغه اصل له‌نوروتکنیکونو څخه لومړی او مقـــدم وګڼي .

۷ــ کوم زده کوو نکي چې پـــه‌لیکوالۍ کې تبارز وکړي د هغو د تحسین او تقدیر دپاره دې مناسبې‌لارې چارې ولټول شي .

زمونږ په ټولنه کې دڅښ ښوونی‌پس منظر:

په افغا نستان کې د عصری ښو ونی او روزنی تر روا جیدو اوتعمیم پوری ژبه په جوماتونو کې تدریس‌کیده . کله به چی ملاامام دسهارد لمانځه اود غانه فارغ شونو یـــــویو طالب بهٔیی راغوښت او په خپل څنګ کی بهٔیی ځای ورکاوه . زده‌کوونکی به معمولا لومړی د تیری ورځی درس داستاذ په حضورکی‌تکرار اوه او بیا بهٔیی په نوی‌درس پیل کاوه . استاذ به هغومره‌چملی‌یافقری لوستی چی طالب العلم بـه ورپسی لوستلی او تعقیبولی شوی‌درس به د ضرور ت په اندازه‌تکرـ ازیده او هر وخت به چی استـــاذمطمئن شو چی طالب درس زده‌ـ کړی دی نو ور ته ویل بهٔیی اوس‌ولاړ شه ، هلته کښینه او خپـــل سبق دی ضبط کړه . سبق به‌معمولاپه جهر تکرار یده او دطالبانـــــو آوازو نه به‌له لیری ښخه هم‌اوریدل‌کیدل . په دی ترتیب به‌یویو طالب سبق ویلو . که د طالبانو شمیـــــربه‌ډیر زیات و واو استاذ به‌رسیدگی نشوی کولای نورسید لو طالبانوبه‌نورو وړو یا مبتدی طالبانوته (چی دچړیانو په نامه یادیدل) درس ور کاوه . کوم وخت به چی طالب درس ښه ضبط کړنو بیا به داستاذپه اجازه رخصت شو . ځینو طا ـ لبانو به‌د خط له‌زده کولو سره هم‌علاقه در لوده . هغوی به د کړ کـــی (نی) قلم ، له‌سیاهی نه ډکه‌مشواهی‌اود لرګی یو ډول تخته له ځانه سره راوړل . استاذ به هغه ته سر نا مه‌لیکله او زده کوونکی به ور پسی لیکله . کله به چی تخته ښه ډکـــــه‌شوه او استاذ به اصلاح کړه نوبیا به‌طالب ډنډی ته ورغی داوبو پـــــه‌واسطه به یی لیکل پاك کړل ، یو څه ختپه بهٔیی په تخته ووهلـــــه اوځنګل بهٔیی په‌را تیره کړه بیابه یی ځنګل پریمنځله . داکار ډیر اقتصا دی و ځکه چی کا غذ به‌نه‌مصرفیده یوازینی مصرف سیاهی وه ا ودکړ کی قلم به هم ژر نه تمامیده .دقلم جوړول هم آسان کارنه و اواکثربه‌له استاذانو ښخه زده کیده.دحساب زده کول ډیر مروج نه وو خو ځینوکسانو به د ضرورت په وخت کی حساب هم زده کاوه . طالبانو به پاړی (ضرب زبانی)د ابجدد تورو

په حساب زده کولی . مثلا د (٤ضرب٨ مساوی ٣٢) په ځای بهیی(دحلب) ویل . په حساب کی اعمال ار بعه(جمع ، تفریق ، ضرب او تقسیم) او اربعه متناسبه او کسرونه شامل‌وو . په‌عمومی ډول تعلیمی نصا ب په لاندی ډول و :

١ـ عربی : بغدادی قاعده ،قرآن‌شریف ، خلاصه کیدانی ، قد وری، منیه، کنز ، صرف میر، د ا ســی نور.

٢ـ دری : پنج کتاب یا پنــــج‌گنج(چی بی له معنا کولو څخه به فقط په عبارت لوستل کیــده)، دسعدی گلستان او بوستان ،د جامی یوسف وزلیخا ، دنظامی سکندرنامه‌دهندد مغلی دوری انشاء گانی ،او داسی نور .

البته مدرسانو کولی شول چی پور تنی ترتیب ته‌په ځینو مواردو کی یوڅه تغییر هم ور کـــړی . دفقهی مدرسان ، دنحوی ملایان ، او نظمی استاذان بیل بیل وو . یعنی‌ځینو به‌په فقه ، ځینو به‌په نحو او نورو به د نظم په‌کتا بونو کی‌مهارت‌درلود . په دری ویونکو سیمو کی‌د خواجه حافظ د دیوان لوستل ډیرمروج وو .

په دری ژبو سیمو کی هم تعلیمی‌نصاب په‌لږ تفاوت سره د پښتـــو ویونکو په شان و او غالبا داســـی‌ترتیب یی در لود : قاعده بغدادی ، پاره آلم ، قرآن کریم، پنج کتاب ،دیوان خواجه حافظ ، بســـــتان و گلستان شیخ سعدی ، خلاصـــــه کیدانی ، قد وری ، منیه ، کنـــز ، مستخلص ، مثنوی جلال الدیـــن بلخی، صرف میر ، او داسی نور . پښتنو ښځو به‌په خپلو کور ونوکی‌رشیدا لبیان ، نور نامه ، اود پښتو ځینی نور کتابونه هم لوستل. د تعلیمی نصاب په څرنگوا لی کی د استاذ اود شاگرد دپلار خوښه ا و پخپله د شاگرد استعداد هم په نظر کی نیول کیده . که هدف به داوچی‌طالب ملایا قاضی شی نو هغه ته‌به دفقهی کتابونه تدریس کیدل اوکه‌مقصد به میزرا کیدل وونو په‌مراســلات ، انشاء گانو او ملاتیپوبه‌زوراچول کیده . (ملاتیپه دلیکل شـــوو مکتوبونو مجموعه وه چی یو مکتوب به‌په بل پسی سر پښس شوی وو اوټول به‌یی په یوه لرگی باندی‌راتاوکړی وو .)

دژب بنوو نی اصول اکثر پــر تحت اللفطی (ټکی په ټکی) ترجمه‌او دګرامری قواعدو پر یادولو بناشوی‌وو . د(صرف میر) یادول‌د طالبانو دپاره ډیر ګران وو . په عوامو کی‌داخبره مشهوره وه چی «دسر میر (صرف میر) یادول سړی لیو نـی‌کوی». تحت اللفطی ترجمی به‌اکثرو شاګردانو ته د دی امکان نه ور کاوه چی دموضوع په اصلی مطلب وپوهیږی بلکی شاګرد به دغر یبواو نامانو سه لغتونو په سیند کی لاس اوپښی وهلی او دمطلب ساحل‌ته‌به‌نه رسیده .

دمثال په ډول ، مونږ به چی په‌کوچنیوالی کی له استاذانو نه‌سبق ویلو هغوی به د(خواهد شـــد)ترجمه په (وغواړی کیدل)او (شمارا درس خواهم داد) ترجمه په (تالره‌به درس وغواړم در کول) باندی کوله . مونږ نه پوهیدوچی(وغواړی‌کیدل) یعنی څه ؟ درسی متون هــم اکثر دمغلق مسجع یا مرجز نثـر نمونی وی . مبتدی شاګرد ته بـــه کلاسیك آثار ور ښوول کیدل او هغه به‌په مشکله سره څو جملی‌زده‌کولی شوی .د زده کوونکی سویه‌په‌نظر کی نه نیول کیده او محتوا به پ ه‌الفاظو کی ور که شوه . طالبانوبه درس د توتی په‌شان زده کولو دنوی طریقی او نوی فکر دپار ه‌لاره‌نه‌وه خلاصه . هغه کتابونه (لکه د سعدی ګلستان) به چی د لومـــړی‌ټل‌دپاره د ترجمی په منظور لوستل کیدل ډیر مشکل وو . په تعلیمـــی‌نصاب کی د روحیاتی ترتیب پـــر ځای منطقی ترتیب غوره ګڼهل کیده‌د ژب ښوونی په پرو ګرام کی محاـ وره نه‌وه شامله . ډیر داسی کسا ن‌وو چی دنظم زیات شمیر کتابو نه به‌یی لوستلی وو خو د دری ژبـــی‌یوه ساده جمله به‌یی نشوه ویلا ی څکه چی کتابی ژبه له محاوری‌څخه‌لیری وه . شاګردانـــو به له زړو (ارخائیك) لغتونو سره آشنا یی‌در لوده خو په ژوند یو لغاتو به‌زیا ت نه‌پوهیدل . دلته ماته یوه قصه راپه‌زړه شوه او هغه د اچی مونږ یـــو وخت د خپل استاذ سره کابل تـــه‌راتلو . دسما وارد کان ته ورغلو . سماوار چی چای راوړ خو یوه‌پیاله‌کمه وه . زمونږ یوه ملګری چی تـر سکندر نامی پوری نظمو نه یـــی‌لوستی وو ، سماوار چی ته غږکړ :

((قدح را بیاور) مقصدیې دا وچې پیاله راوړه مګر سما وار چې نیوـ
هیده چې ملګری په کومه ژبه را ته ګډ دی تر څو چې یوی پیالی ته‌مـو
اشاره وکړه او هغه په مطلب پوه شو. بیا چې ښور وا راوړل شوه
استاذ سماوار چې ته وویل :((فلفل بفرمائید)) یعنی تور مرچ راوړه .
دا ځل بیاسما وار چې حیـران ووچې استاذ څه وایی . وروسته چې
استاذ یو شاګرد په (فلفل) پسې‌واستاوه په پول بازار کې یې(فلفل)
ونه موندل ځکه چې دا کلمه دکا ندارانو ته نا آشنا او کتابی ژبـــه
وه .

زموږ په ښوو نځیو کې لا تـــرډیره وخته هماغه د ترجمې او قوا-
عدو دیادولو پخوانی طریقې مرو جې‌وی .

په ژبه‌کې محاوری ته پاملرنه نه‌کیده او داسې ښکاریده لکه‌د ژبې
زده کړه چې فقط دلغاتو دقاموس یادونه وی . ښوو نکې به ددوهمې
ژبې دتدریس په وخت کې‌د کتا ب‌عبارت لوست او ټکی په ټکی به‌یې
ترجمه کاوه اوورپسې به‌له زده‌کو ونکو څخه غوښتنه کیده چې‌عبارت
ولولی او ترجمه یې کړی . د دی په څنګ کې به البته ښکلی خــط
(خوشنو یسی) ته‌هم پاملرنه کیده.ترډیره وخته پوری دښوو نی عمده
هدف میرزا کیدل وو . وروستــه دمیرزاکلمه په کاتب یالیکو نکی بدله
شوه کله چې مسلکی(حرفه‌یی) ښوونځی جوړ شول نو په عامه ذهنیت
کې هم بدلون راغی او خلك په دی‌پوه شول چې میرزایی د ښوو نځی
یوازینی هدف نه دی .

دموږنی ژبې دتدریس پخوانـــی‌بڼه :

زموږ په ښوو نځیو کې‌مور نی‌ژبه په ډیره ساده او نیمګړی بڼـــه
تدریس کیده . اکثر ښوو نکی نه‌پوهیدل چې څنګه درس و رکړی
ځکه چې هغوی نه دپیدا ګوژی لـــه‌میتودونو سره آشنا وو او نه یــې
درسی لار ښود درلود .

په نورو مترقی هیوادو کې درسی‌کتابونه څانته لا رښود هم لری چې
په هغه کې ښوو نکی ته لار ښوونه‌شوی وی چې کتاب څنګه استعما ل

کړی ، په درسس باندی ښنګه پیـــل وکړی ، په څه ډول د زده کوو نکی توجه جلب کړی ، درسس ښنګه ختم کړی، د درسس اصلی مقصد څه دی او کوم کوم ډول مهارت، احساسات اومفکوری زده کوونکو ته ورکوی، کوم ټکی پکښی لوړی در جه اهمیـــت لری او د درسس په پای کی زده کو- ونکو ته څه ډول کورنی چــاری ور سپارل کیږی . برسیـــره پر دی ، درسی لارښود ښوونکی ته دارزیابی سیستم هم ورښیی او ښوو نکی ته لارښوونه کوی چی د خپل مو فقیت اندازه په څه توګه امتحان کړی او داسی نور . مګر دلته نه یواز ی دی کار ته پاملرنه نه وه شوی بلکی د کتاب اکثرو لیکولوا ته پخپله هم دتدریسس لاری چاری نه وی معلو می یو چا چی څو مقالی په مجلو او ور ځپاڼو کی خپری کړی وی اودلیکوال په نامه یی شهرت موندلی و دمو لف په حیث بهور ځنی کار اخیستل کیده بی له دی چی د ښوونی او روزنی له پرنسیپونو سره آشنایی ولری او یا دتدریسس سابقه ولری . د پښتـــــواکثر کتابونه له دری څخه ژباړ ل کیدل ، بی له دی چی د دی ژبـــی خصوصیت او ځانګړ تیاوی په نظر کی ونیول شی کوښښ به کیده چی دلوست کتاب له هر حیثه د دری دلوست له کتاب څخه وژباړل شی. د دی په ځای چی مثلا دسعدی دیوه نظم په ځای په پښتو لوست کی درحمان بابا یا خوشحال شعر راوړل شی .هماغه د دری نظم به یی په پښتو نظم اړاوه . په دی ترتیب دمو رنی ژبی ځانګړ تیاوی او ادبی تاریخ له نظره غور ځیدلی وو. د پښتودلو- ست کتابونو ډیری نیمګړ تیاوی در لودی چی ځینی به یی په لنډه توګه وښودل شی :

۱ـ دزده کوو نکو سویی ته پاملرنه نه کیده . دمثال په ډول ،د پښتـــو لوست دلوړی ټولګی په درسی کتاب کی ، لکه ښنګه چی د یوی څیړ نی له مخی څرګنده شوی ده ، ټولـــی(۱٤٤۲) کلمی راغلی دی چی دهغو له جملی څخه (٤۲۲) کلمی فقط یو یو ځل استعمال شوی دی . سر - بیره پردی چی د کتاب دټولو کلموشمیر زیات ښکاری د ځلور سوه دوه ویشت کلمو یو ځل استعمال دیادونی وړ نیمګړ تیا ده.

د ژب ښوونې اوسنې پرنسیپونه‌له دغسې بې کنټرو له استعمـــال سره موافقه نه کوي . په تیره‌دلو مړي ټولګي دلوست کتاب‌د کلمو په تکرار باندې زیات ټینګار کــوي .معاصره ژب ښوو نه په دغســـې مواردو کې له احصائیوي قاموسونوڅخه زیاته استفاده کوي .

۲ـ د لوست کتابو نه له نامانوسواو غیر مروجو شیانو او پدیدو څخه ډك دي . دمثال په توګه ، دلومړ ي‌ټولګي د لوست د کتاب په (۳۹)مخ کې داعبارت وګوري :

وداع وداع وداع

د ټولو سره کوم وداع

داپور ته عبارت اصلا په پښتـو‌محاوره کې نشته . (وداع) ته پـه پښتو کې (خدای په اماني) یـــا(مخه ښه) وايي . هیڅوك په محاوره کې (وداع ، وداع) نه وايي بلکـې‌عامه محاوره داسې ده :

(په مخه دې ښه!) ، «دخدای په‌امان ! » ، (په مخه دې چليږه !) ، «په خیر ولاړ شې !» او داسې نورالبته مولف زیار ایستلی دی چـې ماشومان د (ع) له‌توري سره آشناکړي‌خو د دې هدف د تحقق دپاره‌يې ناسمه طریقه انتخاب کړې ده . دعربي تورو د معرفي کولو په‌منظور دکتاب محتوا خپل پښتني رنګك او کلتوري هویت‌بایللی دی.سربیره‌پر دې چې بې ضرور ته پکښې زیا ت‌نومونه را غلي دي د پښتني نومونو لکه څلمی ، ګلالۍ ، ببرك ، غوټۍ او نورو پر ځای نجف ، مرتضــــی ، محفوظ ، برات ، ثریا ، آصف او داسې نور راغلي دي. د(پیرمحمد) له نامه نه‌پرته نور اکثرنومونه پـه‌پښتنو کې زیات معمول نه دي .

۳ـ کتا بونه دژباړنې ر نګ‌لري‌اود پښتو ژبې ځانګړ تیاوي اوداســ خلي جوړ ښت په‌نظر کې نه نیسي‌دمثال په‌توګه ،دپښتو دلومړي کتابـه لومړي کلمه (آسی) ده .که‌څه هم‌دآسی کلمه دماشو مانو د پاره‌نامالــ نوسه نه ده مګرد (آ) آواز په‌پښتوکې‌ډیر لږ راځي .د پښتو ټولنې په (پښتو قاموس) کې یوازې د (آب‌آسی ، آبنس ، آسپل ، آلـــه، آن) محدودې کلمې زما له نظره تیر ی‌شوي دي چې د(آ) په آواز پیـــل

کیږي. ددغو کلمو له جملې څخه(آن) دوخت په معنا پښتو نه‌ښکاري
څکه چې د عربي جمع یې (آوان) ده‌او دري هم دغه لغت له‌عربي نسه
اخیستی دی . د (آب) کلمه د عزت‌او آبرو په معنا له دري څخه راغلی
ده . (آسپل ، آبنس ، آل) ناما نوسي لغتونه دي چې ما په محاوره
کې نه دي اوریدلي . فقط د (آسې)کلمه پاتې کیږي چې محترم مو لف
د دري کتاب په تقلید د (آب) سره‌دورته والي په‌خاطرراوړی ده بیانو
په‌کتاب کې تر پایه پورې د(آ)توری‌نه دی راغلی . حتی د دري دلوست
کتاب هم په دې برخه کې بې عیبه‌نه‌دی څکه ماشومان او بوته (آب) نه
وایي دافقط کتابي ژبه ده ، په‌محاوره کې (او) ور ته ویل کیږي . د
ژب ښوونې څینې متخصصان په‌دې‌ټکي ټینګار کوي چې تروسه‌وسه‌دې
کوښښ وشي چې د لوست په‌کتا بونو کې ، په تیره په لومړي‌مرحله
کې ، د ماشومانو ژبه استعمال شي‌په لومړي مخ کې‌د (آب) استعما ل
مناسب نه بریښي څینې کسان‌استدلال کوي چې د (آب)کلمه په
دې علت استعمال شوې ده چې په د ی کلمه کې (ا لف)
او (با) په ترتیب سره د (الفبا) د معرفي کولو دپاره راغلي دي . دا
دلیل سم نه ښکاري‌څکه چې ماشو مانو ته‌په لومړي مرحله کې دتوریو
ترتیب نه ور ښودل کیږي او کــه‌داسې وي نو بیاخوباید چې‌دبغدادي
قاعدې په‌شان لومړي دهجا توري په‌ترتیب سره راوړل شوي وای په
داسې حال کې چې دالفبا تـوري دکتاب په‌پای کې معرفي‌کیږي.دتوریو
دترتیب پوهیدل دقاموس داستعمال‌دپاره ضروري دي مګر لوست باید
دفونیمونو اود هغو د ترکیب پــه‌سلسله پیل شي .

٤ــ دلوست د پخوانیو کتابونـولیك دو دمعیاري ا وسیستما تیك نه
دي . په‌یوه کتاب کې (دی) بــې‌همزه او بل کې (دی) په همزه‌سره
لیکل شوي دي .د څلورم ټولګي دلوست دکتاب پنځم مخ دګوري چې
په اوومه کرښه کې (زامنو) په (ز)او په یولسمه کرښه کې ځامنو پــه
(ځ) لیکل شوي دي .

٥ــ په څینو ځایونو کې تصو یرونه له اصلي موضوع سره سمونه
خوري . دمثال په‌توګه ،د لومړ ي‌ټولګي د لوست په څوار لسم مخ کې

(باغ) عنوان دی مگر هلته یو غټ‌آس وینو چی په پسی منظر کی‌یی دونی ځانگی ښکاری مونږ نه پو هیږو یوه ونه چی د (آس) تر شا دانځور دپسی منظر په‌توگه رسم‌شوی ده ځنگه کولی شی چی یو «باغ» تمثیل کړی په همدغه مخ کی د آس نوم قدری هم نشته او دباغ کلمه هم فقط یو ځل را غلی‌ده .

٦ـ طباعتی تیرو تنی پکښی‌زیاتی دی په داسی حال کی چی د لوست کتابونه باید ډیری لږی‌غلطی‌ولری .

د مثال په ډول ،د دری ویونکوسیمو دپاره د پښتو په دو هم کتاب لومړی مخ کی دغسی لیک دودراغی دی : ((نور یالی زماملگری دی زه‌دده ملگری یم .)) په دی‌عبا رت کی‌دری تیرو تنی لیدل کیږی دپنځم ټولگی د لوست په کتاب کی‌دزده کوونکو دمشق دپاره یوه رقعه لیکل شوی ده چی فقط اووه (٧)غلطی پکښی راغلی دی نور نو خیر او خیریت دی :

٧ـ دلوست په پخوانیو کتا بوکی‌د زده کوونکو اروایی اړتیاو او ذوقونو ته پاملرنه نه‌کیده . دلو ست په یوه کتاب کی ډیر لغتو نه او بی ربطه جملی راغلی دی چی‌هیڅ عنوان نه‌لری او نه ځوك كولی شی چی عنوان ور ته وټاکی . په‌دی‌کتاب کی یوه قصه هم نه ده راغلی.

٨ـ دلوست کتابونه د عصر له‌روحیی او غوښتنو څخه بیرته پاتی وو. په‌یوه‌کتاب‌کی یو وړوکی‌مضمون‌مونږ ته د یوه ښه هلك مثال داسی راښیی :

الف ـ له خپل ملگری سره یی‌وعده کړی ده چی دهغه کورته به ورځی او د ده دخپلوانود واده په‌مراسمو کی به گډون کوی خو پس له‌یو څه چرت وهلویی پریکړه وکړه‌چی بهتره ده درس ووایم او وعده پرځای نکړم .

بـ دموسیقی اوریدل یو عبث‌او فضول کار دی نو ځکه‌دواده مراسمو ته‌نه ورځی .

ج ـ نوموړی ښه هلك پرته لـه‌درس ویلونه بل هیڅ کار نه کوی او نه علاقه ورسره لری .

په دی ترتیب دکتاب مو لف((دیو ه‌ښه هلك مثال))زده کوونکو ته ور ښیی .

د ژب ښوونې پخوانی او اوسنی میتودونه:

د ژب ښوونې په پخوانی سیستم کی د رسونه له حیاتی اړتیاو سره نه وو عیار شوی او میخا نیکی بڼه یی در لوده . د ژبی په تدریس کی سنتری نیمګړ تیاوی لیدل کیدی. د پښتو ژبی دتدریس یوه غټه نیمګړ- تیا د اوه چی په دری ویو نکو سیمو کی به محا وری ته پا ملرنه نه‌کیده.
دداسی زده کوو نکو شمیر لږ نه وچی مثلاً دامیر کروړ شعر به یی زده و او په یاد به یی‌ویلی شو خودو مره ساده جمله چی : ((زمانوم... دی.)) به یی نه شوه ویلای . په‌ښوونځی کی به زده کوونکو کلا - سیك متون‌لو ستل‌خود ((څنګه‌یی؟)) خواب به یی هم نشو ور کولی.ددی نیمګړ تیا علتونه ډیر دی خو یوڅو علتونه به یی د تدریس دپخوانی او اوسنی میتودونو د پر تلنی په ترڅ کی مطا لعه کړو :
دتدریس پخوانی میتود پـــردی‌مفکوره بنا شوی و چی ټول‌معلومات او د الړ تر لړه اساسی معلومات‌دلر غو نو پو هانو او حکیما نو له خوا په کتا بو نو کی لیکل شوی دی. دزده کوونکی وظیفه داده چی ترممکنی اندازی پوری د لر غو نو پو هانوآثار زده کړی او بی له نقد او کره کتنی څخه یی راتلو نکی نسل تـه‌ورانتقال کړی . ددی مطلب دتوضیح دپاره به دلنا متو انګریز فیلسوف (فرانسیس بیکن) قصه رانقل کړم. (بیکن) وایی چی یو وخت له علماوڅخه پو ښتنه و شوه چی : ((آس‌څو غا ښو نه لری؟)) ددی پو ښتنی دخواب دپاره علما و کتا بونه‌ولټول او ډیری شپی ورځی یی په سکو-لاستیك بحثو نو او دلر غونی‌یونان د فیلسو فانو د آثارو په کتلو تیری‌کړی. دوی عقیده در لوده چی پـه کتابو نو کی هر څه را غلی دی اوعلماو ټولو پو ښتنو تـه خوابونـه ور کړی دی . څرنګه چی پـــردی‌مو ضوع بانډی ډیر زیات مګر بـی نتیجی بحثونه و شول یو چـــړی(مبتدی شاګرد) بی حوصلی شو او له خولی نه یی داخبره وو تـــه :((محترمو استاذانو، راځی‌د آس‌خو- له خلاصه کړو او غاښو نه یی وشمیرو.)) ددی خبری په اوریـدو علماء له ډیره قهره سره تاوشول‌اونږدی و چی چړی سنګسار کـړی. دوی چړی ته وویل : «مفسده، تـه‌غواړی چی بدعت رواج کړی اود

لر غونو پو هانو او حکیمانو پر عقل او فرا ست باندی ملنهی ووهی!))
ددی قصی له یادونی څخه مقصددادی هغه څوك چی فکر کوی پخوانو حکماوو ټول حقایق او قوا نین شرح کړی دی او د «شارل مالك» په قول: ((اوسنی فلسفی دا پلاتون دفلسفی حوا شی دی)) د هغوی دتدریس په سیستم کی ابداع، اختلاف ، او تردید ته مو قع نه ور کو له کیږی .
شاگردان باید ((حقایق)) یادکړی او د لر غونو پو هانو د افکارومرغلری دغاړی امیل کړی . ددغه ذهنیت په نتیجه کی ابداع د بد عت په نامه رټل کیږی او ابتکار ته د کر کی پـــه ستر گه کتل کیږی .
دتدریس په دغه ډول سیستم کی باید پر حافظه، درسی متن، تکرار، یو اړ خیز استدلال، دگماتیزم، پـه ړندو ستر گو تابعیت ، د فر هنگی میراث بی حده درناوی، عنعنه پر ستی روایتونو ، کلاسیك افکارو او کلا ـ سیك میتود او ارزښت باندی تکیه وشی . په ژب ښوونه کی دکلاسیك میتود د پیروی نتیجه داده چی د کتاب عبارت باید ښه ضبط شی پخپله شاگرد ته زیاته مو قع نه ور کوله کیږی چی په دی برخه کی له ځانه څه زیات کړی ، مقاله پړی ولیکی ، په انتقدای نظر ور ته و گوری اود مضمون نیمگړ تیاو ته گو ته ونیسی. په دی سیستم کی شاگردد گماتیاك (جزمی) فکر کوی او خلاق استعدادیی نه روزل کیږی . دلو ست په تدریس کی زیات و خت د کتاب د عبارت سم لوست او تشریح ته وقفیږی.

د ښوونی او روزنی اوسنی میتود کتاب ته دیوه مر ستیال په نظـــر گوری . کتاب د تفکر د پاره مواد برابروی او د قضیو مختلف ا ړخونه څیړی مگر د کتاب معلو مات او نتیجه گیری د وروستنی او مطلق حقیقت په تو گه نه تعبیروی څکه چی پو هنه دپرا ختیا په حال کی ده اوزده ـ کوونکی کو لی شی د خلاق او انتقادی فکر په مر سته د پو هنی په پرا ختیا او ژور تیا کی ونډه وا خلی .
په کلا سیك میتود کی یوازی منطقی نظم ته ا همیت ور کول کیږی او اروایی اړتیا وته چندانی پا ملرنه نه کوی . د کلا سیك میتود له مخی دا ډیره پروانه لری چی د شاگردعلاقه او سو یه څنگه ده . که شاگرد

لەدرس سره علاقه نه ښيي نوداد ښوونکی قصور نه ګڼل کيږي .

ماشومان ترڅه دوا هم په ميل نه خوږي مګر دده د زو غتيا دپاره ضروري ده بايد په زوروز کړه شي. که زده کوونکي له درس سره مينه نه لري بايد قهرا ور باندې زده کړې شي . نوی ميتود له دې دول استدلال سره موافقه نه کوي بلکې په دې خبره ټينګار کوي چې تر څه دوا بايد په خوازه کپسول کې وپيچل شي څو زده کوونکي يې په ميل سره وخوري او سنيو علمي تجربو ښودلې ده چې زده کړه د خپګان ، ويري، قهر او نورو هيجاني حالاتو په وخت کې ښه نتيجه نه ور کوي . او سنـــيو اروا پوهانو ثابته کړې ده چې تشويق د زده کړې د پاره يو لازم شرط دی.

په کلاسيك ميتود کې زده کوونکي د توجه مر کز نه و ، په داسې حال کې چې د اوسني ميتود له مخې د توجه مر کز بايد پخپله زده کوونکي وي . ښوونکي، کتاب ، د ښوونځـي ودانۍ او نور وسايل، او اداره ټول ددې دپاره دي چې د زده کوونکـي د شخصيت د هراړخيز تکامل په لاره کې مرسته و کړي . د ښوونکـــي وظيفه داده چې د زده کوونکو د استعداد د غوړېدلو د پاره مناسبه زمينه برابره کړي . ددې ورو ستني جملې مفهوم دا نه دی چې ښوونکی دی زده کوونکي ورزوي بلکې مقصد دادی چې د زده کوونکو دپاره دې داسې شرايط برابر کړي چې د هغو په رڼا کې شاګرد (پخپله) د خپل پرمختتګ لاره و لټوي او هر زده کوونکی د خپل ذوق او استعداد په تناسب په ذهني او جسمي لحاظ تر ممکنـــه اندازې وده وکړي . د ژب ښوونې په ساحه کې ددې خبرې نتيجه داده چې زده کوونکی ته دې موقع ور کړه شي خپل مافي الضمير په آزادانه تو ګه ښکاره کړي . پر يږدی چې زده کوونکي غلطۍ و کړي خو بايد وپوهول شي چې غلطي يې کړې ده . بهتره به وي داسې ز مينه مساعده شي چې زده کوونکي پخپله خپلې نيمګړتياوې کشف کړي . البته دا کار حوصله غواړي ، انرژي غواړي، او وخـــت غواړي خو ګټه يې داده څوك چې د تجربې په اساس پخپله خپلـــې نيمګړتياوې و پيژني پر ذهن باندې يې ژوره اغيزه کوي .

په کلاسيك ميتود کې د نظري او تا ملي معلو ماتو ونډه زيا تـــه وه

تجربې ته زیات اهمیت نه ورکول کیده . «فرانسیس بیکن» نه راپسه دیخوا تجربې د نظري تعلیماتو ځای ونیو او خبره یو څه افراط ته هم ورسیده مګر ننني علم له تجربې څخه پیل کیږي او دغه تجربه د منطق په رڼا کې پر مخ ځي .

د تجربې او مجرد فکر متناسب او متوازن نقش د علم بنسټ تشکیلوي . بې له عقله تجربه څه مفهوم نه لري او بې له تجربې څخه عقل په خالیګاه کې واقع کیږي .

له کومه وخته را هیسې چې کنترول شوې تجربه او کتنه (مشاهده) دسیا ینتیفیک څیړنو د پاره لازمي شرط ګڼل شوې دی په بشري او ټولنیزو پوهنو کې هم د تجربې د داخلو لو د پاره زیار ایستل شوی دی . د تجربې مقصد دا نه دی چې هرو مرو دې په لابراتوار کې وي . په هره تجربه کې معمولا درې مهم عوامل لیدل کیږي : خپلواک عامل ، تابع عامل ، او کنترول شوی عامل .

د مثال په توګه ، مونږ غواړو دا فرضیه د تجربې په واسطه اثبات ته ورسوو چې : تشویق زده کړه پر مخ بیایي . په دې فرضیه کې «تشویق» خپلواک عامل دی ، (دزده کړې پر مختګ) تابع عامل دی ، او دکنترول عامل هغه ټول شیان او حالات دي چې احتمالا د خپلواک عامل په توګه کار ورکولی شي لکه عمر چې د هغه کموالی او زیاتوالی پر زده کړه باندې اغیزه کوي .

که مونږ یوه پنځه کلن او یو اووه کلن ماشوم ته یو ځای درس ورکړو طبیعي خبره ده چې اووه کلن نورمال ماشوم درس ښه زده کولی شي . له همدې امله باید د ماشومانو عمر کنترول شي او کوشش دې وشي چې زده کوونکي د تجربې په وخت کې سره همځولي وي . ځکه دا احتمال شته چې دزده کوونکو د عمر د تفاوت په لحاظ مونږ له خپلې تجربې نه غلطه نتیجه واخلو . دزده کوونکو د غنیایي حالت هم باید تر کنترول لاندې وي . د انسان په وجود کې د ځینو هورمونو نو ډیر والی او لږ والی هم پر زده کړه باندې اغیزه کوي . دزده کوونکو طبقاتي موقف هم په زده کړه کې تاثیر لري . د مثال په توګه ، په هغو کورنیو کې

چی کتابونه، مجلې، راډیو ،تلویزیون‌او د زده کړې نور وسایل‌موجودوی ذ ماشوم د معلو ماتو ساحه هــــم‌پراخه وی او د ښتمنو کور نیو ما شومان په ځینو خاصو مواردوکې‌دزده کړې د پاره زیات چانس لری.

دماشوم پخوا نی معلو مات او دلو ست لیك سره مخکینی اشنا یی طبعا په زده کړه کی ډیره برخه لری نوله‌دی‌کبله‌د کورنی‌او چاپیریال‌وضع‌باید دکنترول دعا مل په تو گه په نظرکې‌ونیول شی . د جنس مساله هم کله کله په زده کړه کی اغیزه لری په‌ځینو فنی چارو کی ښځی دنارینه‌و په نسبت زیات مهار ت‌پیدا کولی‌شی او په ځینو نورو کارو کی نارینه تر ښځو د مخه کیدای شی . همدارنګه (ځای) باید په تجربه کی تر کنترول لاندی راشی . په ځینو ځایو کې‌د زوړاو غالمغال‌په نسبت دسړی فکر اخلال کیږی . په ځینو ځایو کې‌سړی ته هیجان پیدا کیږی اوداسی نور .په دی تو گه باید هغه ټـــول‌عوا مل (لکه عمر ،جنس ، اجتماعی، اقتصادی مو قف ، علمی سو یه، د تجربی ځای ، اقلیمی او ارو ایـی حالات ، او دا سی نور) تر کنترول‌لاندی ونیسو چی زده گوو نکو ته دزد هکړ ی‌په برخه کی ښه یابدچانس ور په برخه کوی .

د ژب ښوونی په اوسنی میتود کې‌دزده کړی له ځینو پر نسیپونو څخه استفاده کیږی . که څه هم دغه پر نسیپونه مخکی هم راغلی دی خودلته په یی له موضوع سره د ارتباط له‌مخی په لنډه تو گه راوړو :

۱ــ تشویق دزده کړې‌دپر مختگ‌دپاره یو مهم او ضروری شرط دی مگر دغه تشویق باید چی په‌برابره‌اندازه وی ځکه په تشویق کی افراط او تفریط زده کړی ته زیان رسوی.

۲ــ انعام او سزا هم په زده کړه‌باندی اغیزه کوی . لیکن دغه پر ــ نسیپ باید په بشپړه انسانی طریقه‌تر تطبیق لاندی ونیول شی .جسمانی سزا او سپکاو ی دښوونی‌اوروزنی له هدفونو سره ډیره فا صله لری .

دانعام او سزا پر نسیپ په عمومی‌ډول در سنت دی خوپه تطبیق کی‌یی باید له خاصو تاکتیکونواو هیو مانیستی ارزښتو تو څخه استفاده وشی .

۳ــ تکرارهم زده کړه پرمخ بیایی‌مګر په دی شرط چی په تکرار کی تیاکلی ضوابط مرا عات شی .

که موږ سنتر ګی پټی‌کړواو زیاروباسو چی د پنځو سا نتي مترو په اندازه کر ښه وباسو دغه عملیه تەدوه زره وار هم تکرار کړو نتیجه نه و رکوی‌تر څوچی اندازه‌یی‌نه‌کړواو داراته معلو مه نشی چی اشتباه مو کړی ده که نه .

دیر له پسی تکرار په نسبت څنه‌لرونکی تکرار ښه نتیجه ورکوی. د مثال په ډول که موږ یو درس څومیاشتی مخکی سل واره تکرار کړی وی احتمال لری چی اوس به مو له‌یاده وتلی وی خو که هماغه درس مو پنځه و خته شل ،شل واره‌تکرار‌کړی وی د هیر یدو احتمال یی دلوـ مړ نی تکرار په نسبت کم دی .

٤ــ د ــمو موادو او مو ضو عاتو تر مینځ چی ار تباط مو جود وی ژر زده کیږی او ددی په عکس بی ربطه‌شیان په حافظه کی ډیر نه‌پاتی‌کیږی د همدغه ار تباط د پیدا کولو دپاره‌نن ورځ کو ښښ کیږی چی تعلیمی نصاب له ژوند او ورځنیو مسایلوسره اړه و لری . څینی یو هان په (ارتباط) باندی ټینګار کوی او په‌ښوونه او روزنه کی د هستـــوی نصاب ملاتړ کوی . د مثال په ډول‌که ددرس موضوع نباتات وی په جغرا فیه کی د مختلفو ځایو نو ، اوپه تاریخ کی‌د مختلفو و ختو نو پر نبا تاتو باندی بحث کیږی ، پــه‌بیالوژی کی د نبا تاتو کورنی څیړل کیږی ، د رو غتیا په مضمو ن کی‌د نبا تی خوړو پر غذا یی ار ز ښــت او ګټه باندی خبری کیږی ، په‌رسم‌کی دنباتو نو شکلو نه انځور یږی او داسی نور .

٥ــ تجر بوی‌او عملی‌درس دنظری‌درس په نسبت ښه زده کیږی. له همدی کبله په ژب ښوونه کی هم‌دنورو علو مو په څیر له لابراتوار ، چا رټونو، سلا یډونو، فلمونو او داسی نورو تدریسی موادو څخــــه استفاده کیږی .

٦ــ په زده کړه کی باید د زده کوونکو سویه ته پا ملر نه وشی. هغه لکچر چی‌د زده کوونکو له سویی‌سره عیار نشوی نه وی زده کړه یی مشکله ده .

د ژب ښوونې نصاب

څرنګه چې علوم او فنون ور ځ‌په‌ورځ انکشاف کوي او د نړۍ په حالاتو کې کال په‌کال بدلون راځي‌نو ښايي چې پر تعليمي نصاب هر وخت نوې کتنه وشي . البته په‌ځينوپوهنو کې چې پراحصا ئيوې او سياسي تحولاتو باندې بحث کيږي‌واقعيتونه ډير ژر بدليږي . دمثا ل په ډول ، په دې وروستيو کلونوکې‌په افريقاکې يو زيات‌شمير‌هيوادونه خپلواك شوي دي ، په ځينو نوروکې سياسي رژيمونو تغيير کړي دي همدا رنګه دنړۍ نفوس ، توليدا ت‌دتوليد وسيلې ، سياسي وضع او داسې نور تقريبا په هر کال يا دووکلونو کې توپير پيدا کوي نو له همدې امله دسياسي او اقتصادي جغرافيې کتابونه بايد ژر ژر نو ي شي . د دې په‌خلاف ،دلر غونـــې‌تاريخ دپاره د دې ضرورت نشته‌چې هر کال دې درسي کتابو نه له‌سره‌وليکل شي . البته ددې خبرې معنا دانه چې ګويا د لرغونې تاريخ پـه‌باب معلومات انکشاف نه کوي. په کيميا ،فزيك ،طب، تکنا لوجي اودطبيعي علومو په‌نورو څانګو کې هم هر وخت انکشا فات مينځ ته راځي‌اود پوهنو ساحه پرا خيږي. له دې کبله تعليمي نصاب او پرو ګرامونه‌هميشه نوې کتنه غوا ړي .

ليکن يوزيات شمير هيوادو نه‌ددې توان نه لري چې تعليمي‌پرو ګرامونه له علمي انکشا فاتو ســره‌عيار کړي . د دې نيمګړتياد‌مخنيوي يوه‌غوره لاره داده چې ښوو نکي‌او‌کتابخانې په مهمو اختصا صي‌مجلو کې چې نړيوال شهرت لري ګډون وکړي او خپل معلومات زده کوونکو ته ور انتقال کړي.

دژبې دمتونو په‌باره کې‌بايدووايوچې ژبنې هنرو نه د ځينو نـــورو پوهنو په تناسب زيا ت تحول‌نه‌کوي‌يوازې دميتودو لوجې په‌برخه کې د زيات پرمختګ امکانات شته . په‌دې‌اسا س پردرسي کتابو نو باندې‌نوې کتنه زياتره دميتود ولوجې اوکله‌کله‌دسياسي بدلونونو له امله مينځ ته راځي .يو زيات شمير عوامل‌د ژب‌ښوونې پر ميتود باندې‌اغيزه‌کوي، مثلا ښايې دعنعنوي ګرامر ځاى نوي ګرامر ونيسي ، يا دا چې دتدريس نوې ماشينونه او ژبنې لابراتوارونه‌دښوونې دآسا نتيا دپاره اختـراع

شي ، یاداچې دزده کړې په اروا پوهنه کې ښینې نوې نظریې ومنل شي .

په تعلیمي نصاب کې معمولا دا لاندې درې اصله په نظر کې نیول کیږي.

۱ـ دټولنې اقتصادي ، سیاسي،ټولنیزې او فرهنګي اړتیاوې .

۲ـ دزده کوونکي علمي ، ذهني،بدني ، اخلاقي، او ایستیتیکي اړتیاوې .

۳ـ دهرې پوهنې میتودولوژیکي‌غوښتنې .

لومړی اصل د دولت له سیاسي‌او اقتصادي تګلارې سره اړه پیدا کوي اوتر پلان لاندې راځي :

په مترقي ټولنو کې چې د پلا نګذاری سیستم معمول دی : تعلیمي نصاب په پاکلو ساحو کې دپرسو نل روزنه په‌نظر کې نیسي اود ټو ـ لنې اړتیاو ته ځواب ور کوي .

په دوهم اصل کې دفرددشخصیت‌هراړخیز تکامل په‌نظر کې نیول کیږي . ښینې بورژوا ایډیالوجیستان‌پرو پاګند کوي چې ګویا په مترقي ټولنو کې (چې دنړۍ نګولي لاره یې‌غوره کړې ده)دفرد اړتیاو ته‌پا ـ ملرنه نه‌کیږي او یوازې دټولنې اړتیاو ته اهمیت ور کول کیږي . دا خبره په‌ناوړه شکل طرح شوې ده‌اوزیات بحث غواړي خو دلته باید دو ـ مره وویل شي په مترقي ټولنو کې‌دفردي ګټو او ټولنیزو ګټو تر مینځ تضاد نشته . د دې ټولنې شعار دا دی : «یو دټولو دپاره اوټول‌ذیوه دپاره .)) یعنې هر څوک چې کــارکوي ګټه یې ټولو ته رسیږي اوټول چې کار کوي ګټه یې هر یوه تــــه‌رسیږي.

دریم اصل دې واقعیت ته اشاره‌کوي چې هره پوهنه د ښینــې او نیوونې دپاره ځانته ځلا میتودولوـ ژي لري . دکتاب په لیکلو کې باید دهرې پوهنې دځینې له اړونــدواصولو سره سم درسي متون تیاز او برابر شي .دکتاب له لیکلو نه‌مخکې‌باید هغه واقعیتو نه ، ارزښتو نه ، مفکورې ، علمي مفهومو نه اوجملې نبیني چې زده کوو نکو ته‌وربنوول

کیږي تثبیت شي او له هغې ورو ستـه داسي موضوعگاني وټاکل‌شي چې د پورتنیو هدفونو له سرتــه‌رسو لو سره مرسته کوي .

د درسي کتاب په‌لیکنه کې ترکوم‌ځایه چې ممکنه وي باید محلي‌اړ — تیاوې په‌نظر کې وساتلي شي . په‌کومو هیوادو نو کې چې د پوهنې متمرکز سیستم منل شوی وي باید‌زیار وایستل شي‌چې دهرځای‌اوسیمې اړتیاوې په درسي کتاب‌کې منعکسې‌شي . کله چې نوي درسي کتــاب لیکل کیږي باید یو ځلي پخوانـــي‌کتابونه هم په انتقادي نظر وکتل شي . هغه موضوعگانې چې تعلیمي‌ارزښت لري او دنوي پرو گرا م له هدفونو سره سمون لري باید پـــه‌نویو کتابونو کې هم راشي .

د ژبنیو مهار تونو دنصاب پـه‌باره کې ځینې یادو نې :

دژبې د فنونو په نصاب کې مونږدا لاندې پوښتنې تر ځیړنې لاند ې نیسو :

١ـ آیا د لومړ نیو ښوو نځیو دژب ښوونې دتعلیمي نصاب مقصـد یوازې باسواده کول دي ، کـــه دراتلونکو سویو دپاره چمتو کول او یادوارړه ؟ هغه پوهان چې د لومړنیوښوو نځیو نصاب جوړ وي باید دغه پو ښتنه له ځان سره حل کړي چې‌دلومړنیو ښوو نځیو د ژب ښوونې پرو گرام یوازې دنوعیت په لحاظ‌دمنځنیو ښوو نځیو له پرو گرام‌سره توپیر لري که ددرجې او سویې لـه‌مخې ؟

٢ـ دژبې په‌نصاب کې بایدهرې‌ژبې ځانگړ تیاوې او جوړ ښت په نظر کې ونیول شي .

تر کومې اندازې چې امکان ولري‌د ژب ښوونې نصاب دې دهرې‌ژبې خصو صیاتو او ادبې‌عنعنې‌اوذخیرې ته‌پاملرنه وکړي او له پاسیف‌تقلید ځخه دې ډډه وشي . د دې مطلـــب‌دتوضیح دپاره به دوو ټکوته‌اشاره کفایت وکړي : په‌لومړي مثال کې‌به‌د پښتو او انگریزي ژبو ځانگړ — تیاوې وگورو . په‌انگریزي کــــې‌بیلگه یې (نمونه یې) جملې یوټا — کلې گرامري نظم‌لري اوکه دغه نظم‌نه ځوك تیرې وکړي نو هغه غلطي گڼله کیږي . په‌پښتو کې زیاتـــه‌آزادي لیدله کیږي ځو بیاهم نظـم

یومخی لهنظره نهلویږی .دمثال په توگه ،د پښتو په لاندی جلمهکــی
مونږ کولی شود کلمو موقعیت تــهتغییرورکړ و بی له دی چی پهمعنا
کیږی کوم څرگند توپیر ولیدلشی:
۱ـ مادرته نه وو ویلی چی زه داکار نشم کولی ؟
۲ـ مادرته ویلی نهوو چی زه داکار نشم کولی ؟
۳ـ مانه وو درته ویلی چیزه داکار نشم کولی ؟
٤ـ مانه وو ویلی در ته چی زهداکار نشم کولی ؟
٥ـ ماویلی نه وو در ته چی زهداکار نشم کولی ؟
٦ـ ما در ته ویلی نه وو چی داکار زه نشم کولی ؟
۷ـ ماویلی درته نه وو چی زهداکار نه شم کولی ؟
۸ـ ما درته ویلی نهوو چی زه داکار کولی نشم ؟
په انگریزی ژبه کی مونږ له ځینوموارډو پرته د کلمو نظم ته تغییرنه
شوور کولی . پهپښتو کی داسی مثالونه ډیر پیدا کیږی چی کلمی په
آزادانه توگهخپل موقعیت بدلو لیشی .

یوبل مثال :
۱ـ که بیا می هلته ولیدی ...
۲ـکه هلته می بیا ولیدی ...
۳ـ هلته که می بیاولیدی ...
٤ـ که می هلته بیاولیدی ....
٥ـ بیامی که هلته ولیدی ...
٦ـ که می بیا هلته ولیدی ...
۷ـ بیا می هلته که ولیدی ...
۸ـ هلته می که بیاولیدی ...
۹ـ هلته می بیا که ولیدی ...
۱۰ـ بیا که هلته می ولیدی ...
دپور تنیو جملو دویلو په وخت‌کی باید خپ (فشار) ته پاملر نــه
وشی .دمثال په ډول ، په دی فقره‌کی: «که‌بیا می هلته ولیدی » خــپ
پر (بیا) باندی راځی او که په(هلته)باندی خپ راشی (شرط) تغییرکوی

او ښانته پیله (جزا) غواړی.دپور تنی فقری لسم شکل دادی :(بیاکه هلته می ولیدی ...) خو په‌دی ورو ستنی جمله (بیا) معترضه بڼه پیدا کوی او دانگریزی by the way په معنا راځی . په دی صورت کې د جملی تنقیط باید داسی وی: ((بیاکه هلته می ولیدی ...))

دپښتو ژبی یوه بله مهمه‌ځانگړ تیا داده چی ددری ژبی په خلاف د دغی ژبی مشکلات زیاتره افقی دی نه‌عمودی .په بله ژبه ، څوك چی د پښتو محاوروی ژبه زده کړی پـــه‌لیکنی ژبه کی له ستونزو سره ډیر زیات نه مخامخ کیږی . په دری کی‌لیکنی ژبه ډیری درجی لری . ځینی کتابونه ، په تیره کلا سیك آثاریې‌ډیر مشکل دی چی یوازی دتخصص خاوندان په پوهیږی او عام خلـــك‌مفهوم نشی ځنی اخیستلی . پـــه پښتو کی د دغسی آثارو شمیـــرمحدود دی .

۳ــ دلومړی ټولگی په لوست کی‌باید داسی لغتو نه استعمال شی‌چی شپږ کلن او اووه کلن ماشو مان‌پری‌وپوهیږی . داکار باید د هیواد به هر گوټ کی دپراخی سروی په‌توگه‌وشی او ترممکنی اندازی دی‌زیاز ـ وایستل شی چی په دی توگـــه دکوچنیانو معیاری ژبه لاس ته‌راشی په‌دی برخه کی بنایی چی دادبیاتواو بشری علومو د پوهنځی د ژبی له اطلس څخه هم استفاده‌وشی .

٤ــ دعلمی تجربی په اساس‌بایدداخبره اثبات ته ورسیږی چی دتوــ ریو د پیژندلو طریقه بنه نتیجه‌ور کوی او که د هغی پر ځای فونیمیك سیستم غوره دی .په دی وروستنی‌سیستم کی زده کوو نکو ته دتوریو (حروفو) دنوم پر ځای دتوریـــوآوازونه ور ښوول کیږی : په دی کی شك نشته چی په اروپایی ژبوکی دغه وروستی میتود معمول دی خو په‌پښتو او دری کی چی تور ی‌سره گډیږی او داروپایی ژبو په‌شان بیل بیل نه لیکل کیږی باید په‌پټوسترگو دغه میتود تطبیق نشی‌بلکی دتجربوی میتود په واسطه دا دواړه‌میتودونه واز موېل شی.

٥ــ یوه بل تکی ته تر اوسه‌هیڅ‌پام نه دی شوی او هغه دا چی که‌په لومړی سر کی ماشومانو ته‌لوست‌په جلا جلا تورو (حروفو) ولیکل شی او په وروستیو سویو کی سره‌گډ شی نتیجه به‌یی څنگه وی ؟ په دی برخه کی یوه علمی تجربـــه‌ضروری بریښی .

٦ــ دلومړ نیو ښوو نځیو او سنی کتابونه په چاپی تورو خپاره شوی دی اود نستعلیق په ځای لهنسخ څخه کار اخیستل شوی دی . په دی باره کی هم غور په کارد یچی د لومړیو ټولګیو د لوست کتابونه دی پهنستعلیق یا نسخ ولیکل‌شی .ځینی کسان دیوه خاص لیك دود پلویان دی او هغه داسی دیچی‌نسخ او نستعلیق دواړه یی سره ترکیب کړی دی .

٧ــ دلوست په اوسنیو کتابـــوکی د کلمو ترمینځ فاصله نشته. په اروپایی ژبو کی بی‌له فاصلی لوست‌ناممکن غوندی ښکاری . په پښتـــو کی باید د علمی تجربی په اساس داسی څیړنه وشی چی آیا زده ــ کوونکی فاصله لرونکی متن ښه لو ستلی شی او که بی فاصلی .

(پای)

یادونه :

په دی لیکنه کی د مأخذو نــو نومونه په متداول او متعارف‌سیستم سره نه‌دی ښوول شوی ځکه چی‌درسالی اصلی مقصد په هیواد کی د ژبنیو پرابلمو نو تشخیص او لههغو سره آشنایی ده . سره له دی په دی اثر کی له یو څو مأخذونـو څخه زیاته استفاده شوی ده چی په لاندی توګه یی معرفی کوم :

1. Ernts R. Hilgard, Gordon H. Bower. Theories of Learning, third edition. New York. ACC, 1966

2. Nina Talyzina, The Psychology of Learning, Progress Publishers, Moscow, 1981.

3. M. Rosenthal and P. Yudin, A Dictionary of philoso-phy, Progress Publisher, Moscow. 1967.

4. Harold W. Bernard, Psychology of Learning and Teaching, Mc Grow-Hill Book Company, 1965

٥ــ نرمان ل . مان ، اصول‌روا نشناسی ، ترجمه و اقتباس دکترــ محمود ساعتچی ، جلد دوم، چـاپ‌دوم ، چاپخانه سپهر ، تهـــران ، ٢٥٣٥ .

فهرست

عنوان	مخ
سریزه	۱
لومړی برخه ـ ژبه	۵
دژبې ماهیت	۲۰
ژبه د ژبپو هانو په‌نظر کی	۲۳
ژبښوونه او ژبپوهنه	۲٤
دوهمه برخه : د زده کـــــړی اروا پوهنه	۲۷
دزده کړی نظریې	۳٤
دتارن ډایك دزده کړی نظریه	٤۰
دپاولوف دزده کړی نظریه	٤٥
دگیشتالت اروا پوهنه	۵۰
دزده کړی ځینی عمو مــــــی پرنسیپونه	۵۸
دریمه برخه : ژبښوونه	٦٦
ماشومان اوژبه	٦۸
ژبنی مهار تونه	۷۰
زمون په‌تولنه کی د ژبښوونــی‌پسی منظر	۷۸
د ژبښوونی ځوانی او اوسنــی‌میتودونه	۸٦
د ژبنیو مهار تونو نصاب په‌باره‌کی ځینی یادونی	۹٤

یادونه : د ۳٤ مخ دعنوان له‌پاسه «دوهمه برخه » زیاته ده حذف دی

دولتی مطبعه